ţiuni lente. Este marele principiu antievoluţionist pe care biserica romană şi l-a însuşit în chip categoric şi pe care puţinătatea mea îl profesează încă de pe vremea când — ca orice biolog care se respectă — omorà broaşte ca să afle... secretul vieţii.

Spre surprinderea mea, a trebuit să constat însă că punctul litigios, pentru care trebuia, până la sfârşit, să combat, era caracterul organic al unităţilor spirituale şi incapacitatea lor de a se transforma unele în altele; fapt pe care eu îl enunţam în formula: formele de viaţă spirituală, condiţionate toate istoriceşte, nu se transmit, ci se nasc.

Din nefericire neînţelegerea acestui fapt fundamental, de care au dat, în discuţia noastră, dovadă catolicii, este un fenomen cu mult mai general; care depăşeşte tema pusă în desbatere şi caracterizează un moment spiritual pe care în vremurile de faţă îl depăşim; dar care e încă activ la „bonzii" noştri „intelectuali", şi continuă să ne terorizeze cu prestigiul lui „ştiinţific".

Toată falsitatea şi artificialitatea culturii româneşti, de aproape 100 de ani încoace, e rezultatul încercărilor făcute la noi de a se transpune — nici măcar de a se transplanta deci! — în realităţile moldovalahe anumite forme de viaţă apusene cari *acolo* se născuseră în adevăr în chip organic. Iar postulatul, presupoziţia acestor încercări, a fost întotdeauna convingerea că formele de cultură în ultimă analiză: de spiritualitate — se pot transmite, şi, deci, importa. Eroare fundamentală, care s'a verificat pretutindeni ca atare.

Sunt încredinţat că neamul nostru nu se va reculege, nu va lua cunoştinţă de el însuş, şi nu va isbuti să devină creator în ordinea spirituală, decât din momentul în care va pricepe, în sfârşit, că în această ordine nu se poate construi decât pe baze autochtone, şi că ori ce import de idei — valabil, de sigur, în cadrele stricte ale techniciei — rămâne sterp şi duce la apariţiuni ridicule; rostul acestor idei importate neputând fi decât cel mult de „combustibil", în nici un caz de „sămânţă".

Imi dau seamă, de sigur, de falsa perspectivă pe care o crează astăzi obicinuinţele noastre şi lenea noastră de cugetare, neputinţa noastră de a ne smulge unor tipare de gândire cari ne sunt cu violenţă impuse de aproape un veac. Asta nu mă va împiedica însă să afirm şi să pun mereu ca temă de reflecţie pentru cei cari nu au pierdut obicinuinţa de cugetare, faptul fundamental că influenţele între culturi sunt numai aparente, şi că ori ce cultură nu împrumută alteia mai „înaintate" decât *nume* pentru realităţi proprii, originare, — sâmburele însuş, elementul esenţial şi caracteristic generator fiind prin însăş natura lui netransmisibil, netransformabil şi deci neasimilabil.

Iată convingerea noastră — cu adevărat „ştiin-

ţifică", aceasta —; iată mărturisirea noastră de credinţă care trage o precisă linie de demarcaţie între noi şi toate internaţionalele din lume fie ele negre, albe, verzi sau roşii. Ar mai fi ceva de adăugat? Nu.

18 Decembrie 1930

PREJUDECĂŢI

Un prieten mi-a trimis acum de curând cartea lui Boris Bajanow, *Avec Staline dans le Kremlin* (Paris. Les éditions de France) cu indicaţia că nu ar fi o carte obicinuită. Am cetit-o. In adevăr, obicinuită nu e. Bajanow a fost vreme de câţiva ani unul din cei mai intimi colaboratori ai lui Stalin, şi a luat parte, în calitate de secretar, la şedinţele faimosului *Politbureau* unde se ţes — sau se coc! — destinele Rusiei de astăzi. Destăinuirile lui pot avea deci ceva în adevăr senzaţional; ca ale unuia care a văzut lucrurile din lăuntru în afară.

Şi au chiar. Bajanow a apropiat pe toţi puternicii republicei sovietelor; i-a văzut în intimitate şi la lucru. Insemnările lui, de o precisie care nu lasă nimic de dorit, sunt noui ca fapte, şi proaspete ca impresie. Aflăm din ele o mulţime de lucruri noui, şi mai ales înţelegem altele mai vechi.

Din nefericire însă, pentru carte, Bajanow ştie numai să vadă; dar nu să şi înţeleagă. Tuturor

marilor întâmplări *istorice* din marea republică vecină, autorul acesta le iese în întâmpinare cu o înţelegere în cel mai rău înţeles al cuvântului burgheză; o judecată concretă şi supărător personală; fără suflu şi fără orizont revoluţionar. In aşa măsură, încât pentru răsturnătoarele evenimente de peste Nistru, el nu are altă unitate şi alt criteriu de apreciere decât jurisdicţiunea şi morala noastră cotidiană, tăiate ambele pe scurgerea normală a întâmplărilor. Aşa fiind comentariile şi explicaţiile lui cad întotdeauna alături de realităţi; şi nu isbutesc de fapt să lămurească nimic din forţele cari sunt la lucru în marea întoarcere rusească.

Ce credeţi dvs. oare că e Stalin, stăpân şi dictator peste destinele a 150 milioane de suflete? Ne-o spune Bajanow şi ne-o dovedeşte: un om incult şi mărginit, respingător şi lipsit de orice talent, neînţelegând absolut nimic, ambiţios şi crud, un spânzurat fără nici un Dumnezeu, stăpânit de o devorantă patimă a puterii. Şi ca Stalin, într'un fel sau altul, — şi ceilalţi.

Eu presupun că Bajanow are dreptate. Mai mult: sunt sigur că Bajanow are dreptate. Mă întreb însă în ce scop ni se spun toate aceste lucruri? Ca să fim desgustaţi de revoluţia rusească? Ori, poate, ca să ne convingem de neseriozitatea sau fragilitatea ei? Că revoluţia rusească nu va isbuti, sau mai exact că nu va isbuti în intenţiile ei comuniste, asta o ştim. Asta

o ştiam înainte de începutul ei chiar. Şi o ştia orice om care nu e prostit de gândirea pozitivist — „ştiinţifică" şi care nu poate crede în comunism pentru că crede în realităţile vii şi viabile.

Dar asta nu are nimic de aface cu inteligenţa lui Stalin. In privinţa aceasta, Bajanow, ca orice om vechiu, înoată în prejudecăţi. Căci dacă stăm să judecăm lucrurile, aşa cum sunt ele, şi nu aşa cum ne-am obicinuit noi să le vrem, în materie de politică inteligenţa conducătorilor e o prejudecată; şi încă una gravă de tot. Noi, în ţara românească putem să o spunem; pentrucă am experimentat-o şi am plătit-o scump de tot. Eu nu zic că Stalin nu o fi prost. Spun însă că asta nu interesează. De aproape opt ani, omul acest dispune de destinele Rusiei. Notaţi: de opt ani, într'o vreme de răsturnări şi prefaceri continui. In aceşti opt ani, lucrurile au început în Rusia să capete o consistenţă. Se poate ca această consistenţă să nu ducă înspre comunism, ci în altă parte. Dar ce e important pentru Ruşi oare? Să realizeze comunismul?, — sau să găsească o formulă politic-economică de echilibru (ori care ar fi ea) în locul celei a ţarismului, care categoric, nu mai mergea?

Nu mă îndoiesc, Trotzki e mai inteligent; e inteligent şi talentat! Era însă de preferat ca republica rusească să fie astăzi stăpânită de Trotzki? Nu cred. Pentru că Trotzki fiind un om inteligent şi cu idei, şi aplicând întâmplă-

rilor vechea concepţie eroică a istoriei — după care un om cu voinţă poate face orice — ar fi violentat realităţile, încercând să le păstreze în cadrul strict (teoretic!) al comunismului. Ar fi fost bine? Hotărât, nu!

Aşa, Stalin fiind, cum zice Bajanov, prost, şi neştiind ce e comunismul, s'a lăsat purtat de împrejurări şi a reacţionat dela caz la caz, după indicaţiile imediate ale realităţilor. Sau poate că nici nu a reacţionat de loc. Ceea ce, probabil, a fost încă mai bine. Lăsând lucrurile să se aşeze singure; el mărginindu-se a le înregistra numai.

Să lăsăm deci toate aceste prejudecăţi la o parte. Istoria nu au făcut-o oamenii inteligenţi. Inteligenţii şi voluntarii cel mult dacă au falşificat-o şi au întors-o din drum. Nu vom exagera spunând că deşteptăciunea ar fi un impediment; nu. E cert însă, că ea singură nu crează un drept la guvernare.

Vreţi dovezi? Toată istoria politică e plină. Nu a fost oare Carp mai deştept de cât Ion Brătianu? Şi se poate continua.

28 Ianuarie 1931

TOT DESPRE PREJUDECATA INTELIGENŢEI

Scurtele mele însemnări în legătură cu cartea lui Bajanow asupra Rusiei lui Stalin şi cu rolul

proştilor în istorie, a provocat nedumeriri. Comentariile şi aprecierile cari mi-au ajuns până acum nu sunt din cele mai măgulitoare; nici pentru mine, — dar nici pentru autorii lor. Cel mai grav lucru care mi se spune e că aş fi paradoxal. Să mă iertaţi, dar eu paradoxal nu sunt. Paradoxul e un lux pe care şi-l pot permite oamenii deştepţi cari nu cred în nimic şi se complac în diletantism. Acesta însă nu e cazul meu; dacă nu pentru altceva, cel puţin pentru faptul că pentru mine viaţa e un lucru foarte serios, în care eu cred.

Când am luat deci apărarea proştilor în politică, împotriva „deştepţilor", nu am vrut să fac paradoxe, ci să stabilesc adevăruri. Eu ştiu că în unele împrejurări prostia poate fi o pacoste şi o pedeapsă de la Dumnezeu. Ştiu. Căci meseria mea mă obligă adesea să umblu prin ponoarele filosofiei, şi îmi dau seamă ce dezastre şi ce nenorocire organizează în acest domeniu prostia; mai ales când e gravă şi serioasă. In filosofie prostia e însă fatală pentru că ne aflăm într'un domeniu specific inteligenţei. Nu însă acelaş e cazul politicei; care toată se mişcă în planul gestului creator.

Pentru punctul meu de vedere pledează în primul rând realităţile — starea de fapt. Căci înodând aci firul cu cele ce spuneam mai zilele trecute: nu a fost un Carp mai deştept decât Ion Brătianu bătrânul? Şi totuş, bine sau rău, Ion Brătianu a făcut incomparabil mai mult în

ţara românească, decât Petre Carp. O să spuneţi că acesta din urmă nu a fost lăsat să facă? Non-sens. Căci omul politic nu e lăsat sau împiedecat să facă ceva; ci îşi crează singur posibilităţile de acţiune. Cel care aşteaptă să fie lăsat a face, poate fi orice: vătăşel, slujbaş, administrator, — numai om politic nu.

Om politic, asta înseamnează în primul rând om de acţiune. Iar ceeace de obiceiu numim noi un om inteligent, e mai degrabă contrariul unui om de acţiune. Inteligenţa este prin natura ei o funcţiune analitică; ea despică realităţile, şi pe cele pentru, şi pe cele contra. Aşa fiind, inteligenţa pune frâne gestului. Ea poate păzi de eroare şi de insucces; dar în acelaş timp poate acţiona inhibitiv; cum se întâmplă de fapt.

Omul de acţiune trebue să fie destul de ambiţios, — pentru ca să aibă un resort lăuntric; dar şi destul de mărginit, pentru ca să nu-şi dea seamă de puţinătatea puterilor sale. Şi mai ales, destul de prost, ca să nu poată face teorii.

Marea pacoste a istoriei moderne au fost oamenii inteligenţi şi teoriile lor. Mintea omenească e dela natură pornită spre generalizare. Ea porneşte dela fapte simple, şi se ridică repede la teorie. Din nefericire, de cele mai multe ori aceste teorii sunt false; pentru că faptul dela care s'a plecat nu e esenţial. Omul însă crede că teoria lui primează, — şi că realitatea trebue să i se supună. Sunt peste 300 de ani de când

omenirea toată e victima unei „teorii"; aceea a individualismului; care a provocat, provoacă şi va mai provoca încă multe dezastre şi adâncă mizerie în toate ramurile existenţei umane. Credeţi că e ceva de făcut? Credeţi că din toată această dezastruoasă experienţă omenirea a învăţat ceva? Nu. Noi rămânem mai departe victimile „inteligenţei"; aşteptând să se îndure într'un fel Dumnezeu de noi; şi să ne facă să uităm şi ce e inteligenţa, şi ce e libertatea, şi ce sunt drepturile omului. Dacă se va îndura!...

Da, da! Să nu facă teorii. Căci să ne înţelegem: eu nu vreau să exclud pe oamenii deştepţi din politică; nu. Ci numai să feresc pe oamenii politici de panta erorilor inteligenţei. Care de cele mai multe ori duce din nefericire la teorie.

Multă vreme nu am înţeles de ce d. prof. Iorga nu poate să sufere pe filozofi. Acuma ştiu. Pentrucă filozofii sunt prin execelenţă fabricanţi de teorii; şi pentru că d. Iorga, inteligenţă suplă care se pleacă şi se mulează pe fiecare semn al vieţii, detestă teoria. Nu aţi băgat de seamă că toţi acei cari cârâie pe urma d-sale îi aduc vina că ar fi inconsequent şi că se contrazice?

Se contrazice! Ei şi? Par'că natura nu se contrazice! Par'că eri nu a plouat, — şi azi e soare! Dar, vedeţi, în această neîntelegere e nodul întregii chestiuni. Inteligenţa e orgolioasă şi rigidă. Ea vrea să se institue nu numai în stăpân absolut, — dar şi în demiurg. Şi greşeşte. Omul

de acţiune însă stă prea în contact cu realităţile, pentru a-şi permite să se ţină de teorie. Autoritar faţă de oameni, el e umil faţă de realităţi; pe cari nu vrea să le violenteze; ci să le slujească supunându-li-se; tocmai pentru a le putea folosi.

Inţelegeţi acum ce n'a putut să priceapă Bajanow în Stalin?

31 Ianuarie 1931

UN NOU FACTOR CONSTITUŢIONAL: ....PARTIDUL

In cuvântarea de analiză a situaţiei politice ţinută la clubul naţional-ţărănesc, cuvântare menită, probabil, a exprima punctul de vedere al acestui partid faţă de problemele momentului, d. Iuliu Maniu a emis, între altele, şi o nouă teorie a partidelor. Şi cu toate că sunt atâţia „constituţionalişti" astăzi cari şi-au luat nobila însărcinare de a veghea la intangibilitatea constituţiei în spiritul şi litera ei, această teorie a trecut neobservată. O vom releva, deci, noi.

D. Maniu spune: „Partidul nostru a fost tot timpul gelos de menţinerea programului său politic, ca şi drepturile constituţionale ale naţiunii (ah! gramatica d-lui Maniu!), *dar şi de DREPTUL SAU de a fi consultat în privinţa persoanelor chemate să realizeze îmbunătăţirea situaţiei financiare*".

Iată, în adevăr, un fapt nou, pe care viaţa

noastră constituţională nu l'a cunoscut încă: dreptul partidului de a fi consultat la constituirea unei liste ministeriale făcute în afară de partid. Adică, mai clar: Regele. însărcinează pe o personalitate politică oarecare, cu formarea cabinetului. Ţinând seamă de anumite consideraţiuni de ordin technic, tactic şi politic, acea personalitate îşi constitue o listă a cabinetului. Cunoscând spiritul şi litera constituţiei, d-ta, eu şi altul ca noi, ne închipuiam că această listă e prezentată Suveranului şi că, dacă ea găseşte Inalta aprobare, guvernul e constituit. Nu? Nu. Căci, vedeţi, mai e şi d. Maniu. Care spune: pardon, eu nu am aprobat lista! Aţi constituit-o? Foarte bine! Fiţi buni, vă rog, şi prezentaţi-o aci la aprobare. Căci partidul meu are dreptul de a fi consultat în privinţa persoanelor chemate să realizeze... etc., etc.!

Domnule cetitor, d-ta îţi vei fi închipuind că eu glumesc. Că am luat un pasagiu izolat din discursul d-lui Maniu, că l'am sucit, l'am învârtit, l'am citat trunchiat şi până la sfârşit am isbutit să scot din el declaraţiuni aberative. D-ta crezi, adică, aşa împăciuitor cetăţean cum te afli, că d. Maniu face aci aluzie la practica constituţională următor căreia la o schimbare de regim Regele se consultă cu preşedinţii Corpurilor legiuitoare şi cu şefii de partide! Nu. Nu e vorba de asta. Consultarea la care te referi d-ta are cu totul un alt caracter. Ea poartă asupra situaţiei politice în general, iar indicaţiile şefilor

de partide se raportează la structura generală a viitorului cabinet; preciziunile se coboară cel mult până la persoana preşedintelui de consiliu. Aci însă e vorba de altceva; de „DREPTUL" partidelor de a fi consultate în privinţa „PERSOANELOR" cari vor intra în cabinet. Şi pentru ca asupra acestui lucru să nu mai fie nici o îndoială, d. Maniu aduce toate preciziunile necesare. In adevăr; făcând istoricul crizei ministeriale, şeful partidului naţional-ţărănesc declară într'un loc în acelaş discurs: „Am fost apoi cercetat de d. Iorga, care mi-a sugerat ideea SĂ MĂ INVOIESC *la schimbarea listei ministeriale*, PREZENTATE DE D. TITULESCU ŞI APROBATĂ DE MINE în prezenţa d-lor Mihalache şi Madgearu. N'am putut satisface această dorinţă..." etc.

E clar, nu? D. Titulescu a prezentat o listă ministerială. Cui? Evident, Suveranului. Lista aceasta fusese însă aprobată deja de d. Maniu. S'au cerut, totuşi, aşa reiese din text, anumite modificări. D. Titulescu a consimţit se pare. Dar, probabil, asta nu era deajuns: trebuia să se învoiască... şi d. Maniu. Cum însă d. Maniu nu a putut „satisface această dorinţă", guvernul Titulescu nu s'a mai constituit. Vasăzică, nu am exagerat nimic: ca să se constitue un guvern în ţara românească, nu e suficient ca Regele să însărcineze pe cineva cu constituirea guvernului şi să-i accepte lista pe care acesta ar prezenta-o; nu; ci, mai e nevoe şi de aprobarea

partidului naţional-ţărănesc. Iar aprobarea aceasta nu e o necesitate *de fapt,* cum din nefericire era, pe vremuri, necesitate de fapt în asemenea împrejurări, părerea lui Ion Brătianu. Ci aprobarea aceasta e *un drept!*

Nu ştiu dacă, din expunerea mea, reiese în deajuns caracterul aberativ al acestor pretenţiuni. Vom observa însă că prin aceste „principii" d. Maniu încearcă o restrângere a puterilor regale. Nu era de ajuns deci că — după părerea parlamentariştilor noştri, părere a cărei îndreptăţire am văzut-o! — dreptul Regelui de a numi pe miniştri Săi era cenzurat de parlament! Nu. Mai era nevoe de o cenzură; şi d. Maniu a găsit-o: a partidului (d-sale)!

Desigur că între toate atentatele la deplinătatea funcţiunilor Coroanei, acesta e cel mai aberativ. D. Maniu, superarbitru al actelor de iniţiativă regală! Iţi stă mintea în loc!

In aceste împrejurări repet însă întrebarea: intenţia d-lui Iorga de a restitui Coroanei drepturile cari i-au fost sustrase, nu e, în asemenea condiţiuni, prima îndatorire a ceasului de faţă?

7 Mai 1931

CINE URMĂREŞTE DICTATURA?

Un prieten m'a căutat telefonic ca să-mi spună... că mă înşel. Că, anume, formula politică emisă de d. Maniu la clubul din strada

Corăbiei şi analizată de mine eri aci — după care ar exista un drept al partidelor de a cenzura actele regale — nu ar fi a d-lui Iuliu Maniu, ci a fratelui d-sale, Cassiu. Nu ştiu nici acum dacă prietenul meu voia să glumească, sau vorbea serios. Formula e în ea însăş de aşa natură, încât ar putea fi şi a profesorului universitar Cassiu Maniu. In speţă însă ea e a şefului partidului naţional-ţărănesc.

Dacă totuş faptul apare unora ca neverosimil, aceasta se datoreşte împrejurării că multă vreme lumea românească s'a înşelat asupra calităţilor de cugetător politic ale d-lui Maniu. De fapt, fostul preşedinte al consiliului nu e un cugetător. Are, desigur, anumite calităţi de ordonare a ideilor şi incontestabilă metodă în discuţie. Dar idei politice crescute din realităţile imediate sau esenţiale, şi amplificarea acestor idei până la doctrină şi sistem, iată bunuri intelectuale cari sunt cu totul străine d-lui Maniu. D. Maniu nu are idei, ideologice, doctrină, sau mai ştiu eu ce; ci pur şi simplu justificări raţionate ale atitudinilor sale, justificări cari merg uneori până la formulă, şi dau, ca atare, impresia unei cugetări politice.

Din nefericire însă, formulele acestea nu au rădăcini, nu rezumă realităţi; ci sunt, după împrejurări, doar paveze după cari se ascund necesităţile de moment. Cazul amintit mai sus — dreptul unui partid de a censura actele regale — este o dovadă categorică a afirmaţiilor noastre.

Teoria aceasta nu a scos-o d. Maniu aşa din capul d-sale. Şi, *în principiu,* nici nu este chiar aşa de absurdă. Sistemul e doară realizat în Europa; odată în Rusia, unde partidul comunist împlineşte rolul de arbitru suprem, pe deasupra tuturor elementelor constitutive ale republicei sovietice; a doua oară în Italia, unde întreaga viaţă politică şi de stat e controlată de fascism. De ce nu s'ar realiza oare şi în România, şi anume, în beneficiul d-lui Maniu?

De ce? Pentru că nu se poate. D. Maniu iarăş confundă situaţiile. A controla viaţa politică a ţării printr'un partid, nu însemnează a asigura partidelor *în genere* anumite funcţiuni de arbitraj, — ci a institui *dictatura unui partid.* Căci numai aşa e posibil controlul de care vorbim D. Maniu îşi dă, instinctiv seama de acest fapt, atunci când d-sa cere dreptul acesta de control numai pentru partidul d-sale (Cf.) Discursul de la club: „Partidul *nostru* a fost întotdeauna gelos... de dreptul *său* de a fi consultat în privinţa persoanelor"... etc. Dar acelaş domn Maniu nu îşi dă seama că dictatura de partid nu se poate institui decât printr'un partid de masse.

Şi totuş e foarte simplu, — şi natural să fie aşa. Nu poate exercita un asemenea rol de arbitru decât un deţinător *direct* al „voinţei naţionale". Această voinţă naţională nu-şi găseşte însă o exprimare colectivă directă decât într'un regim politic de masse. Regimul care organizează în chip organic, unitar şi activ massele,

poate pretinde, în adevăr, că are contact direct cu voinţa naţională prin colectivitate, şi ca atare poate cere pentru această colectivitate controlul asupra vieţii publice.

O asemenea organizare activă a masselor, în scopul de a obţine o exprimare directă şi colectivă a voinţei naţionale este însă şi imposibilă şi superfluă într'un regim monarhic; — pentru simplul motiv că în acest regim voinţa naţională îşi găseşte expresia ei firească şi completă în Rege.

Iată deci cum stau lucrurile, şi iată ce nu înţelege d. Maniu. D. Maniu a trecut prin Italia şi — întors în ţară — a încercat să facă fascism. Căci asta reprezintă în fond pretenţia d-sale de a rezerva partidului naţional-ţărănesc dreptul de control al vieţii publice: fascism. Surprinzător, nu? Şi totuş e aşa.

Foarte bine. Numai că d. Maniu uită sau nu ştie — anumite lucruri:

1. Că fascismul este un regim hibrid şi neviabil, pentru că păstrează monarhia, atunci când institue un instrument — partidul de masse; fasciile — care se substitueşte funcţiunilor coroanei.

2. Că partidul naţional-ţărănesc nu e, în structura lui, un partid de masse. El ar fi putut fi, şi, în anumite împrejurări, ar fi trebuit să devină. In ce mă priveşte, eu am recomandat-o stăruitor în 1928—29, când lipsa Regelui vrâstnic şi regimul regenţei cerea hotărât un re-

prezentant direct şi efectiv al voinţei naţionale. Atunci, d. Maniu nu a făcut-o, pentru că-şi temea situaţia: adevăratele partide de masse îşi cam schimbă şefii. Astăzi, când d-sa îşi caută alianţe împotriva monarhiei, ridică steagul dictaturii partidului. Aşa o fi. Numai că nu se poate. Pentru că mai întâi ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să organizeze partidul de masse; iar pentru asta ar trebui să deschidă pe faţă lupta împotriva monarhiei. Dacă are curajul, — să o facă. Dacă însă nu, — să isprăvească odată cu formulele astea perfide şi confuze. Pentru că e aberativ şi ridicol.

9 Mai 1931

„AM FOST CU D-TA...!"

Ca reacţiune la ultimele mele consideraţiuni în legătură cu manevrele politice ale d-lui Maniu, un vechiu prieten ţărănist îmi trimite următoarele rânduri:

„Frate Naie, când toată lumea îţi dădea cu piatra, noi am fost cu d-ta fiindcă: 1. ni erai drag, 2. şi viaţa înţelegem să ni-o trăim cu panaş.

„Azi când eşti mare, ai atâţia prieteni sinceri, încât ne poţi jigni pe noi. Cerem iertare, mă rog frumos, dar nu ştim de frică; n'am ştiut eri, nu putem şti azi. Vorba e, ce va rămâne

la d-ta din mărire! Păcat de tine să ne dai fripturismul de azi. Ce va mai fi, — vom vedea".

Dacă nu ar fi formula de adresare „Frate Naie" (cu 4 litere) aşa de categorică, mai că aş crede că rândurile acestea nu mă privesc. „Azi când eşti mare", zice prietenul meu. Sunt „mare"? Nu văd. Sunt exact ceeace am fost întotdeauna. Ba, ca să o mărturisesc sincer, mă simţeam mai „mare" înainte, când cu tovarăşii mei dela „Cuvântul" rămăsesem singur pe poziţie ca să apăr un steag care nu fusese numai al meu, dar pe care alţii îl trădaseră, — decât astăzi când, lăsând altora grija organizării cetăţii cucerite, eu m'am tras liniştit deoparte, aşteptând cel mult vremea când va fi iarăşi treabă şi pentru mine.

Am jignit pe cineva? Nu cred. Dacă cineva s'a simţit în adevăr jignit, o regret sincer. In orice caz, eu linia mea politică nu mi-am schimbat-o. Dacă adevărurile scrise aci de mine jignesc astăzi, şi anume tocmai pe cei pe cari îi bucura eri, asta nu din vina mea se întâmplă.

Iar cât despre „fripturismul de azi", pe care *eu* l'aş fi dat, să-mi fie îngăduit a ridica din umeri, pentru că în adevăr nu înţeleg nimic.

Există totuşi un pasagiu în această mică epistolă amărât-sentimentală care se raportă în adevăr la mine: începutul. „Când toată lumea îţi dădea cu piatra", zice prietenul meu, „noi am fost cu d-ta". Eh, domnule prieten, asta e numai pe jumătate adevărat. Căci de două ori am fost

expus pietrelor: odată sub regimul d-lui Duca, — a doua oară sub cel al d-lui Maniu. Prima dată, e adevărat, dv. aţi fost cu mine. Dar a doua oară?

Dar dacă aşa este, — atunci de ce aţi fost cu mine? Pentru că vă eram drag? Se poate. De ce însă vă eram drag când vă aflaţi în opoziţie, şi nu v'am mai fost drag când v'aţi aflat la putere? Pentru că înţelegeţi să vă trăiţi viaţa cu panaş? Unde v'a fost însă panaşul de la Noembrie 1929 şi până astăzi?

Ingăduie-mi să vorbesc deschis. Aţi fost cu mine — cum spui d-ta — nu pentru că v'am fost drag şi nu pentru că înţelegeţi să vă trăiţi viaţa cu panaş. Ci pentru că aşa au fost indicaţiile intereselor şi ambiţiilor dv. politice. De sigur, aţi fost cu mine şi la Februarie 1927, şi la Martie 1928 şi la 6 Mai al aceluiaş an. Aş spune ceva mai mult: am fost eu cu dv. Dar de pe urma acestei tovărăşii — spune, te rog, sincer, am folosit eu sau dv.? S'a realizat politica mea — care o bună bucată de vreme fusese a *noastră* — sau a dv., pe care până la sfârşit o descoperirăm identică cu cea a d-lui Duca?

Aţi fost cu mine? Când? La moartea regentului Buzdugan? La alegerea d-lui Sărăţeanu? Vai!

Eh, domnule prieten, eu nu uit că în toamna anului 1929, când cu faimoasele destăinuiri ale d-nei Eliza I. I. C. Brătianu şi cu răspunsul meu, d. Madgearu, întors proaspăt din străinătate unde lansase vestita impertinenţă „eu nu stau de vorbă cu oameni neserioşi", bătea cu pumnul în masă şi vocifera de se adunau funcţionarii pe la uşa cabinetului ministerial: „am să vă sugrum; să-i spui lui Nae că eu vă sugrum! Eu nu sunt Duca! Să încetaţi cu infamiile, că cu mine nu merge!" Infamiile erau, precum bine ştii, răspunsurile mele la scrisoarea d-nei Brătianu!

Şi pe urmă, — când aţi mai fost, vă rog, cu mine? La 4 Ianuarie 1930, când d. Maniu îmi confisca ziarul în care nu făceam decât să reproduc declaraţiile pe cari d-sa le făcuse în opoziţie?

Sau în Februarie al aceluiaş an când mi se ofereau prin PRIETENI cinci milioane de lei, „bani pe masă", cu condiţia să nu mai scriu nimic în anumite chestiuni?

Vezi, cinstite corespondent, politica mea a fost una. Un singur an de când întâmplările m'au aruncat într'o luptă pe care, mărturisesc, nu am dorit-o. Poţi afirma d-ta despre dv. acelaş lucru, — despre dv. toţi? Ai uitat pe d-nii Maniu şi Madgearu din noaptea de 6 spre 7 Iunie trecut? Ai uitat pe cei şase din consiliul de miniştri dela 7 Iunie? Ai uitat clipele tragice ale acelei zile? Ai uitat — sau poate că nu cunoşti — pe d. Maniu din August 1930?

Aţi fost cu mine! Ştiu că ai într'un foarte înalt grad simţul ironiei. Nu credeam însă că îl vei exercita împotriva chiar a dv.! Vreţi să

e

fiţi iarăş, în adevăr, cu mine? Vă aştept. Mărturisesc, nici nu am o mai vie dorinţă. Dar dacă o doriţi sincer, întrebaţi pe d. Iunian ce aveţi de făcut; e singurul care a stat neclintit pe vechile poziţii în ultimii doi ani, — şi singurul deci care vă poate iarăşi îndruma.

10 Mai 1931

DEMISIA D-LUI MANIU

I. Intre şef şi partid

Demiterea d-lui Maniu dela conducerea partidului naţional-ţărănesc a provocat în anumite cercuri îngrijorare. Este incontestabil că gestul fostului preşedinte de consiliu îşi are importanţa şi gravitatea lui. Indreptăţeşte el însă îngrijorarea manifestată de unii în ultimele zile? Să vedem.

Nu încape nici o îndoială, demisia aceasta nu e o simplă retragere din viaţa politică. Explicaţiile şi discuţiunile urmate în comitetul de direcţie al partidului, sunt destul de străvezii, pentru a nu acoperi intenţiile d-lui Maniu. D-sa se retrage într'o atitudine protestatară şi trece munţii pentru a organiza, deocamdată, rezistenţa pasivă. Asta nu poate surprinde pe nimeni; căci e o mişcare de şah care face parte din jocul d-lui Maniu cel înfrânt; în aşa măsură, încât noi, aci la „Cuvântul" nu numai că am prevăzut-o din

vreme, dar i-am consacrat în repetate rânduri articole întregi. Şi nu ştiu cum, dar am impresia că surprinşi şi îngrijoraţi sunt astăzi tocmai cei cari pe acea vreme credeau că noi facem intrigi nereuşite.

Prin urmare d. Maniu a făcut gestul pe care îl bănuiam. Ce vrea d-sa, ştim deci. Intrebarea însă e: ce poate d-sa. Principial, un asemenea act închide toate posibilităţile. Numai că — am afirmat-o şi altă dată, iar împrejurările n-au verificat — nu poate avea consecinţe statornice decât actul politic care răspunde unor realităţi generale şi fireşti. Voinţa arbitrară a unui om nu poate devia decât pentru un timp scurt istoria; care-şi reface repede curgerea normală. Intrebarea care se pune astăzi deci, şi care singură e cheia problemei nou create, este: are gestul d-lui Maniu o fundare obiectivă, în fapte, sau nu isvorăşte el, în primul rând, decât din necesitatea de a-şi ameliora o situaţie personală dificilă? Iată nodul chestiunei; a cărui deslegere ne îngădue să apreciem chiar de astăzi posibilităţile de succes ale nouei politici iniţiate de fruntaşul ardelean.

Să începem prin a observa că scrisoarea de demisie către d. Mihalache stăruie în chip aproape indiscret asupra unităţii desăvârşite a partidului naţional-ţărănesc şi asupra legăturilor sufleteşti şi de bună tovărăşie politică sau altfel existând între d. Maniu şi restul partidului. Corespund asemenea afirmaţii realităţii? Nu.

D. Maniu se face a uita că la începutul lui Octombrie trecut s'a constituit de către partidul național-țărănesc un guvern Mironescu, și că acest guvern s'a constituit împotriva voinței, categoric exprimate, a șefului partidului. Ori se face d. Maniu că nu înțelege? Ori, poate, vrea să uite? Posibil. Nu uităm însă noi. Nu uităm, pentru că, chiar cei cari la început zâmbeau, au trebuit să se încredințeze repede, că constituirea guvernului Mironescu însemna, de fapt, începutul unei schimbări fundamentale în structura vieții noastre publice de partid. Pentru d. Maniu, care stătuse în capul primului partid de masse în țara rumânească, dar care se refuzase în chip constant politicei de masse — doritor cum era de a stăpâni el partidul și prin acesta țara — guvernul Mironescu a însemnat o mare și categorică înfrângere. Căci prin acest act, partidul se sustrăgea autorității necondiționate a șefului și își înțelegea posibilități de acțiune publică și în afară de directa conducere a acestuia.

D. Maniu a înțeles-o; a înțeles, anume, că un guvern prezidat de altcineva decât de șeful partidului, echivala cu o preponderență a partidului asupra șefilor și ducea fatal la o decapitare a acestora: sau cel puțin la o însemnată scădere a importanței și puterii lor. De aceea d-sa s'a și opus la constituirea noului guvern național-țărănist prezidat de altcineva și a preconizat retragerea în opoziție. Iar când i s'a

refuzat această declarație de solidaritate din partea partidului, — d-sa a încercat să-și acopere înfrângerea prin adoptarea unei soluții care, apropiindu-se cât mai mult de indicațiile normalului, să nu-i știrbească prea mult prestigiul și autoritatea. A propus deci un guvern Mihalache. Soluția avea, pentru d. Maniu, două avantagii: 1. d. Mihalache fiind primul vicepreședinte al partidului, se putea lansa versiunea că d. Maniu are nevoe de odihnă și că pleacă lăsându-și în loc pe primul locotenent; că, deci, indicația pornea tot dela șeful partidului. 2. Cabinetul nou constituit, având o situație grea drept moștenire și nefiind decât un guvern provizoriu, trebuia în chip fatal să macine autoritatea și prestigiul șefului de guvern, — în speță a d-lui Mihalache. Nu era bună socoteala? Ba da. Numai că era socoteala... cea de acasă. In târg, partidul care-i refuzase solidarizarea și consimțise la un al doilea cabinet (cu aceleași camere, cu acelaș partid, dar fără șef), îl refuza încă odată, purtând la președenția de consiliu pe d. G. G. Mironescu. D. Maniu era înfrânt în propriul său partid. O ultimă încercare, desperată aproape, de a opri catastrofa sa personală, și constând într'o convorbire în care d-sa a cerut categoric d-lui Mironescu — sub cuvinte grele — să nu accepte mandatul eșuă în chip lamentabil. Guvernul se constitui; iar d. Maniu plecă în străinătate; — în refacere.

Dar dacă așa stau lucrurile, mai are dreptul

fostul şef al naţional-ţărăniştilor să vorbească de buna înţelegere care constant a existat între el şi partid? E cel puţin straniu. Straniu, dar nu şi inexplicabil.

28 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

II. REGISTRUL GREŞELILOR POLITICE

Incercarea d-lui Maniu de a se prezinta astăzi ca perfect solidar cu partidul şi de a face să se creadă că originile gestului său nu au nimic comun cu o situaţie personală zdruncinată, nu poate să aibă succes. Faptele sunt prea cunoscute, pentru ca cineva să mai poată fi înşelat.

Adevărul este că partidul naţional-ţărănesc a fost adânc desamăgit de politica şi capacităţile positive ale fostului său şef; şi că cele întâmplate la constituirea guvernului Mironescu — care marchează declinul „stelei" d-lui Maniu — nu au făcut decât să concretizeze, formulând o stare de lucruri real existentă.

Nici nu se putea altfel. Indemânatec luptător în opoziţie, unde a ştiut să lase timpul a lucra pentru el, d-l Maniu s'a dovedit la guvern, ca om politic constructiv şi ca conducător al unei echipe de lucru, sub toate aşteptările. Nu a fost împrejurare de caracter hotărâtor, nu a fost mare problemă, politică sau altfel, care

să-l găsească cu o soluţie potrivită. Ci, din potrivă, atitudinile lui au fost categoric greşite. Greşite, şi în opoziţie cu voinţa partidului. Câteva exemple:

1. La venirea la putere a consimţit să trateze şi să accepte condiţiuni; între cari cea mai gravă a fost aceea a adoptării politicei lui Vintilă Brătianu în materie de împrumuturi şi stabilizare. Este prima greşeală; care a anulat — în ciuda realităţilor — caracterul revoluţionar al noului guvern, împingându-l pe calea „continuităţii".

2. A ignorat caracterul de partid de masse al organizaţiei pe care o conducea. A făcut o politică de putere personală. Nu a ştiut să asigure cohesiunea în partid şi în guvern — ba dimpotrivă a încurajat rivalităţile pentru a putea mai uşor stăpâni. Fapt care a dus la desagregarea partidului şi la incapacitatea de a lucra a guvernului.

3. La moartea regentului Buzdugan a forţat, împotriva tuturor, alegerea în regenţă a d-lui Sărăţeanu călcând unul din punctele de orientare a partidului, care era anularea actului de la 4 Ianuarie; şi-a trădat prin aceasta intenţiunile de stăpânire absolută — la un ipocrit adăpost al legilor — şi a încurajat tendinţele de suprimare a factorului de arbitraj în viaţa publică.

4. Nu a fost în stare să ţină partidul la adăpost de bănuielile cari — pe drept sau pe nedrept — nu au întârziat să se manifesteze în

legatură cu corectitudinea regimului şi a oamenilor lui, ci a înlesnit prin aceasta compromiterea unui partid dela care ţara aştepta în primul rând o regenerare morală. Iar ce e mai grav încă:

5. a combătut — începând dela Noembrie 1929 — orice încercare de revizuire a actului dela 4 Ianuarie. S'a opus în chip constant restauraţiei, deşi actul era cerut de întreg partidul — cu excepţia câtorva rude şi prieteni personali —; iar în ziua de 7 Iunie s'a împotrivit cu îndârjire (trecând limitele oricărei prudenţe şi oricărei raţiuni) propunerii de proclamare ca Rege a Principelui sosit de peste graniţă. A votat contra acestei proclamări în consiliul de miniştri din acea seară şi a demisionat din preşedinţia consiliului ca să nu prezideze ministerul sub care se făcea proclamarea Regelui; obţinând de la unii din amicii personali care intrau în noul cabinet Mironescu, să nu depună jurământul.

6. Insărcinat din nou cu formarea cabinetului nu a acceptat decât după puternice presiuni din lăuntrul partidului; dar a făcut o politică de constantă sabotare a nouei ordini constituţionale. A îngăduit anume d-lui Vaida să întreţină sau numai să tolereze în ţară o atmosferă de agitaţii cari au culminat în turburările antisemite. A organizat răspândirea de svonuri subversive. Şi a deschis, în chip intempestiv o chestiune familiară de caracter strict particular —

în care justiţia se pronunţase categoric — încercând să implice în ea pe d-l Titulescu, chemat dinadins din străinătate, şi propunând la miezul nopţii în Sâmbăta care a precedat plecarea acestuia (în August trecut), demisia cabinetului pe această chestiune.

Să mai continuăm? Suntem gata, — mai ales dacă cineva ar îndrăzni să ne desmintă sau să ne provoace. Faptele enumărate mai sus sunt însă suficiente pentru a explica de ce d-l Maniu se făcuse, în momentul constituirii cabinetului Mironescu, imposibil la conducerea partidului. Independent de locul şi situaţia pe cari şi le câştiga în viaţa politică a ţării, d-l Maniu realizase pentru partidul naţional-ţărănesc următoarele rezultate: înăuntru, măcinase cohesiunea partidului, puterea lui de creaţie, prestigiul lui şi încrederea în el însuş; dizolvase toate încheieturile, întreţinuse toate intrigile şi curentele de destrămare, acoperise abuzurile şi încurajase ambiţiile cari îl slujeau chiar când ele erau bolnăvicioase; în afară crease acestui partid o situaţie imposibilă luând atitudini de adversar al Coroanei asupra căreia pretindea să arbitreze, deşi atitudinea întregului partid era de devotament şi respectuoasă afecţiune faţă de Regele pe care Il dorise, Il ceruse şi Il aşteptase.

Nu este atunci explicabil faptul că în Octombrie 1930 acest partid nu mai consimţea să se solidarizeze cu şeful lui şi mergea într'un nou guvern, Mironescu, împotriva voinţei ex-

prese a d-lui Maniu? Inexplicabil ar fi doar contrariul.

Veţi obiecta, însă, că din toamna trecută şi până azi situaţia s'a schimbat, şi că azi d-l Maniu poate vorbi în adevăr în numele partidului său.

Aşa să fie?

Vom încerca să descurcăm şi această chestiune.

29 Iunie 1931

Demisia D-lui Maniu

III. D. PREŞEDINTE SE RAZBUNA

Mari manifestaţii de solidarizare i se organizează pretutindeni d-lui Maniu. De sigur. Numai că manifestaţiile acestea trebuesc şi ele luate „cum grano salis". Declaraţii de dragoste şi credinţă politică? Vai, am primit noi înşi-ne atâtea! Imi aduc, de pildă, aminte că în toamna lui 1928, în ziua aceea de Sâmbătă când naţional-ţărăniştii preluau puterea, d. Maniu strângându-mi mâna emoţionat îmi spunea: noi nu uităm că 50% din această victorie o datorăm „Cuvântului". Se putea o mai categorică manifestare de simpatie şi un mai precis legământ de solidaritate? Şi totuş nu mai departe decât la sfârşitul lui Ianuarie 1929, d. Maniu trata cu inamici de-ai noştri, suprimarea ziarului „Cuvântul". Noi suntem însă obicinuiţi cu manifes-

taţiile d-lui Maniu. Ultima dată când am stat de vorbă, la 2 Ianuarie 1930, când — după o conversaţie de aproape două ore în care preşedintele de pe atunci, slăbit, enervat şi hărţuit, a sfârşit prin a-şi desvălui cele mai intime intenţii (ŞI CE INTENŢII!) — m'am sculat să plec, d. Maniu m'a condus prieteneşte până dincolo de uşă şi m'a asigurat de statornicia sentimentelor sale subliniând necesitatea absolută a colaborării noastre. Asta la ora 1.20. Ceeace nu-l împiedica însă ca la ora 1.25 să cheme telefonic siguranţa generală, cerându-i să mă pună în urmărire (Am în această privinţă, declaraţii faţă de martori!). De ce ne-am emoţiona deci de manifestaţiile cari se fac azi pentru d. Maniu şi am crede mai mult în declaraţiile partizanilor decât în cele ale şefului? Cu atât mai mult, cu cât situaţia de fapt pledează contra.

Contra d-lui Maniu. Căci se poate spune orice în această chestiune; nu se poate spune însă că din toamnă, când raporturile între partid şi şef erau cum le ştim, şi până astăzi, când se produc manifestaţiile de solidaritate, situaţia se va fi schimbat în favoarea d-lui Maniu. Nu. Indelungata şedere în străinătate va fi fost pentru fostul preşedinte un prilej de reflexiune. Nu însă şi unul de împăcare. D. Maniu a fost adânc lovit de atitudinea partidului şi a parlamentului în împrejurarea constituirii cabinetului Mironescu; şi nu a putut să o uite. Vremea nu a lucrat în sensul înţelepciunii şi al împăcării. D. Ma-

niu s'a întors înrăit și cu gânduri de răzbunare. Mare slăbiciune pentru un șef politic, de sigur; dar FAPT. Căci atunci când a fost în măsură să o facă, ȘEFUL PARTIDULUI A PROVOCAT DISOLVAREA PARLAMENTULUI.

Asupra acestei întâmplări nu există îndoieli. Să amintim împrejurările. Insărcinat cu formarea unui cabinet de uniune națională. d. Titulescu și-ar fi putut împlini misiunea, dacă ar fi înțeles că un asemenea cabinet nu se poate constitui decât cu camerele național-țărăniste. Ministrul nostru la Londra a crezut altfel, împotriva tuturor indicațiilor cari i s'au dat în chip expres; și a eșuat. Vineri seara însă — Vinerea care a precedat constituirea guvernului Iorga — se ajunsese, precum se știe, la soluția unui cabinet Titulescu fără dizolvarea parlamentului. Această combinație nu a reușit nici ea însă. De ce? Pentru că d. Maniu a declarat că nu poate pune Camerele, recte majoritățile parlamentare, la dispoziția viitorului guvern, decât dacă i se admite controlul asupra eventualei compuneri a ministerului. Cred că nu fac indiscrețiuni amintind aceste împrejurări. Faptele au fost de altfel relatate de chiar ziarele amice d-lui Maniu de unde le și iau.

Este dela sine înțeles că o asemenea pretenție, a cărei împlinire ar fi conferit d-lui Maniu o situație de supra arbitru în viața noastră publică, nu putea fi acceptată. A trebuit deci să se renunțe la parlamentul național-țărănist. Nu

e însă clar că, în asemenea împrejurări, vina dizolvării revine în întregime d-lui Maniu? Ba da. Ce hotăra însă pe acesta la un asemenea act? Situația politică? Nu. Ci numai resentimentele sale personale împotriva parlamentului, care nu consimțise în toamnă să se solidarizeze cu el, și acceptase un guvern Mironescu.

Iată deci cari erau raporturile dintre șef și partid în Aprilie 1931. D. Maniu era supărat, exercita răsbunări și încerca să-și măsoare oarecum forțele. In acelaș cadru se plasează de altfel și ultima campanie a „Patriei"; campanie cu totul dezordonată, care nu putea găsi aprobarea partidului; ce importanță avea însă asta? D. Maniu voia să vadă: va avea curaj partidul să protesteze? Ei bine, experiența nu a fost favorabilă șefului; partidul a protestat; și nu au protestat numai țărăniștii (ceea ce ar fi fost normal) sau „chemăriștii" (ceea ce iarăș ar fi fost normal), ci au protestat chiar vechii ardeleni, de un netăgăduit dinasticism, în cap cu d. Aurel Vlad.

Faptul acesta era hotărâtor pentru d. Maniu. D-sa. se răsbunase pe parlament pedepsindu-l; dar partidul nu fusese impresionat de acest gest de forță. El judeca singur, și pretindea să dea indicațiuni chiar șefului. Situația delicată și dificilă la care d. Maniu probabil nu se așteptase. Trebuia să reacționeze. Repede. Și a făcut-o.

Cum? Vom explica.

1 Iulie 1931

Demisia D-lui Maniu

IV. DIVERSIUNEA

Este foarte probabil că toate intervenţiile cari se fac actualmente pe lângă d-l Maniu în scopul de a se obţine o revenire asupra demisiei sale, nu vor avea succes. Actul fostului preşedinte de consiliu a fost calculat în vederea atingerii unor obiective precise, — şi aceste obiective nu au fost încă nici măcar în parte atinse. Rezistenţa va continua deci.

Nimic mai firesc. Toată acţiunea politică a d-lui Maniu a fost constant dominată de patima de a stăpâni. Şi nu de a stăpâni pentru a crea, căci felul în care şi-a înţeles rosturile la guvern îl dovediră a fi incapabil de creaţie positivă şi rodnică; ci de a stăpâni pentru a stăpâni; — pur şi simplu.

Sub acest raport, anii cari au urmat morţii lui Ion Brătianu au fost pentru d-sa o epocă de aur: ţara condusă de o regenţă, în care elementul dinastic se afla pus vecinic în minoritate; opinia publică nădăjduind într'o prefacere fundamentală ce se făcea din ce în ce mai puternic necesară; el însuş şef al unui mare partid care polariza toate simpatiile şi nădejdile. Moartea regentului Buzdugan şi înlocuirea lui prin d-l Sărăţeanu marcau astfel un apogeu: avea la dispoziţie reprezentanţa Coroanei şi un mare partid; adică tot ce-i trebuia pentru a stăpâni.

Situaţia se caracteriza însă ca o stare de echilibru instabil, şi ea nu putea dura. Lipsa unor calităţi positiv-creatoare, şi metoda — falsă — de a paraliza pentru a stăpâni, nu puteau duce decât la descurajare şi la pierderea încrederii, stare de spirit cu deosebire propice înfloririi idealurilor. Actul restauraţiei lua, în asemenea condiţiuni, dimensiunile sugestive ale unui mit.

Unei asemenea forţe d-l Maniu nu putea să reziste pe faţă. Singura cale ce-i sta deschisă era să saboteze restauraţia prefăcându-se a-i fie prieten. Ceea ce a şi încercat. Avea însă — din nefericire pentru el — adversari prea ascuţiţi; intenţiunile i-au fost pătrunse, iar planul repede dejucat. Ziua de 6 Iunie însemnează cea mai grea lovitură pe care o putea primi setea de putere a d-lui Maniu. A mărturisit-o singur, când în consiliul de miniştri din seara de Sâmbătă 7 Iunie, declara: „eu, în cariera mea politică, nu am fost învăţat decât cu victorii; asta e prima mea înfrângere; mă retrag".

Ori care alt om politic ar fi admis noua situaţie ca o realitate de fapt; şi i s'ar fi încadrat — în dorinţa de a sluji viaţa publică a ţării; a făcut-o doară însuş Vintilă Brătianu; nu însă d-l Maniu; o incapacitate, organică aş zice, de a se da sufleteşte unei ordini superioare de lucruri, îl împiedeca dela un asemenea act. D-l Maniu se gândea că dacă nu mai poate dispune de o influenţă personală asupra actelor şi intenţiunilor Coroanei, are totuş la dispoziţie

un puternic partid, — și a stăruit în intențiile de stăpânire. Ce a urmat, se știe: guvern național-țărănist sub președinția d-lui Mironescu. Un mai adânc și mai total dezastru pentru un pătimaș al stăpânirii este greu de imaginat: la începutul lui Iunie pierde stăpânirea asupra Coroanei; la începutul lui Octombrie stăpânirea asupra partidului. Impresionantă dramă, chiar dacă numai personală, nu?

D-l Maniu nu e însă omul care sa renunțe. D-sa e astăzi încredințat că nu a făcut nimic rău și că nu a comis nici o eroare. Situația politică cu totul dificilă în care se află? Dușmănia, răutatea și neînțelegerea oamenilor, — asta sunt pricinile înfrângerii lui. Cum ar renunța deci? Și atunci demisia. Nu însă demisia pentru a pleca, ci demisia, pentru a... veni. Demisia ca mijloc de presiune. Mai exact, — demisia ca diversiune.

D-l Maniu vrea să deplaseze situațiile. El încearcă să facă a se uita faptul că se află de multă vreme în conflict declarat cu partidul; care nu mai crede în el, nu-l mai iubește și nu-l mai acceptă ca șef necontrolat. Și deschide alte procese.

A, nu! E prea simplu. Și e prea ușor. Chiar așa de începători în ale politicei nu suntem doară în țara rumânească. Nu e vorba de niciun proces de interes public; ci numai de unul personal: procesul d-lui Maniu cu partidul său propriu. S'a desbătut procesul acesta? A căzut

în el sentința definitivă? S'au rezorbit toate motivele de grave neînțelegeri între șef și partid? S'a restabilit încrederea și solidaritatea? Nu. Atunci pe cine înșelăm noi prin această deplasare a chestiunii? Manifestații de solidaritate — sunt. Dar ele nu pot fi decât forțate, nesincere și numai aparente. Crede d-l Maniu că poate forța partidul la solidaritate cu d-sa angajându-se într'o luptă nouă? Să o spună. Și mai ales să spună ce luptă vrea să deschidă. Ca să o știe toată lumea. Ca să o știe și partidul.

Partidul, și Ardealul.

...Căci câmpul tactic al d-lui Maniu are mai multe linii de tranșee. Dar despre asta, — mai târziu, când chestiunea se va pune efectiv.

2 Iulie 1931

...ȘI DESPRE SPIRITELE NEGATIVE

Iată-mă, în sfârșit, trădat de mine însu-mi. Descoperit. Și arătat, prin chiar greșala mea lumii, gol, așa cum sunt. Distrugător. Spirit negativ. Că am spus-o doar eu însu-mi, mai ieri, în „Cuvântul": nu s'a distrus încă destul în țara rumânească, pentru ca să se poată în adevăr clădi. Va să zică, sunt în adevăr, ceea ce de mult bănuiau unii, un negativ, bolnav de furia distrugerii. Așa îmi scrie cineva de aci din Bucu-

reşti, care mi-a făcut cinstea să mă citească şi-şi ia osteneala să mă pună la perete.

Şi asta e bună. Numai că argumentarea preopinentului meu nu mă convinge. Dacă ar fi să fie vorba de mine, nu aş avea, chiar aşa neconvins, nimic de obiectat. Dar eu am pus o problemă; de interes general; de a cărei rezolvare atârnă, după adânca mea convingere, rodnicia şi sănătatea viitoarei desfăşurări a istoriei noastre. Deci nu e vorba dacă eu sunt un spirit negativ sau nu. Căci ce importanţă are asta: ce sunt eu şi cum sunt eu, faţă de toate întâmplările la cari suntem martori, atunci când nu suntem chiar actori. Intrebarea e alta: constatarea mea e fundată sau nu? Este această operă de distrugere de care vorbesc necesară sau primejdioasă? Aci trebue ţinută discuţia, dacă e vorba să scriem pentru oameni sau pentru viaţa publică. Chestiunile de persoane nu mă interesează, — nici chiar când e vorba de mine.

Iar problema generală stă aşa: eu nu am pus chestiunea distrugerii pentru distrugere; asta ar fi nihilism — sau cum s'ar spune, nebunie curată. Eu am spus că elementele vii ale realităţilor rumâneşti sunt înăbuşite sub un întreg aparat artificial de rutină, de prejudecăţi şi de falsă arhitectonică statală; — de putregaiul sufletesc al clasei conducătoare în viaţa publică să nu mai vorbim. Iar ceea ce am propus eu, este elementar; e ceea ce face grădinarul, când

taie buruiana rea din jurul firului preţios ieşit din sămânţa cea bună.

Elementar, dar nu tot aşa de simplu. Căci în viaţa noastră de stat, aşa cum e ea astăzi promovată de aşezările care o definesc şi îi canalizează forţele, a crescut prea multă bălărie şi aproape că s'a închircit colţul ierbii celei bune; dacă nu cumva se va şi fi altoit neghina în grâu. De nepricepuţi. Sau de răi.

Aşa că, vedeţi, trebue distrus. Pentru ca să nu îngrăşăm cu eforturile noastre tocmai iarba rea. Vreţi un exemplu? Iată unul dintr'o mie: polotica noastră culturală, faţă de minorităţi. Ea a fost întotdeauna proastă. Şi atunci când o făcea d. dr. Angelescu, omul care îşi închipuia că poate desnaţionaliza toate minorităţile (şi dacă ar fi putut — vă închipuiţi ce procopseală: să creezi bastarzi!) şi mai târziu când au făcut-o ardelenii, cari aveau dureri mari, ale trecutului, de răsbunat. Dar iată, a venit guvernul actual, care vrea să facă una mai bună. Să ni se îngăduie: e *prea* bună. Guvernul stă pe punctul de vedere — principial perfect just — că nu trebue să se facă confuzie între cultură şi cetăţenie. Că un ungur, deci, poate fi perfect ungur, şi în acelaş timp perfect cetăţean român. Aşa e. Suntem de aceeaş părere. Am şi spus-o. Poate să fie, dar *nu e*.

Politica guvernului în materie de cultură minoritară ar fi deci excelentă atunci când toată lumea ar gândi cum trebue să gândească —

şi cum gândeşte guvernul de fapt —; numai că minoritarii, să zicem de pildă unguri, gândesc încă iredent. Şi atunci nu e politica guvernului plină de riscuri?

Să distrugem deci, — înainte de a clădi. Să distrugem tot ce împiedecă desfăşurarea sănătoasă a vieţii adevărate. Obicinuinţa, lene de gândire; şi mai ales actualul aparat de stat care consfinţeşte starea de lucruri de astăzi; şi o consolidează. Ştiu că asta sperie. Schimbări au fost prea multe la noi, şi dacă se cere ceva, apoi asta e azi stabilizare. Da; numai că schimbări s'au făcut în persoane şi în beneficiari; şi noi cerem — cu ce justificări, se vede — schimbarea de sistem.

Se poate realiza schimbarea aceasta de sistem fără distrugeri prealabile? Dacă da, — nu mai avem nici o pretenţie. Să vină marii meşteri constructori, şi să reclădească Statul ăsta care pârâie din toate încheieturile lui. Dar dacă nu, atunci să nu se mai vorbească de spirite negative şi distrugătoare. Nu sunt negativi cei cari vor să deschidă drumurile vieţii; ci din potrivă cei cari, din lene, obicinuinţă, frică, sau interese, încurajează, întreţin şi consolidează o situaţie anormală; care dacă ar fi numai stearpă, nu ar înfăţişa cel mai însemnat rău.

Asta e. Iar dacă e aşa, vedeţi că nu ne poate emoţiona acuzaţia că am fi spirite negative.

7 August 1931

TOT DESPRE „REVOLUŢIE"

Nu pot afirma cu precizie dacă d. I. C. Atanasiu, fost ministru şi director la Banca Naţională, care face în „Indreptarea" din 29. VII. o întâmpinare la articolul meu „Vine Revoluţia", este în acord sau dezacord cu teza pusă de mine. Căci cu tot respectul pe care îl am pentru un om pe care nu-l cunosc de cât din înaltele funcţiuni ce a ocupat, sau chiar îndeplinit, şi din amintirile tinereţii mele, vreme în care d-sa era un generos revoluţionar, — nu mă voiu putea opri a spune că întâmpinarea d-sale e, pe linia mare, ceva cam confuză. Voiu răspunde totuş. Nu pentru că d-sa ar angaja prin părerea d-sale partidul poporului, din care face parte — cum, după opinia d-sale „angajez" eu guvernul Iorga în care cred (mă mir că nu „angajez" prin actele mele şi pe Dumnezeu, că doară cu şi în Dumnezeu cred!) —; ci pentru că această întâmpinare îmi îngădue anumite lămuriri complimentare în legătură cu teza mea.

D. I. C. Atanasiu crede că „pentru ca o revoluţie violentă, materială, să se producă în mod fatal şi necesar, ea trebue să fie precedată de o revoluţie morală, o revoluţie în spirite. Această revoluţie o vesteşte, o pregăteşte pe cealaltă şi îi asigură reuşita".

Presupunând că preopinentul meu are dreptate — şi, în fond, cu anumite încercuiri, are — pune această observaţie a d-sale şi în încurcă-

tură teza mea? Eu recunosc, de pildă, că de obiceiu, unei revoluţii „violente, materiale", cum ar spune d. Atanasiu, s'ar putea să preceadă o „revoluţie morală, în spirite". Recunosc, mai precis, că atunci când a fost identificată împlinirea unei revoluţii spirituale, e necesar să deducem că cealaltă revoluţie, „materială", nu va întârzia. Dar ce vrea să spună d. Atanasiu? Că nu sunt încă în lume semnele unei revoluţii spirituale? Dacă asta crede, atunci o să-mi îngădue să-i spun că se înşală.

Căci nu numai că asemenea semne premonitorii există, dar revoluţia aceasta spirituală e aproape complet realizată. Şi cum îmi închipui că nimeni nu-mi va cere să fac aci dovada amănunţită şi sistematică a unei asemenea afirmaţii, preopinentul meu îmi va îngădui să dau numai câteva indicaţii. Disparate, fără îndoială, dar, după cum se va vedea corelate şi, deci, făcând sistem.

Primul simptom al acestei revoluţii spirituale, se iveşte după impresiunea mea, în Franţa deja din a doua jumătate a secolului XIX. Căci şi impresionismul din pictură sau muzică nu pot fi socotite — în originalitatea lor desăvârşită şi în noutatea lor aproape provocatoare — decât ca semnele unei noui lumi spirituale. Evident, noua structură spirituală de conturarea căreia năvălirea scriitorilor ruşi în Europa nu poate fi socotită ca străină, nu-şi are codificarea ei în măsura în care cealaltă revoluţie, înfăptuită în

Apus odată în puritanismul englez şi a doua oară în democraţia franceză, şi-a găsit-o în „Discours sur la méthode" sau, mai exact încă, în „Regulae ad directionem ingenii" ale lui Descartes. Dar nu e mai puţin adevărat că dela apariţia simbolismului şi impresionismului francez şi până astăzi, abundă în toată viaţa spirituală a Europei formule noui de înţelegere şi de creaţie, cari oricât de disparate ar fi în aparenţă, nu încadrează totuş mai puţin o nouă structură spirituală unitară şi coherentă.

Inspre această structură se îndreaptă sau din ea rezultă toate manifestările caracteristice ale ultimilor cincizeci de ani: renaşterea metafizicei, cu critica ştiinţei şi răsturnarea ei din funcţiunea de interpretă şi valorificatoare a existenţei, cu criza raţionalismului cartezian, cu diminuarea lui Kant şi cu renaşterea peripatetică, cu criza idealismului gnoscologic, cu isbânda sau cel puţin cu efortul spre isbândă al realismului, cu prăbuşirea mecanicismului materialist, cu asaltul vitalismului şi renaşterea spiritualistă, etc.; noua mişcare religioasă, caracterizată printr'o recrudescenţă a religiilor dogmatice, autentic creştine şi criza acută a protestantismului, interesul pentru spiritualitatea răsăriteană întinsă până la ţărmul Pacificului, teosofia, mişcarea sectelor, ş. c. l.; frământările din lăuntrul artei până la cubism şi expresionism sau cum se mai numesc şi toate încercările de creare ale unui stil al epocei categoric deosebit şi caracteristic; şi

pentru a nu stărui prea mult în aceste indicaţiuni nesistematice, în ordinea politică criza democraţiei şi a parlamentarismului, pe care nu o poate contesta nimeni.

Nu sunt astea semne categorice ale unei lumi noui? Mi-aş îngădui să cred că da. Un spirit încercând a construi mai mult pe realităţi imediate, iubitor de viu şi de concret, mergând însă nu la abstracţie ş. la încadrarea ştiinţifică a realităţii, ci la principii de existenţă, la esenţe ultime, — într'un efort constant de a depăşi, prin iubire şi prin trăire directă a concretului, limitele existenţei noastre omeneşti. O nouă valorificare, calitativă, realistă şi esenţialistă — metafizică deci — a realităţilor, opusă până în cele mai mici amănunte şi cele mai esenţiale resorturi, mentalităţii definite de raţionalismul cartezian, cartea de vizită a democraţiei, a economiei capitalist burgheze şi a protestantismului.

Iată. Acestea sunt faptele peste cari nu se poate trece. Ele încadrează, după cum spuneam, o spiritualitate nouă, iar această nouă spiritualitate se instaurează. Se mai poate spune atunci însă, că lipseşte revoluţia în spirite care să o pregătească pe cealaltă politic-economică şi să-i asigure succesul? Cu toată prudenţa necesară, pot spune că nu. Dar dacă această revoluţie, în spirite, e deja aci, — nu avem dreptul să bănuim că şi cealaltă se aţine pe undeva pe la uşă?

Aştept răspunsul.

31 August 1931

ŢĂRĂNISM ŞI DEMOCRAŢIE PARLAMENTARĂ

Unde se înşală „Dreptatea"

O serie de articole apărute în ziarul „Dreptatea" din ultimele trei zile, mă îndeamnă să întrerup pentru moment expunerea indicaţiilor cari cred eu că se desprind din actuala situaţie economică. Şi aşa, ca un „divertisment", cum se spune în regia teatrală de azi, să încerc o analiză a punctului de vedere exprimat acolo în legătură cu regruparea partidelor. E un exerciţiu cu atât mai util, cu cât analiza aceasta e de natură a arunca anumite lumini asupra structurii spirituale a ţărănismului rumân; şi a ne orienta asupra capacităţii de comprehensiune a oamenilor politici în genere.

„Dreptatea" crede, în sfârşit, aşa cum o tot cerem noi de mai bine de un an — că e nevoe de o regrupare a forţelor politice din ţara rumânească, în vederea constituirii unor partide sănătoase, isvorând din realităţile noastre; şi socoteşte — iarăş la fel ca noi — că de îndată ce ţara noastră e o ţară de plugari, pivotul regrupării acesteia politice trebue să fie partidul naţional-ţărănesc (un partid ţărănesc, am zice noi, dacă actualul partid naţional-ţărănesc nu ar mai vrea — cum nu a vrut în ultima guvernare — să fie ceeace îl arată numele).

Până aci acordul între „Dreptatea" şi noi e

deplin. Sau aproape. Din nefericire el nu e însă decât aparent. Căci oficiosul național-țărănist vede situația noastră politică dominată de trei imperative:

1. O directivă agrariană „pentru asigurarea și desvoltarea economică normală și a echilibrului social";

2. Inlesnirea colaborării internaționale în domeniul economic și financiar.

3. „Funcționarea normală a regimului constituțional-parlamentar, cu corolarul existenței unor organizațiuni politice cu rădăcini adânc înfipte în massele populare, capabile să reprezinte curentele reale de interese și idei în guvernara țării".

Ne rugăm de iertare. Dar nouă ni se pare punerea în aceeaș căciulă a acestor trei imperative, confuză și hibridă. Este adevărat că și noi am cerut regruparea forțelor politice pe baza unei concepțiuni agrariene a statului rumân, și constituirea nouilor partide după indicațiile liniilor de forță ale nouei polarizări. Dar noi nu ne-am gândit nici un moment că regruparea pe care o tot cerem ar fi o soluție definitivă; ci ne-am închipuit-o numai ca o formă transitorie înspre *democrația țărănească* pe care noi o socotim drept formula de echilibru stabil a statului nostru de plugari. „Dreptatea" însă o ia în serios cu nouile partide politice; și își închipue că dacă regruparea se va face, și încă în chip firesc, apoi totul a intrat — cel puțin

pentru câteva veacuri — în ordine. Nu. Când e vorba să discutăm serios noi nu vrem să supărăm pe nimeni. Nu ne vom putea totuș opri de a spune că „Dreptatea" nu gândește organic și unitar. In adevăr:

Autorul articolului — nu știm cine e, dar bănuim a fi cineva „mare" — cere la punctul 1 o directivă agrariană, iar la punctul 3, un regim constituțional-parlamentar. Apoi, vedeți, asta e cam greu. Pentru că: *sau menții regimul constituțional-parlamentar și atunci „directiva agrariană" se desfășoară în cadrul economiei capitalist-burgheze, — deci nu mai avem deaface cu o formulă țărănistă; sau înțelegi prin „directiva agrariană" o politică țărănistă, și atunci nu mai poți păstra ACTUALUL regim constituțional parlamentar.*

Toate se leagă în lumea asta, și formează sistem. Iar politica nu se poate nici ea abate dela această regulă. Așa fiind, ne vom îngădui să aducem aminte preopinentului nostru dela „Dreptatea" că regimul constituționalismului parlamentar este un corelat al mentalității protestante, individualist-democratice, raționalist și științiste, și al formulei economice capitalist-burgheze care se ridică pe un fundament precumpănitor negustoresc și industrial. Țărănismul însă nu e nimic din toate astea. Mai mult, țărănismul e tocmai protivnicul tuturor acestor note specifice. Căci el nu e protestant pentrucă nu trăește din liberul examen; nu e individualist, nu e raţio-

nalist şi nu e ştienţist pentru că îşi clădeşte cunoştinţa pe intuiţia directă; şi tot aşa nu e capitalist-burghez. Nu e. Dar dacă nu e asta, atunci nu poate fi nici constituţionalist-parlamentar.

Impresia noastră e că ţărănismul reprezintă o atitudine dogmatică şi exclusivistă. Fără nici un fel de criticism şi excluzând orice transacţie; tocmai pentrucă lipsit de eclectism. Aşa fiind, un partid ţărănesc nu poate urmări decât strivirea celorlalte partide, impunerea ideologiei lui întregii ţări şi instituirea unei dictaturi a masselor (care în ţările monarhice este cumpănită, sau captată chiar, de autoritatea regală). Este evident însă că o dictatură a masselor nu înseamnează parlamentarism. Cum voeşte atunci „Dreptatea" să normalizeze viaţa publică prin directivele agrariene şi regimul parlamentar?

Partidul naţional-ţărănesc se află astăzi la o răscruce. La aceeaş răscruce la care se află ţara noastră. E necesar ca el să spună precis: vrea să facă ţărănism, sau vrea să facă capitalismul burghez într'o ţară în care principala bogăţie o dă plugăria? E ceeace ar trebui să ştim toţi.

6 Septembrie 1931

Pe marginea ţărănismului.

IN ZODIA AUTARHIILOR

Ca la zece zile după ce „Dreptatea" publică, din pana nu ştiu cui, o serie de articole în care, punând problema regrupării partidelor politice, însemna ca îndreptar pentru această regrupare, alături de o diriguire spre agrarianism, o intensificare a acţiunii noastre de solidarizare cu Europa, — partidul socialist din Viena, expunea soluţiile lui în chestiunea crizei austriace; iar între acestea, întărirea tendinţelor autarhice din gospodăria actuală. Cum însă autarhia înseamnează îndestulare prin sine însuş, urmează din toate acestea, cu necesitate, că socialiştii austriaci propun nici mai mult nici mai puţin decât lăsarea în părăsire a politicei de solidaritate cu lumea întreagă. Adică tocmai contrariul soluţiei ţărăniştilor noştri!

Că ţărăniştii români oferă într'o problemă oarecare soluţii opuse celor ale socialiştilor austriaci, asta nu e decât foarte firesc. Că însă aceşti ţărănişti resping o politică autarhică, atunci când socialiştii vienezi o preconizează, — asta încetează a mai fi ceva firesc. Şi este, din potrivă, o indicaţie pentru nevrâstnicia, doctrinară şi politică, a ţărănismului rumân. Căci dacă e un partid care, structural, ar trebui să se opună unei politici autarhice, apoi de sigur că acela e partidul socialist. Iar dacă astăzi socialiştii

austriaci nu numai că nu se opun unei asemenea politici, dar — călcându-şi doctrina şi înfruntându-şi sângeros natura — o preconizează, asta înseamnează că autarhismul este indicat de realităţi cu o putere incomparabil mai mare decât inerţia doctrinală. Şi totuş, la aceste imperative ale realităţilor, — imperative cari înfrâng chiar şi o doctrină aşa de... încântată de ea însăş cum e marxismul, ţărăniştii români sunt insensibili. Da, da, — insensibili. Căci dacă, acum două luni, când, fiind întâmpinaţi cu un formidabil hohot de râs în coloanele „Dreptăţii" pentru că propusesem o politică autarhică, ne puteam închipui — după stilul şi factura râsului — că avem de aface cu un bătrân ignorant în ale politicei şi filosofiei istoriei, apoi de data aceasta, acum în urmă, intensificarea acţiunii de solidarizare cu Europa (atunci când chiar socialiştii merg spre autarhism) e preconizată — iarăş după stil şi factură — de un fruntaş al partidului şi politicei ţărăniste. Şi asta e rău.

E rău, întâiu, pentru că se face astfel dovada că ţărăniştii noştri nu ştiu să vadă realităţile. Ei nu-şi dau seama că regimul capitalismului bancar e azi pretutindeni în deconfitură — deconfitură mai mult sau mai puţin înaintată, dar totuş deconfitură —; şi că sub ameninţarea unei catastrofe care poate însemna o mare răscruce a istoriei, ţările agricole nu au decât o cale de urmat: să se întoarcă la ele acasă, părăsind cu un ceas mai devreme corabia găurită a capitalismului bancar, în care ele, în orice caz, nu aveau rost nici până acum. Solidaritate cu Europa? Desavantagiile le vedem. Sunt oare avantagiile mai mari? Cari anume? Căci solidari sau nu, Europa tot nu ne va cumpăra grâul, petrolul şi lemnul, dacă marfa noastră va fi mai scumpă şi mai proastă ca aiurea; şi nici nu va vedea folosul acestei investiţiuni (fie chiar şi numai folosul de a-şi garanta investiţiile anterioare!). Şi cu toate acestea, ţărăniştii rumâni recomandă solidaritatea în Europa şi resping, cu o gargariseală de râs, autarhismul. E rău, nu?

Desigur. Dar e rău şi pentru un alt motiv. Nu numai pentru că asta dovedeşte o insensibilitate faţă de realităţi. Ci, şi mai ales, pentru că asta invederează, la ţărăniştii noştri, o îngrijorătoare lipsă de înţelegere pentru esenţa ţărănismului. Căci dacă era un partid care, în împrejurările de faţă, să recurgă mai ales la soluţiuni din cadrul unei politici autarhice, apoi în primul rând acesta trebuia să fie partidul ţărănesc. Regimul economic agrarian, şi corelatul său politic ţărănismul, având prin natura lui cel mai puţin recurs la străinătate.

Au înţeles ţărăniştii noştri acest fapt elementar? Nu. Şi proba stă în faptul că, în actuala criză, partidul ţărănesc s'a îngrijit de preţul *extern* al grâului; ca orice partid capitalist bancar, care crede că fericirea ţării stă în balanţa plăţilor sau în stabilitatea sacro-sanctă a mone-

dei, şi nu-şi închipue realizarea unei balanţe active decât prin activarea exportului; atunci când de fapt datoria lui era să se intereseze de preţul *intern* al cerealelor, adică de valorificarea produselor plugăriei pentru plugar. Au lipsit deci, în această foarte însemnată împrejurare, ţărăniştii dela îndatorirea lor de ţărănişti. Şi vor mai lipsi. Pentru că nu poate face politică agrariană decât un partid ţărănesc. Iar organizaţia care pune în fruntea programului său solidaritatea cu Europa nu poate fi un partid ţărănesc. Agrarianism şi solidaritate europeană fiind realităţi cari nu numai că nu se încurajează reciproc, ci, din potrivă, mai degrabă se exclud.

23 Septembrie 1931

In marginea ţărănismului

„PRIN NOI INŞI-NE"

Autarhismul rumânesc şi partidul liberal

De când, pe nesimţite şi pe nevrute, îşi face loc, în opinia publică părerea că până la sfârşit va trebui să ne întoarcem — nu numai sub raportul economic, dar şi sub cel politic — înspre o politică agrariană; şi de când, ca o consecinţă, a început să se înfiripeze, fie chiar şi neformulată, tendinţa înspre o autarhie rumânească, partidul liberal pândeşte toate prilejurile pentru a clama: victoria! Căci, dragă Doamne, ne lămureşte „Viitorul": autarhie însemnează „prin noi înşi-ne", — iar „prin noi înşi-ne" este, după cum bine ştiţi, formula politicei lui Vintilă Brătianu. Ergo!

Oare! Chiar aşa să fie? Să fi fost adică noi toţi oamenii din ţara rumânească, cari ne-am împotrivit politicei lui Vintilă Brătianu şi cari, fiecare în măsura puterilor lui, am contribuit la jugularea ei, aşa de orbi încât să nu fi văzut dreptatea acestei politici? Şi în ce ne priveşte, să fi fost „Cuvântul", care de aproape patru ani face o politică revoluţionar-ţărănească şi care a avut curajul să ceară — în zâmbetele superioare ale „specialiştilor" desangrenarea noastră din formula politic-economică europeană, aşa de miop încât să nu-şi dea seama că Vintilă Brătianu, tariferarul formulei „prin noi înşi-ne" era aliatul lui firesc? Iată ce nu ne vine a crede. Şi, deci, nu putem admite.

Impresia noastră e mai degrabă că presa liberală care are pretenţia de a anunţa victoria, se înşală. Da. Nu e de rea credinţă, — ci se înşeală. Ca să fie de rea credinţă, ea ar trebui să înţeleagă anumite lucruri; iar ca să le înţeleagă, ar trebui să gândească. Ştiut este însă, obiectiv vorbind, că, în toată presa rumânească, singurele gazete care nu gândesc niciodată — nici măcar din greşeală, sau din diletantism literar — sunt cele ale partidului liberal. Şi iată unde se înşală această presă:

Autarhismul rumânesc a apărut — o să ne îngăduiţi precizarea — mai întâiu la „Cuvântul". Dar pentrucă se ridica din realităţi, această orientare politică (şi economică) ni se impunea nouă ca o consecinţă a ţărănismului. Care ţărănism, la rândul lui, ni se impunea: odată, prin structura economică şi spirituală a realităţilor rumâneşti; iar a doua oară, prin necesitatea de a ne sustrage efectelor dezastruoase ale prăbuşirii liberalismului burghez şi a capitalismului bancar, prăbuşire pe care scriitorul acestor rânduri a arătat-o ca *inevitabilă* încă din 1919 (când, împreună cu câţiva prieteni, încerca o lămurire a lucrurilor dela noi, prin... „Ideea Europeană"). Este cineva astăzi care să poată funda această orientare autarhică *la noi,* altfel decât pe agrarianism şi ţărănism? Nu credem. Dar atunci cum stăm cu faimosul „prin noi înşi-ne" al lui Vintilă Brătianu?

După cât ştim şi se poate spune, liberalismul român nu a fost niciodată agrarian. El a fost pe vremuri, e adevărat, partidul marilor proprietari de pământ. Iar Ion Brătianu, ăl bătrân, a încurajat defrişarea tuturor pârloagelor ţării, dând pe o arendă de nimic latifundiile statului şi procurând nouilor arendaşi, credite. Interesul lui Ion Brătianu şi a urmaşilor lui pentru agricultură nu a fost însă de natură agrariană, ci capitalist-burgheză. Că totuşi liberalii au făcut exproprierea? Da. Numai că în momentul în care s'a hotărât această operaţie, agricultura rumânească nu mai producea suficient! Partidul liberal hotăra deci să exproprieze pe deţinătorii pământului „contra unei juste despăgubiri"; despăgubire care trebuia să creeze un capital mobiliar la dispoziţia burgheziei rumâne; iar pe de altă parte pregătea trecerea pământurilor expropriate din mâna nouilor împroprietăriţi în posesiunea băncilor (cari trebuiau apoi să realizeze industrializarea agriculturii după cea mai autentică formulă liberal burgheză). Exagerăm? Foarte bine. Dar atunci cum se explică faptul că operaţia de împroprietărire nu a fost întovărăşită de reorganizarea agriculturii — sortind deci prin acest lapsus pe nouii deţinători ai pământului, pieirii, — şi că *din băncile cari, prin lege, singure aveau dreptul să împrumute asupra pământului, 80 la sută sunt liberale?* Pentru noi e clar, şi e clar pentru toată lumea; interesul liberalilor pentru agricultură nu are nimic de a face cu agrarianismul.

Brătienii au reprezentat în istoria noastră politică, cu un puternic instinct liberalismul şi capitalismul burghez adaptându-şi, după războiu mai ales, politica la cea mai nouă formă a acestuia, la capitalismul bancar. Asta e adevărul. Dar aci începe aberaţia. Căci capitalismul burghez — mai ales în forma lui ultimă, capitalismul bancar, e prin excelenţă *internaţional.* Iar Vintilă Brătianu voia să facem capitalism bancar... „prin noi înşi-ne"! Că o asemenea încercare nu putea duce decât la dezastru era dela

sine înţeles. Toată lumea a spus-o. Şi evenimentele au confirmat.

Cum se explică încolţirea acestei aberaţii în mintea lui Vintilă Brătianu, e o chestiune care nu interesează aci. Fapt e însă că al său „prin noi înşi-ne" nu e cel de care vorbeşte lumea azi. Presa liberală nu are deci niciun motiv să desgroape morţii.

25 Septembrie 1931

<u>In marginea ţărănismului.</u>

INTRE PARLAMENT ŞI SFATUL ŢĂRII

Impresia noastră este că situaţia — ori cât de gravă e ea în ea însăş astăzi — ar putea fi privită cu mai multă linişte şi cu mai puţină strângere de inimă, dacă ar exista, în raporturile politice de la noi o înţelegere pentru ceea ce e esenţial şi ce nu e în actuală problematică; şi dacă, mai departe, viaţa publică ar putea să se sprijine pe un partid al realităţilor rumâneşti, — pe un partid ţărănesc adică.

Din nefericire însă acest partid nu există. Am spus-o şi altă dată; şi nu vom osteni a o repeta. Nu există un partid ţărănesc; pentru că nu vedem nicăieri organizaţia politică, sau cel puţin pe omul politic, care să înţeleagă ce e un ţăran; şi care să ştie sau să întrevadă cel puţin că, deîndată ce forma unui stat e hotărîtă întotdeauna

de elementele lui constitutive, e nevoe la noi de îndreptarea tuturor eforturilor noastre înspre constituirea unui stat ţărănesc.

Este cel puţin straniu că într'o ţară în care nimeni nu-i ignorează caracterul („eminamente agricolă"), nu se găseşte un grup — cât de redus — de oameni cari să pretindă şi să promoveze o organizaţie firească, deci agrariană, a realităţilor ei. Straniu, dar nu şi inexplicabil. Căci cultura rumânească — sau ceeace trece drept atare — nefiind decât de natură citadină adică de import, (cum e în genere aşezarea noastră orăşenească), nu e decât foarte firesc că reprezentanţii sau numai purtătorii acestei culturi infestaţi cum sunt cu toţi de abstractismul positivisto-ştientist — să nu aibă niciun fel de înţelegere pentru ceea ce se cheamă o realitate organică: *vie*. Un exemplu, sau o dovadă, dintr'o mie? Iată:

In seria de articole programatice pe cari „Dreptatea" le-a publicat mai acum câteva săptămâni, şi în care se încerca a se însemna cadrul unei politici agrariene, era — între atâtea late incongruenţe pe cari le-am relevat la timp — mai ales un postulat caracteristic: sprijinirea, anume, a agrarianismului pe un regim... constituţional-parlamentar.

Eroarea — asupra căreia am insistat deja — este şi din punct de vedere al unei doctrine ţărăniste, evidentă. Ţărăniştii români se înşală, pentru că judecă... numeric. Ei socotesc că de-

îndată ce un regim parlamentar are ca corelat votul universal, şi de îndată ce populaţia noastră electorală e în mare majoritate ţărănească, — apoi e sigur că parlamentarism însemnează un regim controlat de ţărani. Ergo!

Mai întâiu, asta nu e adevărat. Nu e adevărat că un regim ridicat pe baza votului universal, e, numai decât, la noi, un regim controlat de ţărani. Dar chiar dacă ar fi. Insemnează asta că regimul e în adevăr ţărănesc? Deloc. Ceea ce nu înţeleg încă ţărăniştii români e deosebirea de structură între parlamentarism şi ţărănism; deosebire care repetă într'un fel pe cea dintre orăşeni şi ţărani. Aş spune, anume, că parlamentarismul este un regim care lucrează pe baza unei *delegaţii de voinţă*. Că, altfel, eu, cetăţean, deleg pe un semen al meu să meargă la Bucureşti, să ia în numele meu cunoştinţă de situaţie, să judece în numele meu, în numele meu să hotărască, şi pe urmă... să vină să-mi spună ce a făcut.

E asta treabă ţărănească? Nu. Un prieten care colindă satele şi stă de vorbă cu oamenii, îmi povestea mai acum câtăva vreme, întâmpinarea unui ţăran cu prilejul ultimelor alegeri parţiale: ce ne tot întreabă pe noi, domnule, pe cine vrem să trimitem deputat la Bucureşti? Dacă îi doare de noi, apoi să ne întrebe ce socotim noi de una sau de alta! — Apoi, da! Vedeţi, asta e ţărănism! Căci ţăranul nefiind o fiinţă abstractă şi abstractizantă, nu cunoaşte aşezări de

fapt; asupra cărora judecă şi hotărăşte. Dacă deci e adus să lucreze prin delegaţie, atunci el nu înţelege să dea delegaţie în alb, ci dă *mandat imperativ*.

Desfăşurarea de până acum a lucrurilor în viaţa noastră publică nu a făcut decât să întărească — prin rezultatele negative obţinute — această tendinţă a ţăranilor. „Apoi, să-i mai încercăm şi pe ăştia", — exclamaţia care se aude aşa de frequent pe la sate, este dovadă peremptorie că ţăranii vor să epuizeze toate soluţiile de guvernare prin delegaţie de voinţă... înainte de a trece la guvernarea directă a lor.

Parlamentarism? Nu. Ci un sistem, o ierarhie de sfaturi pornind dela viaţa autentică, în directă legătură cu concretul, a satelor şi ridicându-se prin delegaţia, *anonimă* (nu personală) şi rotativă oarecum, până la sfatul ţării, instanţă supremă care nu cunoaşte separaţia puterilor sau mai cine ştie ce alte abstracţiuni decât întru atâta întrucât acestea însemnează simple diviziuni technice ale muncii.

Pe faţa aceasta a lucrurilor apar deci premise ale unei aşezări ţărăneşti pe cari ţărănismul de azi nu le cunoaşte. Dar nu e oare vremea ca aceşti ţărănişti să înceapă a se întreba de ce sunt ţărănişti?

30 Septembrie 1931.

Premise

„FRUMOASELE ZILE DIN ARANJUEZ..."

Insfârşit, unul din confraţii cărora le ceream să-şi prezinte politica şi somuţiile, pentru a-şi justifica pretenţia de îndrumător al opiniei publice, s'a executat. Ştim, deci, încotro ne duce. Punctul de vedere al acestui confrate e simplu şi clar: e adevărat că ne aflăm, noi şi toată lumea, în criză; şi e iarăş adevărat că această criză are proporţii; dar ea va trece, — şi ne vom întoarce la bunele vremuri dinainte de războiu. Asta-i.

Confratele nostru, de ce nu am spune-o, e un om cam ca... punctul lui de vedere: clar şi... simplu. Şi ignorează, ca atare, anumite lucruri. Iar în primul rând ignorează războiul. A spune, în adevăr, că lumea se mai întoarce la vremea dinainte de războiu, însemnează a crede că ce s'a întâmplat între 1914 şi 1918 a fost un accident fără necesitate şi inesenţial desfăşurării istoriei; că a fost adecă, un om nebun în Europa, şi că omul ăsta a provocat, numai pentru că a vrut el aşa, războiul. Noi, cu îngăduinţa celor cari ne censurează şi ne pun în fiecare zi la colţ, credem altfel. Şi anume credem că războiul nu a fost făcut de cineva, ci a venit singur. A venit ca una din modalităţile prin care putea plesni încordarea în care ajunsese lumea înaintea războiului. Cine urmăreşte atent întâmplările va trebui să recunoască faptul că forma de echilibru a lumii în 1914 era cu totul instabilă, şi că cei cari au început războiul nu au fost decât instrumente oarbe ale istoriei. L-au început — dar nu l-au făcut. Căci războiul *era*. Era, în chiar plămada vremii. Dacă lucrurile sunt aşa cum spunem noi — şi nu vedem cum ar fi altfel — apoi atunci războiul apare ca o răscruce a istoriei; ca o linie de demarcaţie între două lumi. Să ne mai întoarcem înapoi? Nu se poate. Pentru că dacă viaţa lumii ar fi fost mai departe posibilă în cadrele formulei dinainte de războiu, nu s'ar fi făcut războiul. Sau — făcut prin demenţa cuiva — el nu ar fi avut decât un caracter local; cum au mai fost atâtea alte războaie până la 1914.

Lucrurile acestea sunt evidente, ştiu. Dar ele nu au fost văzute. Şi în primul rând nu au fost văzute de cei cari au încheiat pacea. Aşa se explică faptul, care stă oarecum la originea turburării de azi, că nimeni nu s'a gândit că pacea aceasta trebuia să însemneze cadrul unei lumi *structural* noui. Recunoaştem; nu se putea cere democraţiei liberale şi capitaliste burgheze să se sinucidă, punând ea însăş — ea, care încheia pacea — bazele nouei lumi; care nu mai putea fi nici democratică, nici liberală, nici capitalistă, nici burgheză tocmai pentru că *această* lume ajunsese la războiu. Dar nu e mai puţin adevărat că această nouă lume *trebuia* totuş promovată, de îndatăce trecusem, prin războiu,

dincoace de linia de demarcaţie a perioadelor istoriei.

Că nu s'a făcut nimic prin pace, aceasta e deci explicabil. Mai puţin explicabil e însă că nu s'a făcut nimic, în sensul lumii celei noui, nici după pace. Mai puţin explicabil şi mai trist. Nu ne îngrijorează, adică, miopia oamenilor politici. Ea a existat întotdeauna şi pretutindeni fără prea mari primejdii însă; căci istoria nu o fac oamenii politici; ci se face ea singură; prin efortul mărunt şi anonim al cineştie cărui negustor care-şi aşază taraba la un colţ până atunci neutilizat; prin spiritul de aventură a cutărui tânăr eliminat din şcoală din pricina absenţelor nemotivate şi îmbarcat pe o corabie oarbă care eşuiază în Antile sau în altă parte; prin neliniştea creatoare a cutărui lucrător care sfârşeşte prin a inventa acul cu gămălie sau nasturele cu presiune.

Ingrijorător în situaţia de acum e însă, că tocmai aceste cercuri, modeste şi anonime, dar vii, centre de creaţiune permanentă nu mai funcţionează astăzi. Şi, fapt cu deosebire grav, cu cât aceste cercuri sunt mai prospere, cu atât ele apar mai cuprinse în inerţie şi sortite deci morţii. Nu este oare astăzi un fapt evident pentru toată lumea că cea mai puternică rezistenţă faţă de o prefacere pe care toţi o simt necesară vine din Franţa, adică ţara cea mai prosperă şi mai echilibrată — *încă!* — după vechea formulă? Ba da.

Vedeţi, dară: este explicabil că o anumită categorie de oameni îşi închipue că se poate reveni la „vremurile bune" dinainte de răsboiu; e atitudinea celor cari au înflorit sub acea formulă şi cari nu se mai pot înoi. Asta nu înseamnează însă că istoria stă în loc; iar istoria asta ne spune că de îndată ce peste noi a trecut răsboiul, care a fost o răscruce, apoi nu ne mai putem întoarce. Avem de făcut doar un lucru: să cercetăm — încotro mergem.

1 Octombrie 1931.

SECRETUL... PROFESIONAL AL CUMINŢENIEI

Dacă noi am cunoaşte situaţia financiară a fiecăruia din oamenii politici cari ne conduc, poate că am fi în stare să indicăm mai dinainte cu precizie linia evenimentelor. Veţi fi fost întotdeauna surprinşi că în politică nu mai lucrează, uneori, nici chiar adevărurile cele mai evidente. Dar aţi uitat, şi de aci surprinderea, să vă gândiţi că aceste evidenţe contrariu intereselor de moment ale conducătorilor noştri.

Suntem, toţi, victimele unei concepţiuni eroice şi catastrofale a istoriei. Ne închipuim, anume, că pentru oamenii politici există realităţi şi probleme obiective, către care se îndreaptă şi după care se dirigueşte efortul lor creator.

Nu e, totuş, aşa. Dreptatea lui Pescal, în această privinţă, trece chiar dincolo de afacerea cu nasul Cleopatrei. Istoria e făcută din bucăţi şi din lucruri mărunte. Istoria cea făcută de oameni; cea pe care-şi închipue oameni că o fac. *Cealaltă* — se face ca singură. Cea adevărată. E drept. Dar oamenii se aţin pe la periferia întâmplărilor şi se amestecă în ele cu pretenţia de a le conduce. De condus, e sigur că nu le pot conduce. Le-ar putea totuş promova. Dacă ar şti să le urmărească, să le înţeleagă şi să se pună în slujba lor. Asta însă e greu. Pentrucă nu pot judeca liber şi nu pot vedea drept — mai exact: nu poate vedea, pur şi simplu — decât cel care nu e încătuşat de nici un fel de prejudecată. Şi sunt două, cel puţin două beteşuguri ale oamenilor politici, cari le falsifică vederea şi stau, ca atare, la originia tuturor turburărilor şi necazurilor: spiritul de conducere şi spiritul de posesiune; ambiţia de a domina şi dorinţa de a poseda.

Nu vedeţi? Noi am întreprins o lucrare de înţelegere a realităţilor prin care trecem. O lucrare făcută cu toată buna credinţă de care suntem capabili şi cu toată inteligenţa — multă, puţină — câtă neîa dat-o Dumnezeu. Este o operaţie, astăzi, absolut necesară. Pe care noi credem că o putem face mai uşor decât alţii... pentru simplul motiv că nu o facem pentru noi. Ce am urmări, mă rog, Situaţii? Ştie toată lumea că „situaţii" ni se tot oferă de trei ani, într'una,

— şi nu le acceptăm. Şi ce ne-ar întuneca independenţa de judecată? „Averea" noastră? Poate afla toată lumea că toţi redactorii şi colaboratorii „Cuvântului" sunt gata să cedeze în bloc averea şi datoriile lor — din ţară şi... străinătate, sub ori ce formă ar fi — contra sumei de una sută lei hârtie! Deci, — nu avem prejudecăţi. Şi la adăpostul acestei lipse de ambiţii sau de avere — care nu e numai o realitate, ci şi un sistem, şi va dăinui, deci, ca atare — încercăm să judecăm situaţia.

Ni se răspunde, vai!, ni se răspunde! La început, când ceteam replicele, făceam ochii mari: mai rar câta prostie, înfruntare a bunului simţ, rea credinţă, desconsiderare a realităţilor, lipsă de legătură logică. Pe urmă, însă, am început să pricepem. Şi cine pricepe multe — iartă multe. Şi de atunci ne amuzăm. De câte ori ne mai iese în cale vreun preopinent, şi mai ales unul din acei preopinenţi „cuminţi" şi „cu simţul răspunderii", cum se ivesc din ce în ce mai mulţi astăzi, pe măsură ce se agravează situaţia şi apar ca mai necesare schimbări radicale, noi încercăm să descoperim în scrisul lui... ce-l doare. Distracţie în adevăr captivantă, cum rare îţi mai îngăduiesc necazurile zilelor de azi. Poţi astfel, cu un nu prea mare efort, să ştii, după atitudinea luată de diverşii publicişti sau oameni politici, cine are depozite în străinătate (şi unde anume) şi cine nu; cine are datorii — şi în ce fel de monedă; cine vrea să parvină — şi prin cine

anume; şi aşa mai departe. V'aţi închipuit dvs. că există la noi partide politice — unul cel puţin — care s'a declarat ferm pentru etalonul aur în nădejdea că reprezentanţii mondiali ai acestei politici îl va promova în încercarea de a veni la putere? Şi totuş aşa este. Un „şef" va pleca în curând peste graniţă, ca să „perfecteze" acordul. Şi pe urmă... va veni la putere. Il va aduce profesiunea lui de credinţă — credinţa lui faţă de aur. Să nu râzi.

Şi, la drept vorbind, nu ştim dacă e chiar aşa de râs. Noi o să isprăvim prin a ne cunoaşte toţi preopinenţii şi a-i cataloga. Dar ce a câştigat din astă politica şi ţara rumânească? Nimic.

Nimic, pentru că nimic nu se va schimba. Fie care epocă îşi trimite exponenţii ei în politică. Şi exponenţii de azi sunt cei ai unei clase care posedă. Care posedă şi — natural — nu se lasă deposedată. Aţi voi poate ca politica de azi să fie făcută de reprezentanţii realităţilor de mâine? Asta e imposibil. Nu s'a întâmplat nici odată în istorie, — nu se va întâmpla nici acum.

Noi spunem, însemnând aci, lucrurile astea, doar ca o explicaţie; ca să înţeleagă, cei cari ne urmăresc, de ce această categorică deosebire între noi şi preopinenţii noştri; de ce întâmplările, totuş, ne dau nouă dreptate şi nu lor; şi de ce nu luăm parte activă şi directă în politica ţării. Sunt lucruri, cari ori cât de intime şi personale ar fi trebuesc totuş spuse. Stăm în faţa publicului — care are dreptul să ne ceară socoteală pentru tot ceeace facem şi nu facem. Ne executăm deci, răspunzând, cu atât mai mult cu cât în ultima vreme am fost întrebaţi; şi încă stăruitor.

Iată.

11 Octombrie 1931.

...Teorie

EROAREA FILANTROPICA

...Vasăzică d. Buresch s'a prezentat la Geneva, în faţa Europei şi a lumii, cu Austria în palmă şi a spus simplu: iată, de acu luaţi-o şi gospodăriţi-o dumneavoastră, — că noi nu mai putem. Aşa a făcut cancelarul. Căruia cel puţin acest merit trebue să i se recunoască astăzi: că s'a hotărît să isprăvească odată cu minciunile. Aşa!

O să spuneţi, de sigur, că situaţia Austriei este cu totul specială, şi o să concedem. Vom concede însă că acest caracter special se raportează numai la *gradul* de gravitate al situaţiei, şi nu la *calitatea* ei. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că gravă e situaţia peste tot; şi că s'ar putea cu un gest analog cu cel al Austriei să fie silite a face mâne şi alte ţări. Şi o spunem nu dintr'un pesimism de babe plângăreţe, ci, dinpotrivă, din nevoia de a ne smulge cu un ceas mai de vreme, noi, şi alţii — noi toţi, din această situaţie gravă.

Pentru că — de ce nu vrem să o recunoaştem? — starea de dezechilibru de astăzi nu e o „criză trecătoare" cum le-ar conveni unora şi cum ne-ar conveni tuturor, de altfel, să o credem, ci numai punctul de ajungere al unor situaţiuni false, create prin imixtiunea în politică, în politica *lumii*, a unor puncte de vedere străine vieţii aşezărilor omeneşti. Nu sunt, desigur, problemele acestea de desbătut în ziare, — dar cel puţin o indicaţie generală tot trebue dată; indicaţie asupra faptului fundamental care stă, sau ar trebui să stea, la baza tuturor raţionamentelor şi a comentariilor noastre.

Lumea a mers cum a mers, atâta vreme cât nu s'au amestecat „doctorii" în treburile ei. Era, evident, mizerie, suferinţă şi nedreptate. Dar toate astea erau *individuale;* iar viaţa lumii era un fenomen al unei fiinţe *colective.* Căci fie care din noi putem închipui — aşa cum ne-a nefericit Descartes, cu al său cogito — că suntem centru şi scop al universului; dar dacă numai puţin mai impersonali am fi, ar trebui să ne gândim că Dumnezeu va fi făcut totuş lumea din alte motive decât ca să ne slujească nouă de vacă de muls. Aş spune, deci, cu alte cuvinte, că creaţiunea universului e un fapt care transcende existenţa noastră, şi că noi nu facem decât să ne înglobăm în anumite existenţe colective de cari se leagă chiar existenţa noastră.

Nu există în univers decât colectivităţi; ceeace noi numim individ nu e decât o existenţă

colectivă; organizată şi unificată după un anumit principiu. Cum însă înlăuntrul fie cărui individ, întru atâta întru cât acesta e o fiinţă colectivă, sunt şi alte existenţe individuale, şi cum fie care existenţă îşi duce viaţa după legea ei, înseamnează că în univers există o ierarhie a individualităţilor. Conflict? Şi conflic prea adesea. Şi mai ales asta trebue reţinut.

Pentru că de aci pleacă toată neînţelegerea politicei. Politica vorbeşte, în adevăr, de individ şi colectivitate; ca de două realităţi absolute. Şi de fapt nu e aşa. Căci dacă noi spunem că noi suntem indivizi, iar statul naţiunea, rassa sau mai ştiu eu ce colectivităţi, apoi cu acelaş drept o celulă din corpul meu îşi poate spune individ numindu-mă pe mine colectivitate, — iar naţiunea, care într'un fel se încadrează în cosmos, se poate încadra în „colectivitatea" acestuia, ea socotindu-se drept... individ.

Ce înseamnează asta? Că totul fiind colectivitate, fiecare din aceste fiinţe colective îşi duc viaţa loc, după legea lor. Lucrurile sunt simple şi evidente. Şi le admite toată lumea. Cum nu am admite, de pildă, dreptul nostru al oamenilor de a utiliza pentru existenţa noastră funcţiunile celulelor din corpul nostru? Asupra acestui punct nu există discuţie. Pentru că, în definitiv, legea celulei trebue să se subordoneze legii noastre, şi dacă pentru a promova viaţa noastră celula trebue să moară, — asta nu e decât foarte normal! Că doară nu vom subordona noi viaţa

noastră, vieţii cutărei sau cutărei celule care nu intră în noi decât ca element constitutiv!

Şi cu toate astea, raţionamentul acesta aşa de simplu, aşa de firesc, aşa de sănătos, noi nu-l aplicăm întotdeauna. Căci atunci când ne aflăm în faţa colectivităţii care se cheamă naţie sau stat, noi răsturnăm lucrurile. Şi în loc să ne spunem, cum ar fi natural, că aci primează legea naţiei sau statului, noi cerem... o mai mare fericire, o mai mare bucurie *individuală;* şi o cerem chiar dela naţie sau stat; ca şi cum aceasta ar fi legea lor, să se adapteze necesităţilor individuale ale fiecăruia din noi! Uitând că mâne ne-am putea afla, după acelaş raţionament în faţa unei ligi a trupurilor... bacilului lui Koch, — funcţionând exact după acelaş mecanism şi cu aceeaş îndreptăţire ca şi faimoasă ligă a drepturilor omului.

Nu. De câteva sute de ani, omenirea substitue conştient viaţa „colectivităţii" naţionale, intereselor individuale ale fiecăruia din noi. Vrem să se isprăvească cu suferinţa şi mizeria individuală. Şi „organizăm" viaţa societăţii în acest scop. Nu e o flagrantă falsificare, violentare a realităţilor această filantropie? Ba da. Dar atunci de ce vrem ca „lucrurile să meargă bine", atunci când noi înşi-ne ne punem de-a curmezişul lor?

15 Octombrie 1931.

Situaţia politică

PROBLEMA POLITICII NOASTRE DE STAT

Partidul naţional-ţărănesc a dat publicului un comunicat prin care anunţă începutul unei campanii pentru răsturnarea guvernului; iar, mai grăbit, partidul liberal răspândeşte peste tot vestea apropiatei lui treceri la putere şi îşi face un program de lucru în consecinţă. Ne-am afla deci, după toate aparenţele în preziua unei schimbări de regim. Cu atât mai mult, cu cât chiar presa care-şi zice — şi într'o oarecare măsură chiar e — independentă, duce o vie campanie, pe o temă sau alta, împotriva guvernului actual. Cetim astfel, în fiecare zi, despre o nouă combinaţie ministerială. Cu preciziuni cari în ultima vreme merg până la numele viitorilor miniştri.

Se schimbă guvernul? Nu ştim. Noi cetitori în cafea sau în stele nu suntem; nici viziuni nu avem; şi nu auzim nici „voci". Bunul Dumnezeu nu s'a îndurat de noi până într'atâta, în cât să ne însemne cu un asemenea dar. Nu ne-a îngăduit să fim de cât oameni; simpli oameni; cu judecata pe care el a hărăzit-o la fel tuturor în jurul nostru. De aceea noi n'am profetizat niciodată. Nici în politică — şi nici altfel. Cum însă politica e o treabă omenească, şi cum toate treburile omeneşti stau sub semnul judecăţii, ne-am străduit întotdeauna să judecăm. Chiar şi în politică. Şi cetitorii noştri ne sunt martori,

— nu ne-am înşelat nici prea des, nici prea tare. Când este, deci, vorba să se ştie dacă se schimbă guvernul sau nu, noi tot la judecată vom recurge. Nu ca să aflăm ce se va întâmpla, ci ca să ne lămurim ce se poate întâmpla, ce e normal să se întâmple. Căci spre deosebire de alţi semeni ai noştri, simpli confraţi de gazetărie sau oameni politici, noi credem că politica este o îndeletnicire în care fantezia este cu totul exclusă, lucrurile întâmplându-se după o strictă necesitate ale cărei resorturi şi desfăşurări nu scapă raţiunii şi bunei judecăţi. Să judecăm deci.

Şi să o luăm dela început, băbeşte. Un guvern stă sau pleacă, după cum e bun sau rău; după cum răspunde nevoilor politice de stat sau nu. Pentru ca să ştim, deci, *dacă* vom avea schimbare de guvern, şi *ce fel* de schimbare de guvern vom avea, va trebui să stabilim mai întâiu care e problema politicei noastre de stat actuală şi ce fel de înfăptuitor reclamă ea; pentru ca să judecăm apoi dacă guvernul actual se poate măsura nevoilor vremii, iar dacă nu, cine ar putea-o face.

Politica noastră de stat, — astăzi? Ea nu poate fi decât de două feluri.

Prima, cea preconizată de noi aci, la „Cuvântul". O politică net revoluţionară. Care plecând dela faptul că lumea întreagă este în criză şi că interdependenţa mondială a scăzut în chip considerabil, recomandă: o decuplare a noastră de politica mondială; o închidere a noastră, *cât mai departe împinsă,* în graniţele noastre; o luare în considerare a realităţilor româneşti; o scădere provizorie a standardului de viaţă la nivelul acestor realităţi; şi aşezarea temeiurilor unui stat românesc de structură ţărănească, singura formă în care noi putem cu adevărat trăi după indicaţiile firii noastre şi singura care poate îngădui o adevărată şi completă rodire a puterilor rassei noastre.

Noi nu vrem să ne ascundem dificultăţile şi să ne sustragem realităţilor. Noi ştim că politica aceasta — deşi singura eficace, ca una ce ar fi în stare să ne sustragă falsificărilor sub care a fost comprimată viaţa noastră de stat până acum — e prea îndrăzneaţă şi prea „riscată" pentru a fi adoptată de cei cari poartă răspunderea. O singură iluzie — şi aceea foarte puţin consistentă — am avut: că o asemenea politică ar putea face N. Iorga. Profesorul Iorga avea, în adevăr, perspective de vizionar, largă înţelegere, istorică şi-aş zice conaturală, a realităţilor româneşti şi însufleţire profetică de mare reformator. D. Iorga a preferat totuş să fie un gospodar cinstit, care să facă în această ţară de oameni necăjiţi „puţintel bine". Nu a avut suflul pe care i l-am bănuit noi? Sau mai de grabă, cum de altfel am spus-o, a venit la guvern prea devreme? E indiferent. Fapt este că profesorul Iorga nu ne-a dat mar guvernare revoluţionară în care noi, uneori, timid nădăjduiam;

aşa că politica noastră, a revoluţiei de sus în jos, rămâne mai departe un lucru pe care oamenii politici nu consimt şi nici nu vor consimţi a-l accepta şi înfăptui, de şi el e singurul firesc.

Prin înlăturarea acestei politici, rămâne însă oamenilor noştri de stat deschisă o a doua cale. Şi calea aceasta a fost adoptată de toţi. Ea e incontestabil falsă, dacă avem în vedere destinele rasei şi ţării noastre. Dar are o seamă de avantagii: nu bruschează obicinuinţele, nu comportă efort reformator şi, mai ales, nu comportă responsabilităţi; nici faţă de alţii, nici faţă de tine însuţi. Politica asta spune: toată lumea trece printr'o grea criză; criza noastră e în bună parte criza celorlalţi; noi nu suntem singuri pe pământ; şi nici cei mai deştepti nu suntem. Să vedem, deci, ce vor face ceilalţi. Să aşteptăm rezultatul frământărilor lor, soluţiile lor. Şi când se vor drege lucrurile la ei, vom folosi şi noi din asta. Să aşteptăm deci. Căci chiar dacă am şti ce avem de făcut, — ceeace e de făcut e aşa de nou şi aşa de îndrăzneţ, încât nu putem începe noi. Prin urmare: să fim cuminţi; să nu luăm iniţiative radicale; să încercăm a ne strecura *de azi pe mâne* printre dificultăţi, până când rezolvarea crizei mondiale ne va îngădui şi nouă să atacăm problema refacerii noastre.

Nu vom spune că această politică e bună. Nu vom spune însă, aci, nici că e rea. Căci problema care ne preocupă nu e: care trebue să fie politica noastră de stat; ci: trebu~ să se schimbe

guvernul sau nu, şi cum. Iar pentru aceasta — am arătat-o — e nevoe să ştim mai întâiu care este de fapt politica noastră de stat astăzi. Ei bine, această politică, iat-o: rezolvirea provizorie a chestiunilor mărunte, aşteptând ca soluţia cea mare să ne vină din afară. E politica acelui „puţintel bine" de care se veselesc toţi oamenii politici şi care e totuş politica TUTUROR, în acest moment.

Cere această politică o schimbare de regim? Şi în ce fel.

Iată ce va trebui să cercetăm.

27 Ianuarie 1932.

ADEVARURI, — PE JUMATATE

Duelul oratoric susţinut la Cameră mai zilele trecute, între d-nii Otescu şi dr. Trifu, pro şi contra Francmasoneriei, rămâne cu mult sub nivelul planului de realităţi în care această problemă îşi are sâmburele şi unde ea, prin urmare, ar putea fi atacată cu eficacitate. Este adevărat că terenul de luptă a fost ales de d. dr. Trifu; aşa că subsecretarul de stat dela interne îşi avea oarecum indicate punctele de atac. Dar tot aşa de adevărat este că deoparte şi de alta nu s'au spus decât jumătăţi de adevăruri. Şi astfel, dreptate a avut şi interpelatorul când a vorbit de acţiunea disolvantă a Francmasoneriei; dreptate a avut şi

ministrul Ottescu când a replicat că totuş oameni de cea mai înaltă răspundere consideră opera Francmasoneriei ca o acţiune constructivă, — la care ei socotesc ca o cinste a lua parte. Şi, dacă voiţi, nu a avut dreptate d. dr. Trifu când prea uşor a trecut asupra atâtor oameni de treabă şi atâtor acţiuni de seamă cari se află înscrise în statele Francmasoneriei; după cum iarăşi nu a avut dreptate d. Ottescu atunci când a afirmat că Francmasoneria e monarhistă şi creştină, — dat fiind că monarhismul şi creştinismul francmason sunt cu totul formale şi lipsite de esenţialitate.

Aşa fiind, desbaterea din Cameră nu a contribuit cu nimic la lămurirea chestiunii. Inseamnă aceasta că chestiunea nu se poate lămuri? Nu. Şi, iată, noi vom încerca-o. Nu pentru a epuiza problema; ci doar pentru a aşeza câteva jaloane de orientare.

In două feluri poate fi cineva francmason: din oportunitate, şi prin structură spirituală. Cea dintâiu nu interesează aci; interesează cea de a doua. Francmasoneria de structură însă, Francmasoneria ca stare de spirit nu e un fenomen originar, — ci numai un aspect, o faţă a unei realităţi mai adânci, a unei orientări spirituale mai largi, pe care cu un alt prilej eu am definit-o drept „protestantism"

Nu voiu stărui aci şi acum asupra acestei forme de viaţă, spirituale şi altfel. Am făcut-o destul de pe larg acum câţiva ani la Universitate.

Şi problema este îndeajuns de însemnată ca să revin asupra ei, atunci când împrejurări cari nu depind numai de mine îmi vor îngădui să-mi reiau activitatea pe o catedră unde eu totuşi am frământat idei şi viaţă, în faţa unui tineret pe care îl aduna acolo adesea altceva decât nevoia unei diplome. Voiu spune aci, cu toate acestea, va trebui să spun, că spiritul protestant la care mă refer mai sus este resortul unei întregi civilizaţii şi a unei întregi forme de cultură; în care Francmasoneria se încadrează cu un fenomen *derivat*. Aşa fiind, este cu totul ineficace şi nejustificat a combate Francmasoneria în ea însăş. Pentru simplul motiv că o luptă nu se poate purta cu sorţi de isbândă împotriva efectelor, decât atunci când ataci la rădăcină, cauzele. Anti-masoni? Foarte bine. Dar asta e cu totul insuficient; şi o repetăm: ineficace. Pentru ca rezultate să fie obţinute ar trebui ca în acelaş timp lupta aceasta anti-masonică să fie purtată: împotriva individualismului liberal, a ştientismului, a cartesianismului şi kantianismului, a democraţiei, a monarhiei constituţionale şi republicanismului (cari structural sunt aproape acelaş lucru), a socialismului, a protestantismului religios de toate formele, a romanismului, dar şi a galicanismului catolic, a misticei individualiste dela Fericitul Augustin până la Francisc din Assisi, a kabalisticei, a teosofiei, a asiatismului panteist, a umanitarismului, etc. etc., a tot ce este raţiune uscată faţă de plinătatea

trăirii, a tot ce este mecanism față de bogăția polimorfă și fecundă a vieții.

Iată — așa înțelegem noi problema. Și asta hotărăște atitudinea noastră față de ea. In tot ce voiu fi scris sau spus în ultimii cincisprezece ani nu e un rând, o vorbă care să decurgă din spiritul acesta protestant. Dar să mă ierte antimasonii români, tovarăș activ alături de ei nu sunt. Căci pentru asta ar trebui să-i socotesc serios antimasoni și asta nu o pot face. Nu o pot face, atâta vreme cât cel mai logic, mai linear, mai organic ca gândire dintre ei, profesorul Cuza, crede că poate despărți vechiul de noul testament și transformă întreg creștinismul într'un sistem de morală — fie ea și „sublimă" — iar pe Christos în... profet; când nu crede; când nu vede în creștinism de cât funcția lui socială, și nu acceptă biserica și tainele ei decât ca un fel de concesiune pe care „omul de știință" trebue să o facă din oportunitate unei instituții folositoare prin aceea că furnizează metafizică la îndemâna poporului. Asta, domnilor antimasoni rumâni se cheamă protestantism; iar protestantismul nu e antimasonic; ci din potrivă — isvorul Francmasoneriei.

Și pe urmă mai e ceva. Impotriva Francmasoneriei nu se luptă. Francmasoneria *este*. Este, ca un aspect al unei forme de cultură. Forma aceasta de cultură există — și pe urmă dispare. Elenismul a fost, — și a dispărut; transcendentalismul medieval a fost și el, — și el a

dispărut. A venit renașterea și protestantismul; și a creat în toate domeniile vieții forme noui. Sau cel puțin le-a pus în valoare; au ajuns la modă. A ajuns la modă deci și Francmasoneria — cum a ajuns la modă științismul sau democrația.

Formele acestea în momentul de față dispar. A intrat în disoluție întreg spiritul mecanic raționalist protestant — și va dispare mai curând sau mai târziu și Francmasoneria. Dela sine. Pentru că așa e firesc. E zadarnic deci să ne mai cocoșim. Soarele răsare și fără cucurigitul nostru.

Așa!

11 Februarie 1932.

Cazul Averescu

GENERALUL PĂCII

„Indreptarea" publică un articol, semnat iarăși X. X. X., asupra intrevederii dela Belinzona, care se încheie cu declarația că d-l Mareșal nu are nici un fel de merit, dar și nici un fel de răspundere, în actul Restaurației. Dacă până acum mai era posibil, cel puțin formal, să se spună că nu e nici o legătură între X. X. X. și d-l Averescu, — apoi, după acest articol, o asemenea posibilitate dispare. Căci, în ce mă privește personal, pot afirma, în conștiință, că rela-

tările din „Indreptarea" întrebuinţează preciziuni şi fraze pe cari le-am auzit din gura domnului Mareşal; atunci când — la începutul anului 1930 — d-sa binevoia a se întreţine cu puţinătatea mea asupra... condiţiilor în care ar consimţi să ia atitudine făţişă şi categorică pentru necesitatea restauraţiei.

Deduc din aceasta, deci, că fie chiar şi sub anonimat, domnul Mareşal Averescu ţine să precizeze însuş anumite puncte de istorie, care îl privesc personal; pentruca nu cumva lumea să aibă despre d-sa o imagine ce nu ar corespunde realităţii. Deocamdată vrea să arate că nu e amestecat întru nimic în actul restauraţiei. Pasămi-te, lumea credea altfel; şi iată, d-l Mareşal nu vrea să se împăuneze cu pene de împrumut. Este, netăgăduit, o nevoie sufletească cu totul onorabilă.

Sub care d-l Averescu suferă — lăuntric — de multă vreme. Căci de când îl ştim, domnul Mareşal a fost întotdeauna altfel decât trecea în ochii lumei. Lumea credea, de pildă, că d-l Mareşal are vreun merit — măcar cel al ralierii — în procesul restauraţiei. Şi iată, nu a avut. Lumea credea că, în 1918—20, când ţara îl ridicase pe scut, d-sa se ţinea în ameninţătoare rezervă, aşteptând ca această ţară, care i se închina, să-l impună la guvern. Şi, de fapt, în acea vreme d-l Averescu utiliza pentru emisari portiţa de din dos a palatului regal, de unde d-sa aştepta, amărît, puterea. Şi aşa mai departe. Ceea ce e mai ciudat însă — şi ceea ce mai ales trebue să apese conştiinţa domnului Mareşal şi să-i îndurereze surprinderea — este faptul că d-sa nu a încercat nici odată să inducă lumea în eroare, înfăţişându-i-se altfel decât era. Nu. Ştie doară toată lumea sentimentele pe cari d-sa le-a nutrit întotdeauna faţă de Acela pe care articolul „Intrevederea dela Belinzona" Il numeşte „Principele Carol". Se ştie anume ce a propus generalul Averescu în consiliul de coroană din naintea lui 4 Ianuarie. Şi din toate convorbirile pe cari le-a avut în urmă asupra acestei chestiuni, sunt destule peste cari d-sa nu a aşezat piatra discreţiei. Iată, mie, de pildă, nu mi-a cerut nici odată tăcerea asupra convorbirilor pe cari le-am avut. Şi, din destăinuirile pe cari le face „Indreptarea" de luni, eu aş avea dreptul să cred că — chiar fără a cere voe domnului Mareşal — eu sunt liber oricând să dau în public acele convorbiri (două). Prin urmare, domnul Averescu nu a făcut nimic pentru ca lumea să creadă că d-sa ar avea vreun merit în actul restauraţiei — cum spune „Indreptarea". Şi totuş lumea credea altfel. Nu e, în adevăr, straniu?

Unde însă tragedia intimă a Mareşalului Averescu atinge intensităţi shakespeare-iene, este în cazul carierei d-sale militare. D-l Averescu, este, fără îndoială, unul din cei mai străluciţi militari ai noştri. Printr'o perversiune a soartei însă, d-sa nu a putut niciodată să se realizeze. Operaţiile din Bulgaria din 1913, pe cari —

dacă-mi aduc bine aminte — d-sa le-a condus, au sfârşit trist şi grotesc prin bălării, unde bieţii noştri soldaţi mureau de holeră. Ce putea face d. general Averescu? Să le trimită picăturile d-rului Davila? A făcut-o; cât a avut. Dar să mărturisim că e puţin pentru geniul militar al domnului Mareşal, care merita de sigur împrejurări mai prielnice pentru desfăşurarea lui.

Şi cam la fel s'au petrecut lucrurile şi în celalt răsboiu al nostru, cel adevărat. Comandant al marelui cartier nu a fost. Evident, nu putea fi vorba de asta. Când prin scoaterea dela conducerea răsboiului a gen. Iliescu, politica a încetat să-şi spună cuvântul, şi a venit, în sfârşit rândul militarilor, la marele cartier a trecut generalul Prezan; aşa cam era şi firesc; şi cum nici d-l general Averescu nu putea pretinde altfel. Dacă însă nu putea fi, pentru d-sa, vorba de comanda marelui cartier, apoi la mai mult noroc ar fi avut totuş dreptul acest strălucit meşter al armelor. Nu a avut. Indrăzneaţa operaţie dela Flămânda, demnă, ca concepţie, de oricare din căpitanii victorioşi ai istoriei, a sfârşit în chip dezastruos. Nu din vina d-sale, desigur. Căci d-l Averescu ne-a lămurit în lucrarea d-sale „Operaţiile dela Flămânda" ce strălucit fapt de arme ar fi fost acesta — dacă reuşea; şi astăzi ştim, graţie acestei lucrări, de ce nu a reuşit. *Fapt* e însă, că a eşuat. Nu a avut noroc.

Şi tot astfel nu a avut noroc mai târziu.

Căci bătălie a răsboiului nostru şi marea noastră victorie nu a fost în sectorul d-sale; ci a fost la Mărăşeşti. Ar fi fost victoria noastră mai mică dacă lupta o comanda d-l general Averescu? Suntem siguri că nu. Poate chiar că ar fi fost mai mare. Date fiind marile calităţi de ostaş ale d-sale. Dar — încă odată nu a avut noroc; căci nu a fost acolo. Şi astfel, când e vorba de figurile mari ale răsboiului nostru, se vorbeşte de un Prezan, de un Cristescu, de un Eremia Grigorescu. De Averescu însă — în al doilea rând. Drept e? Nu. E o strigătoare nedreptate a soartei; care nu a voit să-i îngăduie a-şi pune în valoare marile lui însuşiri de ostaş. Dar totuş aşa e: Averescu — în al doilea rând.

Şi iată — culme a ironiei — astăzi, la atâţia ani după răsboiu, când rana deschisă de neîndurarea soartei în sufletul acestui mare comandant nu s'a cicatrizat încă, — lumea noastră, nesatisfăcută de *omul politic* Averescu, zice: nu o fi el, om politic; e însă un mare ostaş; amintiţi-vă de răsboiu!

Să ne amintim de răsboiu? D. Mareşal Averescu ar avea toate drepturile să fie revoltat. Căci d-sa îşi aminteşte de răsboiu. Şi ştie, ce rol mediocru a jucat în el, cum s'a lăsat de greu soarta asupra lui. Ştie. Şi îşi aduce aminte cum, ca un om cinstit ce este, nu a încercat niciodată să acrediteze în public legenda că ar fi un mare general. Propagandă pentru persoana lui? Da, a făcut. Dar nu pentru *generalul* Ave-

rescu; ci pentru *omul politic* Averescu. Incă pe front fiind, d-sa a făcut să i se tipărească chipul pe un fel de cărţi poştale, cu explicaţia: *Generalul Averescu care va da PACEA ŞI PAMANT"*. Şi a împărţit pozele astea la ostaşi. Deci e clar: vă va da pacea şi pământ. Astea nu le dă un ostaş. Un ostaş dă victorii; nu pace şi pământ. D. Averesc ştia că nu poate vorbi ca ostaş. Ca ostaş nu le putea da nimic doară. Le vorbea ca om politic.

Şi totuş, astăzi, faima lui cea statornică nu e de om politic, ci — de ostaş. D. Mareşal Averescu are tot dreptul să se ridice împotriva lumii şi a soartei. Căci lumea îl vrea altfel decât cum e el. Şi el se refuză — pentru că, om cinstit, îşi dă seama că, a te înfăţişa altfel decât cum eşti, însemnează a fi un impostor.

D. Mareşal nu acceptă o asemenea situaţie falsă. Articolul de Luni din „Indreptarea" e o dovadă. Şi un început de autoreabilitare.

10 Martie 1932.

„HAI TATĂ, SĂ-ŢI ARAT MOŞIA!"

— sau: cum se face doctrina ţărănismului —

Cineva, care de sigur a urmat pe vremuri cursurile mele la universitate, şi care îşi trădează formaţiunea nu numai prin felul de a pune problema — care, aci, în ţara rumânească îmi e

specific mie — dar până şi prin materialul pe care îl aduce şi care găseşte, în chiar această formă, în cursurile mele stenografiate, (mai sistematic şi mai în bloc, cuprinse în „Filosofia protestantismului), încearcă în „Dreptatea" de eri să mă înveţe ce e aia ţărănism, şi mai ales cum decurge ţărănismul, prin filiaţie naturală din... iluminismul veacului al XVIII francez.

Noi, dascălii, cari am învăţat pe alţii, riscăm întotdeauna să ne-o ia înainte învăţăceii noştri. E firesc. Şi pentru cei cu un sâmbure de înţelepciune, chiar mişcător. Imi pare rău însă că noul colaborator al „Dreptăţii" nu e în situaţia asta. Ce vrea el să mă înveţe pe mine astăzi nu e prea a cătării. E în orice caz o poziţie pe care eu, în cercetările mele, am depăşit-o ca insuficientă. Şi dacă ar fi fost natural ca obiecţiuni de natura celor pe care mi le aduce să pornească dela oamenii generaţiei anterioare mie, apoi e cu totul surprinzător, şi nu augurează nimic bun pentru desfăşurarea lui spirituală, ca un *elev* al meu, să reprezinte, faţă de punctul meu de vedere, o poziţie retrogradă.

„Dreptatea" e o foaie de partid. Este foaia partidului naţional-ţărănesc. A singurului partid, deci, care mai păstrează, astăzi, în ţara rumânească, veleităţi doctrinare. Aşa fiind, ar trebui să fie ceva mai atentă cu „editorialul". Căci nu se poate lăsa doctrina pe mâna oricui. Băiatul ăsta care scrie acolo e, de sigur, isteţ — chiar când e prost crescut; dar până la a fi în măsură

să facă teoria țărănismului, mai va! Băiatul ăsta va fi fost pe la mine la cursuri, a auzit ceva, a asimilat ceva; dar de înțeles tot, nu a înțeles; și mai ales nu a înțeles *metoda.*

Toată sforțarea mea de a înțelege și interpreta evenimentele politice se sprijină pe o metodă precisă. Ea are ca punct de plecare *eliminarea conceptului de cauzalitate mecanică din explicarea întâmplărilor, și înlocuirea lui prin cel al corelație organice.* Metoda aceasta nu e, Doamne ferește, o invenție a mea. Ea este aplicată cu un succes din ce în ce mai impresionant, și în mecanică, și în fizică, și în biologie. E adevărat că în comentarea vieții politice rumânești eu sunt singurul care o utilizez constant (sau mai precis: eu și prietenul meu Onicescu). De aci și impresia de nou, de surprinzător, de paradoxal, de sofism pe care o dau celor nepreveniți sau interesați expunerile mele. Dar tot de aci și faptul că încercările mele de a înțelege desfășurarea evenimentelor nu au dat rezultate prea alături de realități, — ci, din potrivă.

Metoda aceasta procede prin identificare de *structuri,* și apelează, ca atare, în primul rând la intuiție, la *putința de a vedea.* Asta nu e chiar așa de ușor. Asta cere o anumită maturitate în observație, o anumită experiență, și mai ales renunțarea la orice personalism și la orice pretenție — așa de inerentă iluminismului — de a crea realitatea prin jocul logic al rațiunii. O-

dată în stăpânirea acestei metode însă, vezi tot. Nu mai ai nevoe de raționamente. Raționamentul e bun pentru a *transmite* o convingere deja făcută, nu pentru a-ți face convingeri. Ei bine, această metodă, a corelațiilor și a structurilor, tânărul meu preopinent și teoretician al „Dreptății", nu o posedă. Căci dacă ar poseda-o, și-ar da imediat seama că a afirma că Montesquieu stă la originile țărănismului, e tot așa de absurd ca, de pildă, a descoperi o... coadă de câne la om. Montesquieu și țărănismul făcând în aceiaș fel parte din structuri deosebite precum cânele și omul. Iată de ce tot ceea ce spune împotriva „teoriilor" mele „Dreptatea" în ultima vreme, — nu poate fi luat în serios.

Dacă țărănismul rumân vrea, în adevăr, să ajungă la formularea unei doctrine, — să nu proceadă de la teorii, și nici din cărți. Să proceadă dela realitate. Să se întoarcă la momentul în care s'a născut țărănismul ca mișcare consistentă și militantă: la 1918. Să încerce a-și da seama de condițiunile în cari s'a ridicat această mișcare, și, mai ales, de *formele* pe cari le-a luat organizarea ei. Forme cari nu au avut nimic intenționat, nimic *voit,* — economiștii și intelectualii nu apăruseră încă — pentrucă născute în chip firesc. Teamă mi-e însă că, dacă ar utiliza această metodă — singura îndreptățită de altfel — teoreticianii „Dreptății" vor trebui să ajungă la aceeaș înțelegere a evenimentelor la care am ajuns noi aci la „Cuvântul"

P. S. Toate astea ca o lămurire de încheiere. Nu cred că „Dreptatea" ţine la o polemică doctrinară cu noi. Dacă crede totuş că aceasta ar putea folosi cauzei, eu nu mă dau îndărăt dela o asemenea treabă. Numai că, în acest caz, am dori un alt... preopinent. Băiatul care a scris eri, e bun. Dar mai trebue lăsat să se coacă. Să mai înveţe ceva carte, că cu atâta câtă ştie e cam costeliv. Şi să nu mai facă afirmaţii lipsite de o elementară informaţie — ca cele de ieri —; căci asta dezonorează o foaie; mai ales foaia unui partid cu doctrină.

7 Aprilie 1932.

EI, ŞI?

Ziarele de ieri după amiazi vorbesc toate, pe un ton cu deosebire alarmat de „neîncrederea dela Paris". D. Rist a depus acolo, guvernului francez, un raport foarte defavorabil situaţiei dela noi, în care cele mai grave pasagii se referă la conversiune. D. Puaux a prezentat guvernului rumân o copie după acest raport, adăugând surpriza d-sale, respectiv a guvernului francez, că o asemenea lege a fost votată. Şi „pour la bonne bouche", d-l Auboin şi-ar fi dat demisia din postul de control pe care îl ocupă la Banca Naţională a României.

Aşa spun ziarele. Noi nu ştim dacă e aşa. Ceea

ce însă ştim, e că încheierile pe cari le trag ziarele „de opoziţie" sunt cu totul deplasate. Căci aţi aflat dvs. cari sunt aceste încheieri? Nici mai mult nici mai puţin decât că *în faţa acestei atitudini a Parisului*, guvernul trebue să plece. Convingere aşa de fermă în opoziţie încât dela clubul liberal se şi anunţa demisia guvernului.

Ne vor ierta preopinenţii noştri, — dar noi, ca prea cunoscuţi „sofişti", „iresponsabili", „originali" şi „paradoxali", ne vom îngădui să nu împărtăşim această alarmantă solicitudine pentru soarta ţării; şi anume, mai precis adică, să nu-i împărtăşim motivele. E neîncredere la Paris! Ei, şi? Pentru *asta* trebue să plece un guvern în ţara rumânească? Adică cum? Ceea ce alaltăieri era „neîncredere în Stambul", ieri „neîncredere la Berlin" să fi devenit astăzi pur şi simplu „neîncredere la Paris"? Nimic, adică, să nu se fi schimbat între hotarele noastre? Unirea tuturor rumânilor să nu fi adus decât deplasarea stăpânirii noastre dela Berlin la Paris, aşa după cum unirea principatelor adusese mutarea ei dela Constantinopole la Berlin? Prin urmare tot sub regimul capitulaţiilor trăim?

Va să zică, în imprejurări extrem de grele, e adevărat, guvernul actual a făcut, între altele:

un buget care, chiar în forma lui de buget de mizerie, nu putea fi acoperit — fără ca să fi luat măsuri faţă de această eventualitate;

o lege pentru conversiunea datoriilor agricole în care problema finanţării nu eră atacată —

fără ca să se fi preocupat de chestiunea generală a creditului, chestiune care singură făcea valabilă conversiunea;

o gospodărie care a dus la neplata salariilor — fără ca astăzi să aibă o soluţie la problemă, sau cel puţin *hotărîrea* de a găsi una, după gravitatea şi urgenţa chestiunii.

A făcut deci greşeli; sau cel puţin nu a putut evita dificultăţi serioase. Pentru toate acestea, opoziţia nu cere totuş plecarea guvernului; ci o cere... pentru că la Paris se manifestă neîncredere. Unde este explicaţia acestei stări de lucruri paradoxale? Unde? Iată:

Pe deoparte, în incapacitatea însăş a opoziţiei: nu putea protesta împotriva sistemului după care a fost făcut bugetul — pentru că şi guvernele anterioare tot după acest sistem a lucrat; nu puteau protesta împotriva conversiunii, — pentru că au discutat-o, au admis-o şi au votat-o; şi nu pot protesta împotriva neplăţii salariilor — pentrucă nici ei, oamenii opoziţiei de azi, nu ar putea face faţă acestor necesităţi, dacă ar fi chemaţi la putere.

Pe de altă parte, explicaţia stă într'un fapt de natură sufletească: în psihologia de slugă a oamenilor noştri politici în genere, cari după patrusprezece ani dela unire nu realizează încă ceeace reprezintă statul nostru; după şase-sute de ani de cultură autentică şi autohtonă nu realizează încă ce reprezintă ţara şi rasa noastră; şi cari incapabili a se ridica până la solidaritatea

de ethos, reeditează în procesul de cucerire a puterii, vechile lupte pentru domnie purtate aci cu ajutorul Sultanului, dincolo cu ajutorul Papei.

Să plece guvernul? De ce nu? Guvernul de sigur că va pleca, aşa cum pleacă toate guvernele — cari doară nu sunt decât trecătoare. Nu va pleca însă nici mâne, nici poimâne, nici... ieri. Ci atunci când i se va împlini sorocul. Atunci când va fi socotit pasibil de plecare după meritele şi vina lui; după vină, care e mai mică decât o crede opoziţia, — după merite, cari hotărît sunt mai mari decât i le acordă opoziţia.

Eu îmi dau cel cintâiu seama că guvernul va pleca; pentru că ştiu şi de ce va pleca. Va pleca pentru că împrejurările nu i-au îngăduit, sau pentru că i-a lipsit curajul marilor hotărîri, — ca să devină marele guvern al revoluţiei româneşti, singura atitudine rodnică şi mântuitoare în situaţia de azi.

Dar să nu-şi facă nimeni iluzii. Atunci când va pleca, va fi stat mai mult şi va fi avut o activitate mai curată şi mai plină de viaţă românească decât guvernele cari îi vor urma. Căci dacă guvernul Iorga-Argetoianu îi va fi lipsit *putinţa* de a face politica restaurării statului ţărănesc, — noi ne-am exprimat de mult teama că un guvern Iorga s'ar putea să fie prematur — apoi sigur e că guvernelor cari îi vor succeda le va lipsi nu numai putinţa, dar şi înţelegerea. Şi vom intra astfel — ori care ar fi regimul ce se va adopta: „constituţional", parlamentar,

cu guverne de partid, cu coaliţii naţionale sau numai de partide, cu noui echipe de technicieni, cu guverne „electorale" sau cum veţi voi, — vom intra astfel, pentru o bucată de vreme, într'o perioadă de ministere de „trei zile şi una până la prânz", în care răspunderea nu va mai putea fi, chiar pentru cei mai de rea credinţă, decât a celor ce vor cădea.

Iată de ce şi cum va pleca guvernul, şi vor pleca guvernele. A spune însă, a nădăjdui şi a cere ca un guvern să plece pentru că există „neîncredere peste graniţă, înseamnează a nu-ţi da seama de situaţie; şi, pe deasupra, a da gratuit dovada unei lipse de demnitate care descalifică.

29 Mai 1932.

SUB INTERDICŢIE

In lipsă de altă replică mai *ad rem*, „L'Indépendance Roumaine" răspunde la întâmpinarea noastră de Joi cu un argument *ad personam*: d. Nae Ionescu nu are voe să scrie tot ceeace scrie în „Cuvântul", pentrucă scrisul d-sale angajează foruri mai înalte de cât persoana sau gazeta d-sale.

Nu e pentru prima oară când se pronunţă împotriva noastră această interdicţie. Nu. De doi ani, toţi cei pe cari scrisul nostru îi stingherește, nu pregetă în a ne-o repeta. Sfioşi cu cele cari se leagă de persoana noastră, noi am tăcut, — lăsând fără răspuns această cea mai laşă lovitură care se poate îndrepta în potriva unui adversar. Dar asta nu înseamnează că vom consimţi a tăcea la nesfârşit. Stăm la o răscruce a istoriei noastre naţionale. Interese de cele mai multe ori strâmt egoiste obligă pe cei mai mulţi din jurul nostru a orbecăi, refuzându-se adevărului. Desfăcuţi de persoana noastră, aşa cum o lungă şi aspră terapeutică spirituală ne-a îngăduit-o, credem că stăpânim acest adevăr şi că avem datoria să-l mărturisim; pentru toţi, in faţa tuturor. Scriem deci. Avem însă astăzi nevoe să ne apărăm dreptul nostru la scris, pe care ni-l contestă aşa de stăruitor adversarii? O vom face. Chiar cu riscul de a trece limitele unei discreţiuni care ne e firească. Şi o vom face pentru că scrisul nostru aci nu e o chestiune personală, ci împlinirea unui imperativ căruia nu ne putem sustrage. Avem deci: dreptul şi datoria să scriem.

Dreptul. Ni se spune: dvs. aţi luptat pentru Restauraţie; şi, o recunoaştem, aveţi în această luptă anumite merite; căci dacă Restauraţia s'a înfăptuit, ea s'a înfăptuit şi prin colaborarea dvs. Prin aceasta însă chiar, dvs. sunteţi solidari cu Restauraţia; şi după cum pe vremuri aţi fost purtătorii de cuvânt ai acestei cauze, lumea vă consideră astăzi ca purtători de cuvânt ai nouei ordine, stabilite prin Restauraţie. Nu pu-

teţi vorbi, deci, fără a angaja prin spusele dvs. noua ordine — pentru care aţi luptat.

Răspundem: e fals. Nu poate fi solidarizată în nici un fel noua ordine, a Restauraţiei, cu noi. Nu noi am făcut Restauraţia — ci ea singură s'a făcut. Meritul nostru? Nici unul. Căci noi nu am *acţionat* pentru înfăptuirea ei, ci numai am *spus* că ea se va înfăptui. Am spus-o, pentrucă o vedeam fiind în ordinea firească a lucrurilor; în acelaş fel, de pildă, în care am spune că mâine e Duminecă. Şi cum oare, dacă mâine va fi în adevăr Duminecă, să avem noi un merit la *faptul* că e Duminecă?

Dacă noi am fi avut vreo parte la înfăptuirea Restauraţiei, am fi făcut *politică*. Şi, oameni politici fiind, am fi avut pretenţia — justificată — ca, după isbânda noastră, să luăm parte la guvernarea ţării. Ne-a văzut cineva să o fi făcut? Nu. Dimpotrivă: toată lumea ştie că eu şi tovarăşii mei de aci ne-am refuzat oricărei situaţii de asemenea natură. Şi, slavă Domnului, nu prilejul ne-a lipsit!

Noi am fost, în tot procesul Restauraţiei, numai gazetari: adică oameni cari orientează opinia publică asupra celor ce *e firesc* să se întâmple. Evenimentele au arătat că nu ne-am înşelat, — că ştim, deci, *să vedem*. Şi cum, adică, pentru că ne-am dovedit a ne împlini cu succes funcţiunea, tocmai de aceea să ni se interzică astăzi a mai vorbi? Dar dacă vom tăcea noi, cine vreţi să vorbească? Falíţii pre-

vederii politice, orbii cari nu vedeau evenimentele ce îi plesneau peste ochi? Sau poate oamenii politici, negatori ai ordinei fireşti? Iată, deci, acesta ne e dreptul.

Şi acum, *datoria*. Scriem. Nu putem să nu scriem. Scriem ceea ce vedem, ceea ce înţelegem că se întâmplă. Că *trebue* să se întâmple. Nu scriem pentru noi. Nici pentru folosul nostru. Nu ştim ce e aia. Atâtea răsunătoare succese câte a avut lupta noastră în mărturisirea adevărului, nu ne-a făcut nici mai bogaţi, nici mai pretenţioşi, — nici nu ne-a ridicat în situaţii altele decât le aveam înainte. Suntem aceiaşi: simpli, săraci şi neînfrânţi.

Scriem. Nu pentru noi. Nu din ale noastre. Căci nu am inventat nimic, şi nu voim să câştigăm pe nimeni pentru invenţia noastră, — în atârnarea noastră. Scriem mărturisind o credinţă şi un adevăr. Şi suntem siguri de isbânda acestora. Sofisme şi fantezii — scrisul nostru? Asta se va vedea. Nu era nu mai departe de acum trei ani tot o fantezie şi Restauraţia? Şi iată! Sigur: scrisul nostru stinghereşte pe unii în planurile şi ambiţiile lor; isbeşte violent pe alţii în lenea şi obiciniunţele lor. Ei, şi? Trece vremea — şi până la urmă tot noi avem dreptate. Luaţi, vă rog, manifestele electorale şi programele de azi ale partidelor politice; şi spuneţi dacă ele nu se resimt toate de acţiunea programatică a „Cuvântului". Meritul nostru, deci? Nu. Ci altceva.

Noi exprimăm o realitate: realitatea rumânească. Este funcţia noastră în viaţa noastră publică. Nu construim voit un sistem politic. Noi nu cunoaştem sisteme; ci numai realităţi organice. Tocmai de aceea însă scrisul nostru e unitar; dela 1926 până astăzi „Cuvântul" se mişcă pe aceeaş singură linie a destinelor şi realităţii rumâneşti. Oamenii ne-au fost prieteni şi duşmani; am crezut în ei şi am încetat să credem. Problemele însă, — perspectiva asupra lor a rămas statornic aceeaş. Iată, gazeta noastră e aci — să ne arate cineva în ultimii ani o contradicţie pe liniile esenţiale.

Explicaţia? E simplă. Nu inventăm — ci exprimăm. Suntem solidari cu rasa noastră; mai solidari decât mulţi alţii dintre noi. Simţim deci în noi înşine, prin contactul organic dar şi conştient cu această rasă, ritmul şi direcţia destinelor ei. Simţim şi spunem. Nu pentru că o voim, ci pentru că nu putem altfel. Cântăm cum cântă pasărea — fără nici un merit, dar *adevărat*. E funcţiunea noastră firească, *datoria* noastră.

Să se renunţe deci, din lagărul advers, la această interdicţie care se aruncă asupra noastră. Vă stinghereşte că scriem? Aveţi o soluţie simplă: strângeţi-ne de gât — dacă puteţi. Nu uitaţi însă că şi asta e zadarnic: niciodată un condamnat la moarte nu a scăpat de ştreang oprind ceasornicul care îi arăta înaintarea vremii spre ceasul sorocit supliciului.

26 Iunie 1932

„IN NUMELE CUI?"

Rând pe rând, toate partidele, grupările şi oamenii politici cari au căzut sub examenul nostru critic, ne-au pus întrebarea asta: „în numele cui vorbeşti d-ta"? Era, pasă-mi-te, după isteaţa lor părere o întrebare menită să... ne încurce. Ne-au întrebat deci toţi: şi averescanii, şi naţional-ţărăniştii şi liberalii d-lui Duca. Pe rând, care cum ne cădea în cleşte. Şi stăruiau semnificativ!, cu chestiunea. Căci asta le trebuia dumnealor, să stabilească odată pentru totdeauna că suntem o gazetă „inspirată". Ţărăniştii, luaţi uneori de scurt, nu se sfiau să declare că „Dreptatea" nu reprezintă punctul de vedere al partidului; naţionalii spuneau cui voia să asculte că „Patria" nu tipăreşte decât elucubraţiile personale ale unui anume Zachi Boilă; şi nu odată dela liberali s'a trimis vorbă în dreapta şi stânga că cutare lucru din „Viitorul" sau „L'Indépendance Roumaine" s'a publicat fără ştirea conducerii partidului, care regretă. Deci oficioase de partid se puteau oricând retranşa în dosul unui punct de vedere personal al cutărui sau cutărui redactor, scuturând astfel răspunderea partidului. In cazul „Cuvântului" însă, asta nu e îngăduit. „Cuvântul" deşi nu e decât foaia redactorilor lui, TREBUE neapărat să reprezinte punctul de vedere al cuiva în afară de redacţie, care acela e răspunzător de toate

cele ale noastre; bune sau rele; mai ales rele însă.

Faptul că ziarul acesta apare de şapte ani, nu-i dă încă, se pare, drept de cetăţenie în viaţa noastră publică; drept care, după câte înţelegem, nu se poate căpăta decât dacă te poţi dovedi ca aparţinând unui stăpân. Că ai şi tu ochi cari văd, minte care înţelege şi gândeşte, suflet care simte şi crede, piept care stă în faţa loviturilor şi braţ care loveşte în numele credinţei, oameni cari te urmăresc şi prin aceasta chiar îţi devin tovarăşi, tovarăşi care îţi stau în ajutor, — asta nu e deajuns ca să facă înţeleasă „taina" apariţiei acestui ziar şi îndreptăţirea lui de a vorbi. Nu. Iţi mai trebue ceva: voe dela un stăpân care neapărat trebue să-ţi stea în spate, pitindu-se după tine; voe şi îndemn. De unde, deci, şi întrebarea — care pentru un om de conştiinţă nu e decât o insultă —: în numele cui vorbeşti d-ta?

In numele cui? Iată, vom spune. Vom spune-o însă începând prin a stabili că, apărând deja de şapte ani, cel puţin de şase foaia aceasta s'a mişcat pe aceiaşi linie politică. Nici un pas spre dreapta sau spre stânga; ci statornic pe aceiaşi linie. Au plecat unii, — alţii au venit. Dar au venit la acelaş fel de înţelegere a realităţilor, la aceiaşi tradiţie spirituală, la acelaş crez; politic şi metafizic acelaş. Că aceşti unii sau alţii au fost partide sau simpli oameni, — egal. Nu noi am venit la ei; nu noi am plecat de lângă ei; au venit sau au plecat dânşii; sau mai exact am fost tovarăşi; de drum şi de luptă, atâta vreme cât drumurile noastre, întâlnite, au mers alături. Şi nu am mai fost, atunci când drumurile noastre s'au despărţit. A, de sigur, au fost împrejurări când, la despărţirea drumurilor, privindu-ne foştii tovarăşi cum se ştergeau în ceaţa fumurie, o lacrimă a înflorit în colţul ochiului nostru; plângeam însă pentru ei, pe rătăcirea lor. Dar chiar când inima ni se strângea în piept, noi dela drumul nostru nu ne-am abătut. Suntem gata să stăm la judecată în faţa conştiinţei noastre şi a lui Dumnezeu; şi să spună fiecare dacă e sigur că la despărţire el şi nu noi am rămas pe calea împărătească a credinţei — UNA.

De şase ani deci, zi de zi, aceiaş credinţă. Iată în numele cui vorbim. De şase ani, zi de zi, IN NUMELE ŞI IN SLUJBA — jertfelnică de atâtea ori — a REALITĂŢILOR RUMANEŞTI. De şase ani nu ostenim a spune, în toate chipurile, pe toate glasurile că se face la noi o politică abstractă şi năroadă gândită de un cap de papagal pentru cetatea cucilor din nouri. Că se risipesc cu inconştienţă îndobitocită în occidentalism, minunatele energii ale unei rase harnice, cinstite, cuviincioase, bogate în ignorate adâncimi sufleteşti. Că creerul de maimuţă, al unei „cea dintâi generaţie în ghete", a creat pentru gospodărirea acestor energii un stat caraghios, trândav, incorect, parazitar şi paralizant,

sărăcind prin pretenţii înfumurate de mahalagiu parvenit, o ţară dăruită de Dumnezeu cu toate bunurile pământeşti. Că, mentalitate de slugi proaste, am băgat ţara şi sufletul ei slugă la dârloagă, am renunţat la demnitatea noastră de oameni ai lui Dumnezeu cel puţin ca ori care alţii, am încrucişat cultura noastră reală, veche de o mie de ani, puternică în adâncimea ei, cu tot felul de civilizaţii lipsite, faţă de noi, de orice connaturalitate, creând astfel oribile corciuri sterpe şi ridicule.

De şase ani.

Şi tot de şase ani cerem ca acest scandal împotriva firii să înceteze. Să ne desmeticim. Să ne dăm seama că nimic nu se poate crea decât în ordinea firească a lucrurilor. Să ne aplecăm atenţi, umili şi înţelegători asupra realităţilor noastre. Să cunoaştem cum ne-a făcut Dumnezeu şi unde ne-a aşezat Dumnezeu. Şi din voinţa Lui, adică din legea noastră, să scoatem îndreptările pentru orânduirea vieţii noastre.

De şase ani o spunem, de şase ani o cerem; şi nimeni nu s'a gândit până acum în urmă să ne întrebe în numele cui vorbim şi nici să ne pretindă carte de îngăduinţă dela vreun stăpân. Şi, iată, deodată, acuma se ridică, proşti şi îndrăzneţi, buluc cu toţii: d-ta în numele cui vorbeşti?

Eu? Nu. Noi! Vorbim NOI TOŢI! In numele realităţilor rumâneşti ignorate, înfruntate, schingiuite, închircite de toată viitura a trei generaţii de oameni politici în papainoage.

Să nu fie, oare, de ajuns?

27 Iunie 1932

VREMEA TEOLOGILOR

Cred că mai păstrez încă, pe undeva, broşura „cu dedicaţie” asupra unei reforme a constituţiei austriace pe care mi-o dăduse pe vremuri Monseniorul Seipel. Dar în 1918 când l-am cunoscut eu — lucram, ca redactor, într'un institut de editură cu care el avea strânse legături — cancelarul de mai târziu al republicei austriace nu avea decât contacturi scriitoriceşti cu politica; şi în afară de bunul lui prieten, exegetul Alois Schoepfer dela Innsbruck, nu-mi aduc aminte de cineva care să-i fi prezis o mare carieră politică.

Erau, de altfel, şi timpurile „defavorabile”. In 1918, războiul trăgea spre sfârşit şi crea o poziţie cu totul preponderentă partidelor şi oamenilor de stânga. Ce ar fi putut aştepta, deci, dela viitor profesorul Seipel, teolog şi om de încredere al cercurilor imperiale? Şi totuş, iată, s'a întâmplat că teologul Seipel, om de dreapta în închegarea lui sufletească, a devenit cea mai însemnată figură politică a noului stat austriac. E potrivit, cred, să ne oprim asupra întâmplă-

rii acesteia. Pentru că ea e pasibilă de o formulare generală.

Fenomenul carierei politice a răposatului monsenior Seipel nu este izolat. Căci, lăsând la o parte pe Cardinalul Pacelli, actualul secretar de stat al Vaticanului, şi care mi s'a părut cel mai însemnat cap politic pe care l-am cunoscut în vremea războiului, trebue să constatăm că între puţinii oameni mari iviţi după războiu, trei sunt teologi: Seipel, Bruening şi Stalin. Intr'o vreme, deci, în care oamenii „de ştiinţă" şi de concepţie „pozitivă", cred că îşi pot îngădui tot felul de ironii pe seama „popilor" şi „teologilor", destinele atâtor ţări sunt sub hotărârea unor personagii cari s'au plămădit sufleteşte în lumea problemelor dumnezeieşti.

Nu aş avea dreptul să generalizez; îmi dau seama. Dar chiar aşa, în forma lui redus-generală, fenomenul îşi are însemnătatea lui. Care e explicaţia faptului? Eu nu văd decât una singură; ceva cam subtilă, de sigur, construită mai mult din imponderabile; dar nu mai puţin valabilă pentru aceasta.

Să observăm, pentru început, că nici unul din reformatorii de după războiu nu se ridică din lumea protestantă. Rathenau era un metafizician evreu; Mussolini e catolic; Lenin a fost rus-ortodox. Nu ca profesiune de credinţă. Ce crede omul despre el însuş şi ce ar vrea el să fie, e cu mult mai puţin important decât ceeace *este* el în fond. A putut, deci, Lenin să se de-

clare ateu şi să şi activeze în consecinţă. Structura lui sufletească, felul lui de a judeca, simţi sau percepe nu era însă mai puţin ortodox. Va să zică nici unul din marii reformatori contimporani nu e din lumea protestantă; adică nu este raţionalist, positivist, libertar, contractualist, idealist şi... antimetafizic.

Asta ne dă un prim element de orientare în problema pe care o desbatem. Mentalitatea uscat-positivistă poate fi eficace în raporturi fixe şi ordonate. In momentul însă, în care realitatea se desgărdinează şi tinde să devină aparent haotică, metodele reci şi precise ale raţiunii singure, nu mai ajută prea mult. Ba încurcă. E şi natural. Timpurile de mari prefaceri nu oferă la suprafaţă nici un punct fix sau măcar precis de orientare. In asemenea împrejurări nu ajută decât cea de a doua vedere, care nu judecă în funcţie de *concret,* ci în funcţie de *real;* care stă în contact cu principiile generatoare ale realităţii, cu momentele esenţiale. Toate imponderabile, „divagaţiuni" metafizice — aşa cum le judecă şi le categorisesc oamenii serioşi şi ştiinţifici, dragă Doamne, dar, iată, existând şi făcându-se valabile la timpul lor.

Ei bine, tocmai aceste împrejurări hotărăsc de prezenţa teologilor în capul marilor mişcări politice reformatoare de astăzi. In privinţa teologilor circulă în chip curent tot felul de păreri; cari de cari mai nepotrivite şi mai false. Se ignorează în primul rând caracterul realist şi

viu al cunoştinţei teologice. Aplicarea directă la realităţi. Capacitatea surprinzătoare de a generaliza valabil pornind dela un singur fapt, în aparenţă neînsemnat, dar în realitate caracteristic pentru un întreg grup de evenimente. Generalizare nu după bunele reguli ale inducţiei, aşa cum sunt formulate ele în orice manual de logică (şi nefăcând în fond nici cinci paralele), ci ţinând de un anumit dar special a cărui origine stă într'o adâncă iubire a existenţei.

Şi mai ales se ignorează un alt dar — imens acesta — al structurii sufleteşti a teologilor: posibilitatea de a sta în contact direct cu cele nevăzute, dar reale; cari dacă nu se pot fotografia, se pot în schimb trăi. Nimic mai fals în procesul cunoaşterii decât pretenţia sau măcar tendinţa de a reduce toată realitatea la ceeace se vede sau se poate măsura. Şi nimic mai îndepărtat de mentalitatea teologică, în acelaş timp.

Aşa că aci stă explicaţia: atâta vreme cât raporturile sunt ordonate, înşiruirea aparenţelor este oarecum structural fixă, iar aşa numita cauzalitate ştiinţifică (ce o mai fi şi aia?!) poate servi de instrument orientator. Când însă intervin marile perioade de prefacere, nu se mai pot descurca decât cei cari cunosc meşteşugul de a sta în contact nu cu întâmplările, ci cu resorturile lor intime. Adică metafizicienii.

Seipel, Bruenning şi Stalin au trecut pe primul plan politic — pentrucă e vremea teologilor.

6 August 1932.

„NU EŞTI OM POLITIC"

O nouă tactică a fost adoptată în lumea noastră politică, faţă de precipitarea evenimentelor, care ameninţă cu exproprierea pe „oamenii noştri de stat" de până acum. Ea se aplică celor cari s'au hotărît să păşască la o prefacere radicală, şi urmăreşte demonetizarea lor; nu ca program, — ci doar ca... ministeriabilitate. „Ce vrea, în definitiv X sau Y? Reducerea cuponului? Restabilizare? Simplificarea aparatului de stat? Schimbarea aşezării generale a aşezării economiei noastre? Are dreptate. Parcă noi nu gândim la fel? Dar, vezi, nu e om politic. Astea nu se spun. Se prepară în secret. Şi se fac. Când le vine timpul!"

Tactica asta ar fi de admirat. Dacă nu te-ar prididi desgustul. „Are dreptate" şi „gândim la fel"! De când, mă rog? Anul trecut, cam pe vremea asta, adică mai exact prin August, am scris noi pentru prima oară aci că, în situaţia în care ne aflăm, nu mai putem plăti cuponul. Vă aduceţi aminte ce a fost? Săptămâni de zile a durat haiul şi larma. Trebuia să se dovedească lumii că noi suntem nişte desperaţi, nebuni şi iresponsabili. Cari nu posedăm a. b. c.-ul finanţelor şi politicei. Şi dacă credeţi că se prefăceau numai, vă înşelaţi. Bieţii oameni, toţi cu muşiţă pe creer — cum bine vă puturăţi da seama de atunci —, erau sinceri. Vă întreb astăzi, — care este omul politic „responsabil"

care să nu se gândească, şi să nu spună, că e nevoe să începem cât mai neîntârziat tratative pentru reducerea cuponului?

Mă rog, ce s'a schimbat de atunci şi până astăzi? Nimic. De atunci şi până acum avem, faţă de obligaţiile bugetare, un deficit de minimum opt miliarde. Deficit care în August trecut începuse deja să curgă. Intervenţia pentru reducerea cuponului era, deci, în August trecut de imediată necesitate. Unde erau însă oamenii noştri de stat cu soluţiile lor? Poate ştiţi dvs. Eu nu. Astăzi — da. Astăzi toţi vor reducerea cuponului. Şi o tratează chiar. Dar nedându-şi seamă că, ceea ce anul trecut ar fi fost poate suficiennt, azi nu mai e decât o picătură de apă pe plita înroşită, o tratează timid (şi până la sfârşit — luaţi, vă rog, notă — *o vor strica*).

Aş vrea să ştiu, să mi se spună şi mie, ca să mă dumiresc — e mai la urma-urmelor şi o faptă creştinească doară! — dece atitudinea „Cuvântului" era anul trecut lipsită de răspundere? Nu era soluţia bună? Ba da, de îndată ce azi toţi oamenii cu răspundere au adoptat-o. Nu era actuală? Ba da, de îndată ce azi statul are un gol de opt miliarde la încasări şi nu mai poate plăti nici măcar lefurile şi *mor caii DE FOAME în grajdurile cazărmilor*. Atunci?

Şi cazul ăsta nu e unic. Mai de mult, a eşit d. Iunian cu o soluţie a d-sale: restabilizarea. Nu ştiu dacă e cea mai bună. Noi, precum se

ştie, ne gândim la alta. Dar, incontestabil că restabilizarea e o soluţie mare; şi serioasă. Cum a fost primită? Ştiţi. Ce s'a spus despre d. Iunian? Ştiţi iarăş. Dar ce gândesc *astăzi* aceiaşi oameni „cu răspundere" despre restabilizare, — mai bine să nu mai spun. Căci nu le-ar fi moale anumitor „stabilizanţi" dacă ar şti lumea la ce activitate se dedau dumnealor astăzi. Şi cu toate acestea, pentru ei „Iunian are dreptate — dar nu e om politic; pentrucă... vorbeşte de restabilizare şi cupon. Iar despre asta nu se poate vorbi! Nu trebue!"

Vai, biata lor şiretenie făcută ferfeniţă şi cârpită cu aţă albă! De ce „nu e om politic" d. X sau Y — aţi priceput. Pentrucă s'ar putea ca evenimentele să impună politica a cărui purtător de cuvânt s'a făcut el, şi pentrucă s'ar putea ca opinia publică să-l împingă pe el la locul de realizare a acestei politici. Şi vedeţi, asta nu se poate. Politică economică şi financiară nu au dreptul să facă în ţara rumânească de cât anumiţi specialişti, oameni de meserie, cari ştiu ce este aia ban, credit, bir şi împrumut. Şi mai ales cari au relaţiuni. Mai ales. D-l X sau Y nu ei au văzut întâiu real că... au vorbit. Şi pe urmă, pentrucă nu sunt specialişti. Că totuş d. X sau Y şi nu ei au văzut întâiu realităţile, că ei nu le-ar fi văzut de cât dacă li le arătau alţii, — asta se pare că nu are nici o importanţă. Luăm programul — şi gata!

Gata? Ei, nu. Şi nu numai pentru că ar fi

imoral. Asta, precum se ştie... nu are în politică nici o importanţă. Nu, pentru alte motive; mai obiective decât atât. In politică, o idee creşte cu un om. Ea nu e, ca în medicină, o doctorie care se poate administra uneori în chip mecanic, fie şi de un agent sanitar. O idee, o soluţie politică se impune dintr'un anumit complex de condiţiuni, obiective, de sigur; dar nu e posibilă decât printr'o sinteză personală. Aşa — încât cel care o are cel dintâiu, cel care *o vede*, este şi cel mai indicat să o realizeze. Politica e viaţă; şi în politică soluţiile nu se învaţă; se găsesc. Cine nu e în stare să le găsească, ci numai aşteaptă să i le spună alţii, pentrucă el să şi le însuşască de bine de rău, învăţându-le, acela nu e om politic; ci cel mult un funcţionar. Pentrucă nu are simţul vieţii, şi nici putinţa de contact cu ea.

Este bine să fie spuse şi lucrurile astea. Nu de alta, dar s'ar putea, vedeţi, să vină şi vremea socotelilor. Noi, o experienţă am făcut. Nu era oare „conversiunea" o soluţie mare, radicală? Şi ce s'a ales din ea? Nimic. Pentru că cei cari o realizează nu au înţeles nimic din ea. Nu a crescut în ei. Nu i-au putut vedea rădăcinile — şi, deci, nici prevedea cum va trebui să crească. Aşa a fost omorîtă conversiunea; pentru că nu a fost gândită unitar, până la sfârşit. Voiţi acum să procedaţi la fel cu celelalte soluţiuni radicale pe care le prindeţi din vânt, după ureche dar cu care nu aveţi nici un fel de legătură organică?

Luaţi seama, s'ar putea să nu va... lase lumea!

2 Octombrie 1932.

SFÂRŞIT DE AN

Preocupările sintetice sunt din ce în ce mai rare în politica rumânească. Oamenii cari cer pentru ei roluri de mâna întâi în viaţa publică fac, în generalitatea cazurilor, o politică de combinaţiuni; cari când nu sunt personale sunt numai de douăzeci şi patru de ore, — iar când nu sunt de douăzeci şi patru de ore sunt numai personale.

Poate că e mai bine aşa. Căci intervenţia unei voinţi în cursul evenimentelor, intervenţie care caracterizează în primul rând acţiunea politică, nu poate fi cu adevărat fecundă decât atunci când această voinţă nu are pretenţia să creeze istorie, ci numai să o înlesnească, subordonându-se în chip inteligent desfăşurării fireşti a lucrurilor. Umilitatea asta este însă aşa de rară la oamenii politici, încât mai că nu am cunoscut dela războiu încoace o acţiune care să fie determinată de altceva decât de resorturi subiective şi personale. Aşa că, trebue să considerăm ca un adevărat noroc faptul că lipseşte spiritul de generalizare şi de sinteză. Viaţa noastră pu-

blică nu ar fi decât mai falsificată încă. Aşa, putem să nădăjduim că peste eforturile efemere ale micilor ambiţii, istoria se face singură. Cu alte cuvinte: dacă nenorocul nostru e că nu a apărut încă în viaţa politică de după răsboiu o mare personalitate înţelegătoare şi eficace în gest, — apoi norocul nostru e că nu a apărut nici o mare şi puternică ambiţie inteligentă şi ca atare primejdioasă. Ambiţii sunt destule. Ambiţii puternice însă, nici una.

Anul politic pe care îl încheiăm astăzi este o tristă ilustrare a acestor consideraţiuni. E anul acţiunii confuze prin excelenţă. Confuză, această acţiune nu în integralitatea ei, ci în resorturile subiective, ale oamenilor politici cari au fost la lucru. Anul acesta se poate caracteriza ca cel al *reacţiunii*. In adevăr, două erau problemele cari dominau viaţa noastră publică: a) în ordinea militant politică, crearea unor organisme vii şi eficace, cari să se înstăpânească în chip firesc la conducerea treburilor publice; b) în ordinea de guvernare, orientarea din ce în ce mai precisă şi mai hotărîtă în spre o politică radicală de realităţi. Ce s'a obţinut?

ad a): procesul de destrămare al actualelor partide politice şi precizarea unor noui centre de polarizare, sâmbure al viitoarelor partide — acelea în adevăr vii şi eficace — a fost oarecum oprit, prin introducerea arbitrară a unui antiferment. Fenomenul acesta s'a întâmplat cam la începutul toamnei, şi pentru ca incapacitatea

de înţelegere a oamenilor noştri politici să fie peremtoriu dovedită, anume într'un moment în care fenomenul nouei polarizări era de domeniul celei mai apropiaţe înfăptuiri. (Trebue să recunoaştem că duşmanii nouei ordini politice, cei cari luptă împotriva unei reaşezări fireşti, au fost mai îndemânatici şi mai tari decât partizanii naturali ai regrupării a căror categorică înfrângere se datoreşte în primul rând lipsei de orizont politic a d-lui Mihalache). In momentul de faţă victoria e necontestat de partea vechilor aşezări politice. (Intervenţia d-lui Titulescu în politica internă nu schimbă cu nimic această realitate).

ad b): orientării înspre o politică radicală i s'a opus, după căderea guvernului Iorga-Argetoianu, o viguroasă contraofensivă a spiritului capitalist-burghez. Campania împotriva bolşevismului economic, aşa de artificială, în contra firii şi fără sens, nu a fost de fapt decât un fenomen anex şi lipsit de importanţă politică; adevărata ofensivă fiind purtată de fostul ministru de finanţe d. Mironescu, sprijinit de Banca Naţională şi ajutat, întâmplător, de faimoasa hotărîre a Casaţiei în chestiunea conversiunii. Trebue să stabilim totuş că odată cu instalarea guvernului Maniu contraofensiva aceasta a slăbit în chip sensibil. Dacă nu în formă, actualul ministru de finanţe continuând a tuna împotriva „defetiştilor", — cel puţin în fond, măsurile şi legiuirile ministrului de justiţie, devenit centrul marei

politici financiare a guvernului, accentuând necesitatea unei adaptări la realităţi.

Dacă însă în ordinea politică, supusă iniţiativelor individuale, anul 1932 a fost anul contraofensivei reacţionare, nu e mai puţin adevărat că în ordinea istorică, a marilor întâmplări fireşti independente de biata noastră viaţă omenească, lucrurile şi-au urmat cursul lor normal, tocmai acela pe care îl indicăm noi constant în această foaie de mai bine de trei ani.

Victoria partidelor vechi nu a fost o victorie efectivă, aceste organisme neisbutind, de fapt, să oprească înlăuntrul lor procesul de destrămare astăzi mai înaintat ca oricând,

iar contraofensiva capitalist-burgheză nu şi-a atins decât în chip cu totul trecător ţelurile, fenomenul de orientare înspre o politică radicală fiind în acest moment într'o evidentă fază de generalizare.

Prognosticuri pentru 1933? Nici unul. O dorinţă numai: ca politica să se pună de acord cu istoria; pentru a asigura cu un ceas mai devreme refacerea noastră; sau pentru a se evita sguduiri prea mari. Ştiut fiind că nimic nu poate întoarce istoria din curgerea ei.

1 Ianuarie 1933.

D. MIHALACHE PLEACA IN STRAINATATE...

Un comunicat oficial anunţă că ţara noastră va fi reprezentată la conferinţa dezarmării prin dd. Titulescu, Mihalache şi Antoniade. Abia întors dela Atena, d-l Mihalache deci, se va îmbarca pentru Geneva. Pe d-l Titulescu îl înţeleg oarecum; mai ales după ce, acum câtăva vreme, „Le Temps" ne-a vestit că a debarcat nu ştiu unde în tovărăşia lui Harold Lloyd; ceea ce ar dovedi la d-sa o predilecţie pentru intrările de senzaţie.

Nu înţeleg însă pe d-l Mihalache. D-l Mihalache la conferinţa dezarmării? Apoi ce crede d-sa că poate face la o conferinţă ca asta? Acolo sunt tot felul de oameni: naivi vizionari cari îşi închipue că pot realiza un utopic ideal de pace universală, şireţi îndemânateci cari încearcă să-şi asigure pe vecinicie o situaţie astăzi preponderentă şi şmecheri trecuţi prin toate ciururile, spălaţi cu toate apele, frecaţi ca toate şiretlicurile lucrând mai mult în culise la sabotarea oricărei înţelegeri efective, spre satisfacţia marilor fabricanţi de arme şi muniţiuni cari le stau la spate. Şi d-l Mihalache se duce în această adunare, atunci când nimic nu-l obligă la asta? In care din cele trei categorii, — şi ce să facă acolo?

D-l Mihalache greşeşte, deci, când se duce la Geneva, la conferinţa dezarmării; şi mai greşeşte şi când trece din nou graniţa. Prea multă

fâţâială, şi mai ales prea multă — în străinatate. Ce vrea d-l Mihalache? Să devină „internaţional" sau să-şi lărgească orizontul? Cea dintâi nu se poate, de cea de-a doua nu avem nevoe.

A merge în străinătate e de sigur un lucru bun şi de folos; dar la vremea lui numai. Te duci în străinătate atunci când sufletul şi inteligenţa îţi sunt plastice, când poţi asimila, când poţi adică primi şi topi în tine, aşa cum o plantă soarbe prin rădăcinile ei sucurile pământului şi le transformă în celule vii cari toate merg către fruct şi sămânţă. De la o vreme însă omul nu mai asimilează; nu-şi poate îmbogăţi fiinţa; el rămâne exterior tuturor celor ce se petrec în afară de el, — nu mai poate trece în lucruri şi nu mai poate prelua lucrurile în el. E momentul din care înainte el devine judecător peste oameni şi împrejurări, şi intervine normativ în evenimente. A voi să înveţi, să-ţi lărgeşti orizonturile la o asemenea epocă a vieţii e nu numai sforţare zadarnică, ci deadreptul primejdioasă. Căci nouile tale cunoştinţe rămân experienţă moartă, hrană neasimilată, care împiedică şi rătăceşte. Şi, vedeţi, asta vrea să facă d-l Mihalache acuma. O face, — şi face rău.

Domnule Mihalache, noi treburile astea ale învăţăturii de tot felul le cunoaştem deaproape, pentrucă le-am trăit. Nu o regretăm, desigur. Dar noi ne dăm seama că am sosit deja la popasul cel mare, de unde înainte trebue să facem efortul de a uita tot. De a uita tot ce am învăţat

pe nume şi ce a rămas identificat ca al altuia în noi, şi de a nu mai păstra decât ceea ce am mistuit cu atâta desăvârşire, încât a devenit parte integrantă din fiinţa noastră. Asta vrem noi cari am văzut lumea la vreme, am învăţat carte şi ştim ce însemnează „cartea" pe care o preţuim, dar care nu ne sperie — pentrucă de ea nu se sperie decât analfabeţii. De ea şi de străinătăţi.

D-l Mihalache vrea însă altceva. Vrea să se ducă prin străinătăţi, să înveţe de aci înainte ceea ce nu a avut norocul să înveţe la vreme, şi cu puteri noi să se întoarcă aci pentru a ne gospodări. E zadarnic şi primejdios. Treaba asta a mai făcut-o unul: Petru cel Mare. Dar, vedeţi, ăla era Petru cel Mare; iar pe dealtă parte, cine îşi dă seamă de rostul lucrurilor înţelege că nici chiar geniul organizator înăscut al acestui împărat nu a putut rezista falşificării sterpe — care se răsbună şi peste sute de ani — la care te expune învăţătura târzie şi contactul târziu cu lumea alta decât cea în care te-ai născut.

D. Mihalache se înşeală deci, şi face eforturi rău diriiate. Le face însă, pentru că nu-şi dă seama ce reprezintă el în politica rumânească şi ce aşteptam noi dela el. Noi l-am înconjurat nu numai de dragostea, dar şi de nădejdile noastre, şi i-am stat toţi în ajutor, adesea mai mult decât ar fi meritat-o poate, numai şi numai pentru că am crezut să găsim în el nu un reprezentant al gândirii şi căldurii reflectate, ci

un exponent al instinctului ţărănesc. Şi cu cât efortul nostru de a ne lepăda de tot ce am adăugat pe noi era mai mare, cu cât mai tare doream a ne simplifica gândirea şi a o repune în contact direct cu realităţile redevenind ţărani, cu atât preţuirea noastră pentru acest norocos fiu al pământului — norocos pentru că îl socoteam autentic — era mai adâncă.

D-l Mihalache însă nu se mai vrea ţăran. D-l Mihalache se vrea om umblat şi cu carte — ca să ne înveţe şi pe noi; neştiind bietul de el că noi dacă ne dorim ceva nu e să mai învăţăm, ci să uităm ca să devenim aşa cum îl credeam pe el: simplu, sănătos şi trăind deadreptul realităţile.

De acest domn Mihalache mărturisim că nu avem nevoe. Căci nu uităm că cele două mari erori politice pe cari le-a făcut în ultima vreme, au fost ambele comise fiecare după o întoarcere din străinătate.

21 Ianuarie 1933.

„CE VOR MASSELE"

Planul înclinat al politicei se dovedeşte a fi din ce în ce mai primejdios pentru oamenii vieţii noastre publice. Gândiţi-vă, numai, la câţi alunecară pe el în ultimele zile! E adevărat că şi împrejurările au fost tari. Dar oricum, eu o

mărturisesc, tot ar fi fost de aşteptat par'că mai mult echilibru; şi mai multă stăpânire de sine.

E o veche convingere a mea, că oamenii politici gândesc surprinzător de puţin. Convingerea asta s'a verificat încă odată acum. Căci toată lăbărţătura demagogică expusă la tribuna Camerei nu e de fapt, decât lipsă de înţelegere a unor situaţii, relativ simple totuş: oamenii noştri doresc cu orice preţ să facă „carieră", şi cred că drumul cel mai scurt e cel indicat de aplauzele „masselor". Iată unde ei se înşală; şi încă fundamental.

In adevăr: viaţa noastră publică este dominată, în chip constant, de foarte multă vreme, de o nefericită confuzie care se face între voinţa maselor şi aplauzele masselor. Oamenii politici, chiar sincer şi perfect intenţionaţi unii din ei, se cred îndatoraţi a vorbi şi lucra pe placul mulţimii, închipuindu-şi că urmează prin aceasta indicaţiile masselor. Asta e însă categoric fals.

Pentrucă nu e nici o legătură între mulţimile cari aplaudă şi masse; mulţimile cari aplaudă sunt *strada;* massele, sunt altceva. *Strada* poate să fie uneori şi muncitoare; ea nu e constituită în chip necesar din ceea ce obicinuit se numeşte scursura mahalalelor, publicul flotant al oricărei întruniri, ceata de gură-cască în totdeauna gata a lua parte la un scandal şi la o protestare. *Strada* însă, *este* în orice împrejurare, *o mulţime sugestionată;* cu o existenţă spirituală care nu e

nici normală nici proprie. Iar resorturile ei, — pasiunile cele mai turburi, stările sufleteşti cari cele dintâiu şi cele mai uşor scapă de sub controlul judecăţii şi al voinţei.

Spre deosebire de *stradă*, adunare incoherentă, fără viaţă organică statornică, trăind agăţată de o formulă pasională impusă pe cale de sugestiune, — *massa* este însuş suportul vieţii colective, insul întreg al naţiunii. Massa trăieşte deci, îşi are legile ei, necesităţile ei precise, liniile ei de mişcare; însă *nu formulează*. Vei afla, deci, întotdeauna, din chiar gura străzii, ce vrea această stradă, când în adevăr vrea ceva; nu vei afla însă nici odată *direct* din gura masselor ce vor ele. „Ce vrea massa", — asta e o *problemă*. Cea mai de seamă problemă a vieţii politice; şi cea mai grea. Căci „ce vrea massa" însemnează de fapt „ce trebue massei", iar ceea ce îi trebue e prea adesea deosebit de ceea ce ea cere în chip expres.

Iar pe atitudinea care se ia faţă de această problemă se măsoară omul de stat. Demagogul ieftin, plevuşca vieţii politice, deschide fereastra ca să audă ce se strigă în stradă, — atunci când de cele mai multe ori el însuş şi-a trimis oamenii să strige. Omul de stat se concentrează, se adună, tocmai pentru a se deschide mai complect intuiţiei realităţii, pentru a trăi, înţelege şi formula ceea ce constitue fondul adevărat al necesităţilor massei. Aşa fiind, demagogul e întotdeauna în acord cu dorinţele strigate ale stră-

zii, dar tocmai de aceea în dezacord cu adevăratele nevoi ale colectivităţii pe când omul de stat, de cele mai multe ori în dezacord cu strada, se găseşte aproape întotdeauna în acord firesc cu ritmul vieţii naţionale, pe cari îl promovează.

E, fără îndoială, comod a merge cu mulţimea; omul de stat însă preferă calea cealaltă, a adevărului, interesându-se numai mediocru de ceea ce cere strada. Nu trebue, de sigur, să împingem lucrurile prea departe. Va trebui totuş să subliniăm faptul destul de ciudat că toţi marii aşezători de ţară au fost lipsiţi de dragostea şi aplauzele mulţimii. Aşa Bismarck şi Richelieu, aşa Petru cel Mare şi Ludovic al XI, aşa Cronwel şi Stalin. E firesc. Căci toţi aceşti oameni nu au căutat aplauzele mulţimii, ci binele acesteia. A fost deci în toată atitudinea lor un efort care mergea către fiinţa întreagă a colectivităţii, şi care tocmai pentru aceasta călca prea des în picioare necazurile şi poftele individuale cari de fapt nici nu se suprapun cu marile nevoi ale naţiunii.

Asta au fost întotdeauna oamenii de stat, şi asta nu sunt oamenii noştri politici de azi. Lăsându-se conduşi de mulţime în loc de a le pătrunde, înţelege şi conduce, sau — mai rău încă — încurajând pofte iresponsabile în mulţime pentru a le câştiga, ei nu fac decât să-şi mărturisească slăbiciunea. De când există omenirea, a face politică înseamnează a stăpâni. Nu a stăpâni, de sigur, ca un tiran, adică punând

mulţimile sub jugul inspiraţiei tale fanteziste şi sub nevoile ambiţiilor tale uscate de stăpânire. A te da sarcinii şi naţiei tale, a arde tot în slujba căreia te-ai plecat, — dar totuş a stăpâni. A stăpâni nu pentru tine, ci pentru alţii, pentru chiar cei stăpâniţi, — dar totuş a stăpâni. Dur, cu severitate de cele mai multe ori; înfruntând duşmănia şi ura care nu face bine nimănui pentru că se suportă foarte greu, dar pe care dacă nu o cauţi, nici nu ai dreptul s-o ocoleşti atunci când ea încolţeşte pe drumurile aspre ale sarcinei tale.

...Şi ar mai fi atâtea de spus. Toate lucruri tari şi stranii, — de cari toţi oamenii noştri politici fug. Dar dacă fug, nu dă asta şi măsura valorii lor?

23 Februarie 1933.

UN IMPERATIV: MÂNILE LIBERE!

Cu câteva săptămâni înainte de a trece „dincolo", şi anume în primăvara lui 1928, dacă-mi aduc exact aminte, Titus Enacovici, întemeietorul acestei foi şi unul din capetele cele mai clare din câte a avut presa românească, a publicat în „Cuvântul" un articol profetic: 1933; în care indica anul acesta ca timp al marilor lichidări în criza mondială. Suntem abia în a treia lună, şi prevederile par a se împlini.

Nu există colţ pe pământul acesta în care, într'un fel sau altul, lumea să nu se frământe şi lucrurile să nu se răstoarne; nu există domeniu de activitate omenească în care să nu se fi instalat dezechilibrul. Dacă anul 1933 va fi cel al lichidărilor, e greu de spus. Asta ar însemna că în acest an criza şi-ar atinge punctul maxim, toate distrugerile necesare ar fi deja efectuate şi condiţiile pentru începuturile unei noui vieţi — înfăptuite. Să o credem? Mai degrabă nu. Lumea veche are sub toate raporturile o forţă de rezistenţă mai mare decât am fi noi dispuşi să-i acordăm; iar pe de altă parte, procesul de disoluţie e încă aşa de la începutul lui, încât e imposibil să distingem profilul nouilor forme de viaţă. Probă? Rusia; care nu numai că în zadar încearcă să înfăptuiască formula comunistă — nerealizabilă, după toate experienţele de acum —, dar nici nu isbuteşte să nimerească, empiric dacă nu altfel, un drum nou, chiar dacă, aşa cum încercări timide o dovedesc, ar fi dispusă a părăsi (bine înţeles, pe tăcute) căile ortodoxiei bolşeviste.

Dacă însă nu se poate spune că suntem deja în anul marilor lichidări, apoi sigur este că azi nu mai e un singur om cu pretenţie de a articula un gând, ori cât de rudimentar, care să nu recunoască în chip categoric că, în adevăr, omenirea a intrat într'o criză din care drum *de întoarcere* la cele vechi nu mai există. Sunt, de bună seamă, şi mai ales sunt la noi, câţiva betegi

care ne tot cântă cupletul „cuminţeniei" paralitice. Este însă caracteristic pentru mine, că chiar un om lipsit de cugetare politică propriu zisă şi ancorat în obicinuinţele trecutului, cum e actualul nostre ministru de finanţe, se vede silit, în expunerea de motive a bugetului prezentat acum în urmă Camerei, să considere problema monedei ca o chestiune rezervată — dat fiind că peste jumătate din ţările lumii au intervenit revoluţionar în acest domeniu.

Această constatare a caracterului definitiv al crizei este deci un punct câştigat pentru orientarea noastră în politica zilei de mâine.

Ce este de făcut? Intrebarea trebue considerată ca prematură. Pentru ca să ştim ce e de făcut, ar trebui să fim deja în pragul erei de construcţie; şi nu suntem încă. De unde va începe reclădirea, noi o bănuim. Lumea va intra într'o perioadă de pauperizare; cum de altfel a intrat întotdeauna la începutul marilor transformări. O coborîre a standardului de viaţă în toate domeniile; economic şi spiritual. Să nu ni se spună că asta e exclus, că omenirea nu poate renunţa la bunurile deja câştigate — sau mai ştiu eu ce. Baia era şi ea un bun câştigat doară. Şi dela căderea Romanilor, omenirea a avut nevoe de douăsprezece veacuri pentru a reveni la folosinţa acestui „bun câştigat". De ce, adică, să nu se întâmple şi cu alte cuceriri ale omului astăzi, cum s'a întâmplat acum peste o mie de ani cu baia! Este deci posibilă o coborîre a ni-

velului vieţii, — şi după socotelile noastre această coborîre e şi probabilă. Astea sunt, însă, numai probabilităţi; şi încă sprijinite pe impresii; — deci insuficiente ca fundament pentru o judecată sau, mai rău, pentru o acţiune politică.

Pentru politică, urmările fireşti cari decurg din constatarea caracterului istoric al crizei de astăzi sunt altele. Consecinţe cari se impun de altfel şi celor cari nu vor sau nu pot să gândească din când în când şi istoric în politică. Sub toate raporturile, situaţia a devenit de o labilitate extremă. Şi economiceşte, şi politiceşte. Singurele constante, dar şi acestea încă neutilizabile, sunt cele cari se leagă cu elementul geografic de o parte, cu cel spiritual de alta (dat fiind că revoluţia spirituală *s'a făcut* deja). Intr'un moment de aşa răsturnătoare transformare deci, ca cel de astăzi, prima noastră grijă trebue să fie a ne asigura o deplină libertate de mişcări. Vechile legături nu mai activează. Nouile legături nu s'au desemnat încă. Ştim ce nu mai poate fi, — dar nu ştim încă ce va să vie. Este foarte posibil ca *spaţial* legăturile noastre să rămână aceleaşi, schimbându-şi însă, evident, conţinutul. Dar asta e deocamdată numai posibil. Nici măcar probabil nu e. Şi aşa fiind, nu avem nici un drept a întârzia în vechile legături. Tocmai pentru că o asemenea întârziere ne ridică libertatea de mişcare, şi ne face dificilă, dacă nu chiar imposibilă, o repede şi efi-

cace orientare, atunci când va veni ceasul hotărîrilor.

Spunem deci: ori care ar fi interpretarea pe care fiecare din noi o dăm sensului istoric în care se mişcă astăzi omenirea, — de îndată ce toţi suntem de acord asupra adâncimei crizei, atitudinea noastră în politică nu poate fi decât una: *a evita cu grijă ori ce legământ politic sau economic care, angajând cât de puţin viitorul, ne-ar lua ceva din libertatea completă de acţiune, şi ne-ar face incapabili de a acţiona cu maximum de folos în momentul marilor hotărîri.*

Cine procedează altfel se încarcă cu păcate grele, — şi s'ar putea să ajungă a fi răspunzător şi altfel decât în faţa istoriei.

Scriu, subscriu şi datez.

11 Martie 1933.

TOT DESPRE „DREAPTA" ŞI „STÂNGA"

Se pare că lămuririle noastre în legătură cu problema radicalismului nu au fost de natură a satisface pe preopinentul nostru de la „Dreptatea". Dificultatea cea mai de seamă vine din faptul că d-sa stărue asupra necesităţii de a şti dacă radicalismul nostru e de dreapta sau de stânga, pentru că altul nu mai înţelege. Şi nu mă înţelege, pentru că „unele din articolele d-sale „sunt radicale de stânga, mai ales cele economice;

„altele — articolele politice — înclină spre „dreapta, sau chiar mai departe; în materie so„cială sau morală, d-sa n'are nici o poziţie clară, „iar în filosofie este adeptul filosofiei idealiste". Asta e, o mărturisesc, cam grav. Căci dacă ar fi adevărat, asta ar însemna că eu sunt un tip hibrid, care nu ştiu să gândesc unitar şi organic, şi care adun tot felul de soluţiuni din câmpuri de realităţi structural deosebite. Noroc pentru mine însă că lucrurile nu stau tocmai aşa. In această discuţie aproape jenant de personală — ce importanţă să aibă oare în toată treaba asta persoana mea? — eu trebue să constat două fapte: întâiu, că mi se pun în sarcină treburi de cari nu sunt vinovat; al doilea, că există o anumită confuziune de termeni.

Mi se spune, de pildă, că în filosofie aş fi idealist. Nu e adevărat. Nu am fost niciodată idealist în filosofie. Nu a fost neam de neamul meu; că doară bunicu-meu, Stroe Ivaşcu era ţăran din Bărăganul Brăilei; şi ce să aibă a face bunul simţ ţărănesc cu idealismul (filozofic); şi nădăjduiesc să nu fie nici băieţii mei, pe cari i-aş vrea crescuţi în frica lui Dumnezeu şi în respectul realităţilor esenţiale. Cine a pătruns în miezul lucrurilor ăstora, a înţeles ce pacoste e idealismul filozofic, şi ştie de ce mă scutur eu aşa de tare de el.

Prin urmare, nu sunt idealist în filozofie. Cât despre încurcătura cu dreapta şi stânga, cu soluţii economice de un fel, şi cu atitudini poli-

tice de altfel, — apoi aci chestia e mai complicată, dar totuş pasibilă de descurcare. Principial, preopinentul meu are dreptate: toate soluţiile pe cari le accepţi, trebue să formeze sistem; nu poţi fi, de pildă, pentru proprietatea de uz, şi antidemocrat; sau: nu poţi fi democrat în politică, şi realist în filozofie; sau: nu poţi preconiza o aşezare ierarhică şi organică a statului şi cere în acelaş timp un regim parlamentar. Nu poţi. Cine a mers până la fundul lucrurilor, ştie ce spun eu acum. Deci, principial, preopinentul meu are dreptate. (Numai că, nu în potriva mea, care de când scriu aci, tocmai acest punct de vedere am reprezentat).

Preopinentul meu (de ce nu-şi spune numele, să discutăm cu viziera ridicată?) nu are dreptate însă, când vrea să aplice acest principiu la dreapta şi stânga. Şi nu are, pentrucă, „dreapta" şi „stânga" nu sunt denominaţiuni suficient de precizate, aşa încât să determine situaţiuni structural deosebite. Mă rog, Stalin e de dreapta sau de stânga? De stânga, de sigur. Şi totuş Stalin a instituit o dictatură. Care e, precum se ştie, treabă de dreapta. Ori poate că Stalin e de dreapta? Foarte bine, de dreapta să fie; eu nu mă opun. Dar atunci cum facem cu abolirea proprietăţii individuale, care, precum iarăş se ştie, e o treabă de stânga, şi pe care tot Stalin o făcu? Dar poate că pilda lui Stalin vă jenează. Să o luăm pe cea a lui Bismarck. Bismarck era de stânga sau de dreapta? De dreapta. Cum se

împacă însă politica lui de dreapta cu măsurile socialiste pe cari le-a înfăptuit?

Vedeţi, deci, pe dreapta şi stânga nu se poate descurca o chestiune politică; nici măcar teoreticeşte, pentrucă „dreapta" şi „stânga" nu sunt în domeniul politic noţiuni complect diferenţiate. Dar chiar dacă teoretic chestiunea ar fi discutabilă, întrebarea „ce fel de radicalism, de dreapta sau de stânga" tot nu ar fi revelantă pentru discuţia dintre „Dreptatea" şi noi. Eu am stăruit asupra acestei laturi a problemei, şi îmi pare rău că preopinentul nostru nu a acordat pasagiului respectiv atenţiunea cuvenită.

Mă întreabă: ce eşti d-ta? radical de dreapta sau de stânga? Am precizat mai sus: nu există o dreaptă şi stângă univoc definite. Dar chiar dacă ar exista: de unde vrei să ştiu eu? şi ce interes are asta pentru discuţia noastră?

Mă rog, balena e o fiinţă oare care. Pentru naturalist, e necesar să ştie dacă e mamifer sau peşte. Dar pentru balenă? E indiferent. Căci treaba ei nu e să ştie ce este ea, ci *să-şi îndeplinească funcţiunile ei fireşti*. Aşa e şi cu omul politic: nu are nevoe să se eticheteze. Ci: să fie ceva precis, şi să lucreze în conformitate cu firea lui; cu ceeace este şi ce reprezintă. Istoricul, sau teoreticianul politic, sau sociologul, — acela cercetează şi etichetează pe omul politic. Omul politic însă nu e nici istoric, nici teoretician politic, nici sociolog; şi ca atare nici nu poate

ști (nici nu trebue să știe) unde se inserează el în tabelul politic.

Așa și cu mine. Eu încerc să gândesc asupra realităților politice, pentru a delimita probleme și a găsi soluții *de guvernare*. Sunt de dreapta sau de stânga? Habar n'am. Deci, cruțați-mă cu aceste întrebări. Nu de alta, dar nu au nici un sens.

25 Iunie 1933

FOILETOANE

SUB SOARELE LUI SATAN

Prima serie de exemplare din romanul lui Bernanos trimise la Bucureşti e deja epuizată. Se dovedeşte încă odată cât suntem de la curent cu mişcările de opinie din Paris. Căci să nu ne îndoim, celebritatea pariziană a autorului a fost cea mai bună recomandare pentru publicul de la noi. (Dacă ne gândim însă că prima informaţie autorizată ne-a venit prin articolul lui Leon Daudet din „Action Française", va trebui să tragem anumite încheieri şi asupra prestigiului pe care aceste două nume — om şi foaie — îl au pe malurile Dâmboviţii).

Informaţia noastră literară nu a luat încă atitudine. E natural, între altele, şi pentru că romanul trece aşa zisa pregătire „aperceptivă" a cronicarilor români. Se repetă cazul lui Ramuz, pentru care lumea noastră activ literară nu are suficientă înţelegere. Nu dintr'o insuficienţă estetică; ci dintr'una metafizică; insuficienţă care nu se făcea simţită înainte de război; dar se demască în chip flagrant astăzi.

Să observăm că publicul trece peste indicaţiile criticei şi informaţiei literare; că aceasta este numai după ce, a devenit cunoscută şi cerută adesea în postura falşă de a se ocupa de o lucrare stăruitor în librării; şi vom înţelege că criteriile pur estetice, singurele de care se conduc — şi au fost îndreptăţiţi să o facă — cronicarii literari, nu mai ajung pentru orientarea publicului. Publicul vede astăzi în opera de artă ceva mai mult decât o operă de artă. *Absolutul estetic şi-a pierdut autonomia.* El se încadrează într'o viziune metafizică a realităţii, şi trebue judecat ca atare. Dacă e bine sau e rău? Intrebare ceva cam oţioasă, care în orice caz nu poate schimba realităţile.

„Sous le soleil de Satan" este un mare roman *descriptiv*. Aceasta îl şi face aşa de puţin abordabil pentru critica estetizantă. O viaţă de sfânt, înfăţişată în amănunte adesea excedante care nu sunt totuş o analiză explicativă. Propriu zis, nici nu înţelegem prea mult din acest roman; adică nu suntem în stare să urmărim desfăşurarea logică (ah, logica!) a vieţii interioare a abatelui Donissan; care este probabil un sfânt; dar un sfânt în felul lui. Mai întâiu un sfânt fără perspectivă istorică; el trăeşte între noi, viaţa noastră de la 192... şi atâtea. Mai apoi, un sfânt care convieţuieşte permanent cu Diavolul. Şi aci ,ne pare, întregul nod şi întreaga originalitate a tragicului. Ori ce sfânt are în viaţa lui o criză în care e ispitit de puterile întunericului; dar el scapă şi se iluminează. Tocmai în virtutea acestei iluminări el poate continua viaţa care se împodobeşte cu atributele sanctităţii; căci „harul" nu e numai putinţa de a aduce împăcare în sufletele altora, ci e în primul rând linişte şi seninătate — echilibru absolut — pentru sine. Bernanos, autorul, renunţă pentru eroul lui la acest de al doilea element. Şi de aci drama. Care nu este expusă într'o „acţiune", şi nu are „motivare"; ci e pur şi simplu o dramă — fără acţiune şi motivare.

Cine ceteşte de două ori romanul, va trebui să se oprească la pagina 139. Abatele Donissan, înfrânt în nădejdile lui, stă în faţa Crucii; „Orice bucurie vine dela diavol...; Nu mă mai înşela, nu mă mai chema... Nu mai vreau slavă, nu mai vreau bucurie. Nu mai vreau nici măcar nădejdea. Ce am de dat? Ce mai am? Singură doară această nădejde. Ridică-mi-o Ia-o. *Dacă s'ar putea,* fără să te urăsc, — *ţi-aş jertfi mântuirea mea,* m'aş pierde, *pentru sufletele pe cari,* în batjocură, *mi le-ai încredinţat mie,* păcătosul".

O rugăciune gemută într'o grozavă înfrângere sufletească. Acest capitol al romanului poartă titlul: „La tentation du désespoir". Eu cred, pentru scena pe care am reprodus-o, şi pe care o socotesc centrală întregei cărţi.

Căci *rugăciunea îi e ascultată.* De aci înainte el va trăi condamnat, *cu diavolul în el,* cu dia-

volul cu care se întâlneşte într'o noapte pe drum; va aduce linişte şi alinare în sufletele păstoriţilor lui — şi va fi *pentru ei,* un sfânt —, dar va trebui să se frământe în chinuri grozave. Cronica acestor chinuri, o cronică fără şir şi fără sens, cum sunt toate cronicele adevărate, este romanul.

Drama este simplă: orice faptă la capătul căreia ar luci pentru el nădejdea împăcării, sau nu e dusă până la sfârşit, de frică de a nu cădea victimă ispitii diavolului, sau eşuează lamentabil. Aşa minunea învierii unui copil; aşa istoria convertirea Mouchette-i.

In asemenea împrejurări însă, evident că o acţiune nu mai are sens. Problema e pusă şi rezolvată în momentul în care noi ne încredinţăm că Dumnezeu a hotărît a împlini dorinţa abatelui Donissan. Iar romanul nu face decât să amănunţească prin întâmplări reală, sensul acestei rugăciuni.

Cartea se ceteşte într'o chinuitoare şi bolnăvicioasă încordare. Aş zice că nici nu se poate ceti numai odată; ea închide atâtea elemente de elevaţie mistică, încât poate uşor deveni o carte de căpătâiu; căci deşi tonalitatea ei tainic-aridă înfrânge, interesul obiectiv e de aceiaş natură cu cartea vieţii Sfintei Tereza scrisă de ea însăş.

Scene mari? Tot romanul e o scenă mare. Se

pot indica totuş ca proeminente: întâlnirea cu diavolul (în partea a doua a cărţii); minunea învierii copilului (în partea treia), scene ţinute în acelaş stil mistic, şi total deosebite de prima parte (Histoire de Mouchette) sau de amuzanta prezentare a unui Anatole France către sfârşitul cărţii.

Insemnătatea acestei lucrări trebue subliniată, căci ea izbuteşte, pentru prima oară în epoca noastră, să scoată mistica din domeniul romanticei. sau al apocalipsului. In această privinţă Bernanos cată a fi socotit dincolo de Claudel şi de Ramuz.

29 Mai 1926

PERPESSICIUS [1])

Un pseudonim care nu e lipsit nici de căutare, nici de preţiozitate. Greu de pronunţat, — şi mai cu seamă greu de înţeles. Evident, un compus ad-hoc al lui *patior,* a suferi. *Perpessicius* va fi deci, aproximativ, *cel tăbăcit de suferinţă.*

O bogată şi foarte variată activitate în câmpul culturii; ceva cam împrăştiată uneori, silită să se acomodeze cu dificultăţi grave ale vieţii interioare. In fond, un sentimental; centrând nu

1) Perpessicius, *Scurt şi Targă,* Poezii, Editura librară a Casei Şcoalelor, Bucureşti, 1926.

numai toate impresiile, dar chiar întreagă activitatea cosmică asupra lui însuşi; interpretând toată devenirea în funcţie de el; nu în sensul protagoreic al omului care e măsură tuturor lucrurilor, ci aşezându-se pe el însuşi *ca ţel* al acestei deveniri. Temperament prin urmare eminamente liric. Dacă însă mai adăugăm: temperament fără violenţă activă, ci contemplativ, spirit analitic, înclinat spre pasivitate, *cel tăbăcit de suferinţă* devine *cel ce se chinueşte singur*. Prin urmare: *Perpessicius,* desigur; dar şi *Heautoutimonoumenos* (care aminteşte pe Baudelaire). Precizare care nu e lipsită de interes pentru înţelegerea poetului.

Căci toată subtilitatea de situaţii sufleteşti, bogăţia nuanţelor şi acuitatea de simţire care abundă în volumul „Scut şi targă" sunt daruri ale unei precise şi îndelungate îndeletniciri cu sine însuş; ale unui proces de auto-analiză, caracteristică contemplativului. De aci şi acţiunea de disociere a impresiilor, prezentă aproape pretutindeni în volum, ruperea echilibrului normal dintre esenţial şi accidental, şi alunecarea cu accentul fundamental asupra amănuntului, care — deşi împotriva bunei logice — printr'o meşteşugită şi viguros susţinută sensibilizare, ia adesea proporţiile unui simbol.

Culegerea aceasta de versuri se intitulează „Scut şi targă" pentrucă marea majoritate a poeziilor se grupează în jurul războiului. Dar spre deosebire de soldatul *Panait S. Dumitru,*

ostaş hotărît şi glorios mutilat din 1917, *poetul Perpessicius* a făcut războiul ca „lăturaş". Catastrofa aceasta de proporţii aproape cosmice, pe el îl interesează în amănunte mărunte şi imediat concrete, aşa cum se resfrâng ele în conştiinţa unui om obicinuit să ducă o viaţă de „unul singur". Lipseşte pathosul, grandiloquenţa, perspectivă vastă şi generală. E par'că o voită reducere la scară a tuturor sentimentelor; iubirea se închirceşte în madrigal; durerea este numai ironie; mânia doar amărăciune învăluite toate într'o largă atmosferă de milă, superioară înţelegere şi ...renunţare.

Mai este un aspect interesant al poezie lui Perpessicius: predilecţia ei pentru viaţa regională şi anume iubire caldă, directă, necontrafăcută şi neliterară pentru oraşul Brăilei. Scriitorii noştri sunt în generalitatea lor abstracţi. Inţelegerea lor pentru pitoresc şi frumuseţe locală e surprinzător de redusă. Saltul pe care individul îl face de la copilărie la maturitate, e, în ţara noastră, analog cu saltul pe care l-am făcut înspre civilizaţie: aci am pierdut contactul cu istoria noastră, dincolo rupem legătura nu numai cu copilăria ci şi cu locul natal. De aceea literatura noastră e aşa de lipsită de concret şi de actual; şi mai departe, de aceea peisagiul nostru apare aşa de rar în literatură.

Când Panait Istrati a înfăţişat ceva din pitorescul Brăilei, a fost o generală mişcare de sur-

prindere plăcută. Şi totuşi nu cred să fie brăilean adevărat pe care literatura lui Panait Istrati să-l fi surprins sau să-l fi satisfăcut. Incontestabil P. I. este un mare talent de povestitor.

Dar peisagiul lui este literaturizat, şi încă inferior, prin introducerea unui element senzaţional-haiducesc care contraface — uneori până la anulare — caracteristicul brăilean. Cine are toate datele ca să înţeleagă acest lucru esenţial, va trebui să supună unei revizuiri — cel puţin în parte — renumele lui Panait Istrati. Căci nu se poate spune că marea lui calitate ar fi subiectul sau felul lui de povesti, pe care l-aş numi „Einschachtelungssystem": toate cafenelele portului Brăila de la Vadul Budurului până'n Cetăţuia sunt doar pline de bătrâni care povestesc şi astăzi, după acelaş sistem, lucruri mai interesante încă; Panait Istrati nu e din acest punct de vedere decât o ediţie europenizată — deci pieptănată — a atâtor Barba Iani, Bara Spiro, Barba Vangheli, Căpitan Stavro şi atâţia alţi căpitani... de barcă, de pe Dunăre.

Iată de ce mă gândesc că literatura noastră nici nu a atacat încă după cuviinţă tema Brăilei. Perpessicius o face: Mater Dolorosa: Ad provinciales, meum in Gretchen amorem, spernentes; Mirajul Planului oraşului Brăila, ş. a. sunt evident numai indicaţiuni ;dar aşa de preţioase, încât dacă am avea elemente cari să îngădue prognosticuri asupra calităţilor epice ale lui Perpessicius, am putea nădăjdui în el pe viitorul

cântăreţ al marei porţi deschise la răsăritul turco-bizantin al ţării.

Dacă nu m'aş teme că jignesc unele susceptibilităţi, poate chiar îndreptăţite, aş spune că Perpessicius este cel mai cult dintre liricii noştri actuali. Nu în sensul unei culturi de sinteze şi de idei generale; ci în acela al unei erudiţii mărunte şi aproape penibile, pe care, eu, cel puţin, m'am obicinuit s'o aşez la baza adevăratei valorificări spirituale a vieţii. Perpessicius este filolog, istoric literar, bibliograf şi eminent latinizant în acelaş timp. O cunoaştere precisă şi savantă a prozodiei şi a metricei, îi îngăduie libertăţi cari în alte împrejurări ar părea deconcertante. P. este un rafinat şi un subtil; el nu se sfieşte a întrebuinţa ritmurile cele mai îndrăzneţe alături de cele de o banalitate aproape suburbană; pentru că nu îl teoretizează ritmul; pentru că îl cunoaşte; pentru că îl ştie pune în acord cu situaţiile sufleteşti. Este o calitate rară; desigur nu de-a-dreptul trăită, — ci raţionată. Dar totuşi organic contopită. Asupra căreia trebuie să atragem atenţia.

Perpessicius este un scriitor dintre cei mai cunoscuţi. „Scut şi targă" e totuşi primul său „volum"; care nu face decât să accentueze profilul delicat, subtil, preţios şi precis până la acuitate, pe care isbutisem să ni-l schiţăm din activitatea disparată de până acum; cu impresia fundamentală că înainte de orice Perpessicius e poet.

18 Iunie 1926.

VIRGULA

Sunt oameni foarte de treabă, cari, în împrejurări de convorbire destul de pacinice, ajung să ridice tonul şi să se enerveze pentru simplul motiv că *nu ştiu să respire convenabil când vorbesc.* Cazul e foarte frequent: şi mă surprinde faptul că medicina, care, mai ales în ultimul sfert de veac, a dat dovadă de multă subtilitate, ingeniozitate şi elasticitate intelectuală, nu a luat în studiu această problemă destul de precisă, a cărei rezolvare ar contribui sensibil la reducerea numărului oamenilor cuprinşi în categoria cu totul vagă şi irevelantă a „nervoşilor" sau — mai rău încă — a „neurastenicilor".

Cunosc însă un alt caz, cu mult mai interesant, pe care îl urmăresc de peste cincisprezece ani; evident, nu stăruitor sau sistematic; fără să caut sau să provoc prilejurile; dar nelăsând să-mi scape nici unul din cele cari mi se ivesc. Este anume vorba de una din cele mai vaste personalităţi cugetătoare ale culturii noastre. Numele nu interesează. Interesează cazul.

Şi cazul, iată-l. Pe omul de care vorbesc l-am frequentat o vreme aproape zilnic. De unde se poate deduce că îl cunosc destul de bine. Mi-aş permite să spun că îi sunt chiar prieten. Ceea ce înseamnă că îl apreciez în chip deosebit. Ne împăcăm suficient de bine. Cred că deşi cu multe ocoluri şi cu o infinitate de nuanţe deosebitoare — gândim în diferite probleme fundamentale la fel; suntem *în fond* înrudiţi sufleteşte.

Şi cu toate acestea; l-am auzit vorbind de nenumărate ori; în dialoguri scurte sau mai prelungite, în conferinţe. L-am cetit; în articole sau în studii. Intotdeauna am avut aceeaş impresie; nu pot să-l urmăresc suficient. Dacă vorbeşte şi iau note, controlând însemnările, trebue să recunosc că are linia unitară de gândire; şi o frumoasă închegare a vorbirii; dar dacă nu iau note, nu-mi rămân decât crâmpee; deci interesante şi sugestive, dar a căror exploatare nu este completă. Mi-am controlat impresiile adesea cu alţi auditori; invariabil răspunsul a fost: foarte interesant, dar cu materialul şi cu ideile astea se putea face o conferinţă mai frumoasă încă! Ceea ce totuş este inexact. Căci dacă citeşti *aceeaş* conferinţă după *stenogramă,* ea este fără cusur. Straniu, nu?

Până deunăzi, când i-am cetit un articol mai întins. Il urmăream cu greu. Tema şi ideile mă interesau; dar nu-i puteam prinde şirul argumentării. Mă dovedeam neputincios şi-mi era penibil. Aşa de penibil, încât m'am hotărît să descos tot articolul, frază cu frază. Nu a fost nevoe de prea multă muncă. Dela a doua pagină am descoperit cu surprindere că omul meu *nu ştie să pună virgulele.* Acestea ocupau locurile cele mai fanteziste. Nu vorbesc de cele dinaintea lui şi de cari sunt pline paginile; aci pot fi îngăduite... libertăţi. Dar dacă eu scriu

de pildă: „calul meu, aleargă”, punând adică virgula după calul meu, atunci nu mai e vorba de nici o licenţă. Ei bine, cam aşa scrie omul meu. E ca şi cum ai fi isprăvit de redactat o pagină şi pe urmă te socoteşti: ia să mai pun vre-o douăzeci-treizeci de virgule. Şi le pui cu furca, absolut la întâmplare. Evident, în asemenea împrejurări: „ca, vântul” (eu nu exagerez nimic; dar ce are aface o virgulă mai mult sau mai puţin!).

Şi totuş are aface. Experienţa mea nu s'a oprit aci: am luat o frază şi i-am aşezat virgulele cât am putut mai convenabil. Dar s'a întâmplat şi cazul impresionant că *nu am putut să aşez virgulele*. Fraza se refuza unei disciplinări sub punctuaţie. Ei, iată ce e foarte grav; şi iată ce explică o mulţime de lucruri!

Omul meu gândeşte logic, dar nu se exprimă întotdeauna logic.

Rândurile acestea îi pot cădea în mână. Nu este exclus să se recunoască. Dar mi-ar părea rău să se supere. Căci nu pentru el scriu aci. La el lipsa de disciplină în exprimare e sublinită de mari calităţi de gândire. Dar la alţii? Căci răul este răspândit.

Nu mai scrim logic, — şi nu mai gândim logic. Maşinăria noastră intelectuală ratează ca un motor ramponat; ia câmpii ca un cal nestrunit. Lipseşte gândirii noastre curente cea mai elementară disciplină.

Prin meseria mea sunt în contact permanent cu minţile tinerimii noastre. E dezolant; cum vorbesc: fără şir şi fără sens; cum răspund: în totdeauna alături de întrebare; cum nu ştiu să prindă miezul unei afirmaţii; cum nu sunt în stare să înţeleagă înlănţuirea a două idei; cum nu pot să deosebească contrariul de contradictoriu; cum nu pot face o analogie pentru că nu ştiu apropia termenii de acelaş grad şi aceeaşi generalitate; ş, a. m. d.

Imi veţi răspunde că totuşi copiii învaţă logica; la liceu şi la universitate. Ştim. Dar în liceu, aşa cum se face, logica nu e de nici un folos, pentru că e prea dificilă şi subtilă; iar la universitate... logica e o disciplină filosofică. Şi pe urmă o intervenţie la universitate ar fi prea târzie. Studentul vine aci cu posibilităţile de gândire deja formate. (Căci doar ăsta e rostul liceului).

Atunci? Atunci ne sălbătecim.

Sunt totuşi fructele şcoalei realiste, care trebuia să ne fericească cu o generaţie de minţi agere, aplicate strict la realităţi. Experienţa am făcut-o. Copiii noştri au sburdat destul prin câmpiile „ştiinţei pozitive”. Credem că a venit vremea şi de treabă mai serioasă.

Deci — *înapoi la gramatică!*

Evident nu vom face din orice licean un Spinoza; cu siguranţă însă, din orice licenţiat un absolvent efectiv a cel puţin 4 clase primare.

Ceea ce va fi un câştig.

16 Iulie 1926.

TRADIŢIONALISM ŞI DEMOCRAŢIE

„Chemarea" Institutului Românesc al Acţiunii Naţionale a sgândărit pretenţiile de intelectualitate ale presei democratice. Domnii teoretizează. Deocamdată mai mult periferic. Le va veni — mâncând — şi pofta de a intra în miezul lucrurilor? Ii aşteptăm.

Recunoaştem că discuţia în generalităţi e mai comodă. Nu ai nici un control. De îndată ce generalizările le faci tu, ţi le poţi construi sau alege pe cele cari sunt mai potrivite ţintei către care te îndrepţi. Socoteală bună, de sigur, dar cu alţii decât cu noi. Noi avem obiceiul să precizăm.

Două sunt afirmaţiile fundamentale făcute de preopinenţii noştri democratici:

întâiu că este imposibil a urca înapoi cursul vremii;

al doilea, că şi democraţia recunoaşte o tradiţie, dar numai pe aceea dela 1848.

Această din urmă afirmaţie este deadreptul deconcertantă. O tradiţie care începe dela o dată fixă, ca simpla apariţie a unui ziar, e o contradicţie *in adjecto*. In esenţa tradiţiei stă perfecta continuitate în timp şi lipsa de începuturi cari să se poată stabili pe calendar. Un început cu data fixă este o uzură în curgerea vremii, o aşa numită soluţie de continuitate, adică tocmai negarea acumulării neîntrerupte de experienţă, caracteristică tradiţionalismului. Tradiţionalismul

în felii — „pe asta o admit, pe astălalta n'o admit" — este o amuzantă invenţie intelectuală, demnă de subtilitatea democraţiei de pe malurile Dâmboviţei. Este totuşi o surpriză. Căci, oricum, dar noi ne ţineam preopinenţii „în Sărindar". Ei vor să ne încredinţeze acum că sunt dela Chiajna. La urma urmelor singurul lucru pe care nu ţi-l alegi sunt adversarii. O să ne învăţăm deci şi cu noua lor origine.

Cât despre întroducerea în discuţie a axiomei că anume nu se poate urca înapoi cursul vremii şi reînvia timpurile de acum trei sute de ani, ea este cel puţin neîndemânatecă. Poate cineva afirma serios că noi am avea o astfel de pretenţie? Am cerut noi un asemenea lucru? Ne credeţi capabili de o asemenea ignoranţă? Haide domnilor calpuzani intelectuali, păşiţi înainte cu preciziunile.

Să ni se facă nouă lecţii de ce însemnează istorie, e în orice caz înveselitor. Când însă această lecţie ne e făcută de democraţi, cari revendică pentru ei istoria, comicul desvălue deficienţe mai grave.

Şi totuş vajnicii apărători ai „cetăţenismului", sunt la noi progresişti cu toţii; aşa dintr'odată. Este iarăş o invenţie românească. In altă parte democratismul nu cunoaşte istoria. E şi natural. Democraţia este negarea tradiţii şi a eredităţii în genere; ea este atomizare, aritmetizarea societăţii, şi ca atare anularea trecutului pur şi simplu. Mai pretenţios spus, mentalitatea demo-

cratică este ametafizică şi ca atare ahistorică. Incercarea de a confisca pentru ea metoda istorică şi mai ales viziunea istorică a lumii este o scandaloasă aberaţie intelectuală.

Nu, domnilor, tradiţia, istoria, şi ceeace aţi vrea să numiţi Dvs., progresul — un lucru pe care iarăş nu-l înţelegeţi — astea toate cad în lotul nostru. Nu vă atingeţi de ele, şi mai ales nu vi le însuşiţi, că vă furaţi căciula singuri. Şi iată, se apropie iarna.

Ştiu că prin Sărindarul democratic e rătăcit şi un filozof. E timpul să fie scos dela naftalină, şi pus să vă dea ceva elemente de discuţie. Hotărât nu mai e vremea când numai reportagiile lui Nedelea trebuiau revăzute de un om cu carte. Acuma se cere acelaş lucru şi pentru articolele de „teorie".

Timpurile satului fără câini au dispărut şi din presă. Deci înapoi la „Abâcâ..." Şi mai uşor cu „discuţiunile".

14 August 1926.

„CETĂŢEAN" ŞI „OM"

Cunoaştem de eri un nou recrut al forţelor democratice. A apărut în „Adevărul" şi iscăleşte Ig.

Ig? Cum Ig? Care Ig?

Ig-nat? Nu se poate!

Ig-notus? nu era nevoe să ne-o spună!

Ig-narus, ne jenăm noi înşine.

Ig-nobilis, e ruşine!

Ipoteze se mai pot face. Totuşi ţinând seama de locul de unde ne întâmpină, optăm mai degrabă pentru Ig-el.

Igel-ariciu. Ştiţi, există şi o fabulă: ariciul şi sobolul. Şi tocmai ca ariciul din fabulă se comportă d. Ig. Căci abia descălecat în Sărindarul democratic, d-sa se simte obligat să apere naţionalismul românesc împotriva ...sovietismului nostru. Pe d. Ig. nu-l cunoaştem. Ştim însă că în redacţia respectivă sunt şi oameni de bună cuviinţă. Era de datoria acestora să aprecieze situaţia: naţionalismul d-lui Ig. dela „Adevărul" — jignit şi primejduit de sovietismul „Cuvântului"! E cel puţin nedelicat! Sunt doară limite peste care nu se poate trece. Dacă nu pudoarea, cel puţin bunul gust trebuia să scutească publicul de acest spectacol. Regretăm noi cei dintâi întâmplarea, pentru oamenii cu simţul măsurii din redacţia... preopinentă.

Cu câteva zile în urmă cineva scăpase o declaraţie sinceră: „nu român, ci cetăţean". *C'était le cri du coeur.* Deosebirile apăreau, dela noi la democraţi, esenţiale. Antinomia cetăţean-român definea categoric situaţia. Am subliniat-o după cuviinţă şi importanţă, pentru a ne delimita

pozițiile. D. Ig. revine astăzi „à la recousse", și crează o identitate care iarăși e caracteristică: cetățean și om. Recidiva este întotdeauna primejdioasă; deci chiar când ea nu e decât stăruința în a teoretiza. D. Socor e mai îndemânatec; a făcut odată „teorie", — știți, cu tradiția și cu istoria; a primit răspunsul și s'a retras prudent; de atunci nu mai intervine în discuție decât ca comentator de fapt. Teoria a lăsat-o în seama altora. Nu e mai frumos așa?

D. Ig. crede că nu. Și atunci se lansează: „Lupta aceasta dusă de entuziaștii noștri fas- „ciști pentru dărâmarea statului politic modern — „care e clădit pe noțiunea modernă de cetățean „și om, este o luptă absurdă împotriva tipului „uman cel mai desăvârșit și mai complect din „punct de vedere individual și social, pe care „l-a putut concepe gândirea umană în evolu- „ția ei"

Va să zică, noi cei de azi reprezintăm „tipul uman cel mai desăvârșit (admirați superlativul!) și mai complect". Mărturisim că noi perfecțiunea aceasta proprie nu o prea simțim. Probabil că d. Ig. vorbește pentru d-sa. Gândirea i-am văzut-o. Regretăm că nu ne-a trimis fotografia. Am fi avut și noi o idee de ce însemnează „tipul uman cel mai desăvârșit și mai complect din punct de vedere individual și social, pe care l-a putut concepe gândirea umană în evoluția ei".

Să ne lămurim. Mă rog de care om e vorba?

De omul *real* creat de civilizația contimporană? El este, după știrea noastră, departe de a fi complet. Omul de astăzi e mai mult decât ori când *homo faber*, omul tehnicei, contrafăcut de o viziune unilaterală a vieții, mutilat în toate avânturile lui metafizice și mistice. Dacă în adevăr el ar fi omul complet, de ce frământarea spirituală a vremii noastre? Că doar „complect" însemnează într'un fel „perfect", iar perfecțiunea este o stare de echilibru, nu de frământare și de luptă. Dacă contimporanul e omul „desăvârșit" (desăvârșit e traducerea exactă a lui perfect) de ce acuzația ce se aduce structurii spirituale a vremii că ar fi anihilat cultura în beneficiul civilizației; și de ce, pe de altă parte, încercarea tuturor reprezentanților mentalității veacului XVIII de a compromite mișcarea mistică actuală, în care noi vedem încolțind o nouă epocă de cultură în viața omenirii?

Dar zice d. Ig.: nu perfect, ci cel mai perfect (!); superlativul este relativ, nu absolut. Fie și așa. E mai fundată afirmația? Evident, nu. Căci momentul de astăzi nefiind o stare de echilibru, ci una de devenire, nu se poate compara nici pe departe cu momentul grec sau cu momentul scolastic sau chiar cu momentul pozitivist, care în felul lor erau în adevăr perfecte. Vrem comparație? Să așteptăm întâiu noul precipitat sufletesc al istoriei, — și atunci vom putea vorbi.

Inţelege d. Ig. prin omul de astăzi pe omul pozitivismului ştienţist? Ar însemna să luăm lucrurile dela capăt; căci tocmai acesta e punctul de vedere pe care îl afirmăm şi îl dovedim necontenit: mentalitatea pozitivist ştienţistă, precum şi corelaţiunile ei în ordinea producţiei şi a politicei, au fost depăşite de procesul istoric.

Dar poate că toată discuţia asta e, în specie, de prisos. In adevăr, surprind un pasagiu caracteristic: „Cetăţeanul modern... este mai întâi om, şi ca atare nimic omenesc nu-i este străin, fie şi acel omenesc de aceeaşi lege şi de acelaş sânge, FIE DE LEGE STRĂINĂ". Sublinierea e a noastră. Se poate să fie cazul a zice: „Te văd, te văd". „Fie şi de lege străină", e bun. Dar în acest caz, identitatea d-lui Ig. cetăţean-om, are acelaş fond cu antinomia d-lui Socor, cetăţean-român. Şi în acest caz îl trimitem la articolul nostru trecut.

20 August 1926.

MAREA

La Balcic harnicul profesor Moşescu se trudeşte deocamdată prin înfiinţarea unei universităţi de vară — să intereseze atenţia opiniei publice, pentru acest oraş, capitală a Coastei de Argint.

Problema se ţine pentru moment numai în cadrul unor interese şi necesităţi de orizont lo-

cal; dar nu se poate ea oare lărgi? Există o problemă, părăsită din necunoaştere a Balcicului; dar nu există şi o problemă a mării? Cine dintre conducătorii acestei ţări poate pretinde că a fost preocupat de ea?

Lucrul e şi explicabil. De când ne-am constituit ca stat modern, noi am avut o politică naţională mai mult de „bogdaprosti". Actul nostru politic de naştere a fost milogit de fugarii dela 1848 pe la porţile tuturor oamenilor mari — mai adesea oficiali — ai Europei apusene. De aceea noi nici nu ne-am exercitat ochiul pentru a prinde problemele cari depăşesc situaţia noastră de pupili. O ţară cât Italia ca întindere, şi de atâtea ori mai bogată natural de cât aceasta, judecă astăzi, la zece ani după războiu, exact după aceleaş proporţii reduse din 1916. Statul român nu are conştiinţa însemnătăţii lui în noua configuraţie a Europei centrale; iar, ca urmare, gândul fiecărui cetăţean e lipsit de îndrăzneala rodnică a acestei conştiinţe.

Iată de ce nu ne preocupă problema mării. Numai conceperea ei, şi cere atâtea lucruri! Mai întâiu perspective largi istoric-sociale; şi mai pe urmă o mândră independenţă de judecată. Stăpânim un ţărm de mare de jumătate de veac. Ce am făcut ca să-l legăm de viaţa noastră şi de ţara noastră? Dintre toate provizoratele în care regimul politic ţine statul românesc, acesta e cel mai penibil.

Nu ne ridicăm pretenţiile până la vremea

în care Marea Neagră era un „lac moldovenesc", — dar credem că un stat cu 17 milioane de oameni îşi poate pune, pentru conştiinţa publică, problema drepturilor şi îndatoririlor lui *asupra celui mai scurt drum la Indii,* şi la *isvoarele de petrol europene şi asiatice* (căci asta va fi situaţia la deschiderea canalului Rin-Dunăre.

Noi totuşi nu am întreprins nimic pentru siguranţa noastră în Marea Neagră. Toată coasta e deschisă celor dintâi năvălitori. Puterea noastră încetează dincoace de linia apelor teritoriale; la ţărm chiar. Suntem săraci, desigur! Dar unde este alianţa politică în stare să ne asigure folosinţa mării? Putinţa unei asemenea alianţe există; s'a gândit cineva la ea?

Unde stă pricina acestei indiferenţe? Intr'o lipsă de perspectivă istorică, şi într'o timiditate de judecată, — am spus-o. Ea stă şi în altă parte. In incapacitatea noastră de a stăpâni iniţiativa în legăturile cu lumea. Marea a fost în mâna noastră un instrument pasiv.

Problema mării este deci la noi una din feţele regimului de pasivitate naţională în care trăim. Insemnătatea ei se va impune spiritului public numai când aceasta va avea prilejul s'o întrebuinţeze. Ar fi calea normală. Căci după cum prin „mergerea la mare" noi am învăţat să o preţuim sub aspectul estetic-sanitar, tot aşa vom izbuti să o înţelegem şi să ne-o însuşim economic şi politic atunci când puterile de ex-

pansiune ale naţiei îşi vor căuta drumurile de cea mai mare folosinţă.

Avem de aface propriu zis cu o problemă de integrare naţională. Noi nu ne-am luat în stăpânire încă ţara, după cum nu ne-am luat în stăpânire istoria. Istoria trăeşte în noi numai în forma retorică a ei.

„Era nobil omul, când era român" după cum organizmul noului stat românesc nu există în conştiinţa noastră decât în formula sforăită şi de prost gust „România Mare".

O cunoaştere a lor, o iubire a lor, o folosire a lor în toate reşursele pe cari această istorie şi geografie ni le pot oferi, lipseşte cu totul.

Şi iată acum, de la Balcic, ridicându-se, mai mult întâmplător, chemarea către cunoaşterea şi iubirea mării; a mării care trebue să fie şi a noastră. Nu suntem originali, de sigur; au făcut-o înaintea noastră Bulgarii care se interesează de Varna lor mai mult de cât o facem noi pentru coasta noastră. Dar nici nu e nevoie să fim originali; ci mai ales temeinici. O cunoaştere a mării, de sigur. Dar o cunoaştere în aşa fel, încât această mare să fie integrată nu numai în conştiinţa publică, ci mai ales în mecanismul noului stat românesc. Artiştii şi poeţii sunt buni, de sigur, ca propagandişti ai mării, mai folositori vor fi însă oamenii de ştiinţă, geografi, geologi, biologici şi istorici; şi mai ales sociologii, economiştii şi marii întreprinzători. Pe aceştia toţi îi

aşteptăm la o acţiune de cucerire a mării.

Căci fără ei, totul nu va fi decât... literatură. De care suntem obosiţi.

4 Septembrie 1926.

CULTURĂ ŞI DEMOCRAŢIE

Institutul Românesc al Acţiunei Naţionale a fost însfârşit salutat de presa democratică. Un vechiu gazetar anume se bucură că o asemenea instituţie va putea lua naştere. Dar salutul ca şi bucuria sunt cu meşteşug. Căci firitisitorul nostru aşteaptă de chiar activitatea acestui institut întărirea ideii democratice.

Dacă lucrul ar fi fost numai afirmat, am fi avut de aface cu un punct de vedere baroc, sau numai cu o butadă de gust îndoelnic. Dar nu, articolul respectiv argumentează; şi anume aproximativ aşa:

Răspândirea culturii şi preocuparea de problemele sociale aduc întărirea democraţiei;

Institutul Românesc va contribui la răspândirea culturii;

Deci, Institutul Românesc va contribui la întărirea şi răspândirea ideilor democratice.

Să recunoaştem că silogismul este exact. Numai că, exactitatea formală a unui silogism nu dovedeşte niciodată valabilitatea concluziei. In bună logică această concluzie este oare cum cuprinsă în „premise", valabilitatea acestor premise deci condiţionează valoarea încheierii. Asupra acestui punct nu poate să existe controversă.

Discuţia se localizează deci la o chestiune de fond, şi anume la cea pusă de premiza majoră. Aceasta afirmă că între cultură şi democraţie ar fi o strânsă legătură, şi anume în sensul unei condiţionări: răspândirea culturii aduce întărirea democraţiei.

In această discuţie — pe care o recunoaştem pedantă, dar al cărui caracter nu-l putem schimba noi nu urmărim decât lămurire cinstită; pentru noi şi pentru cititori. Să cercetăm deci câtă realitate cuprinde afirmaţia de mai sus.

Mai întâiu, de ce cultură e vorba şi de ce democraţie e vorba?

Există o cultură care înseamnează o adâncire şi o potenţare a vieţii spirituale; dar există şi o cultură care nu e decât lărgirea comodităţilor vieţii şi are ca instrument o vulgarizare superficială şi neasimilată a câtorva cunoştinţe elementare.

Iar pe de altă parte, există o democraţie care e mai mult o atitudine generoasă, de om de treabă înduioşat de soarta semenului său abstract; precum există o democraţie care înseamnează efectiv egala îndreptăţire a tuturor de a hotărî în chestiunile publice şi care nu poate duce decât la înecare individualităţilor în masse, la precumpănirea cantităţii asupra calităţii.

Să distingem deci.

Cultura adevărată este operă de adâncire personală, şi prin urmare de diferenţiare. Marii oameni de cultură, marii creatori în ordinea spirituală nu au fost niciodată democraţi; nu au fost democraţi nici prin temperament, nici prin practică politică. Iată un exemplu chiar din ţara noastră şi poate unul tipic: d. Iorga. Sentimental, ca orice om de inimă s'a plecat milos asupra masselor necăjite, şi a cerut pentru ele dreptul la viaţă. Dar dreptul lor de a hotărî în chestiunile de bază ale statului, nu. D-sa este de altfel autorul lapidarei formule care defineşte o epocă şi o structură spirituală: democraţia nu este stăpânirea *prin* popor, ci stăpânirea *pentru* popor (adică în *folosul* poporului).

Se poate ceva mai clar?

Vă închipuiţi dvs. un om cult, vecinic frământat de probleme, vecinic inventiv şi iscoditor, consimţind să intre în rânduri şi să se supună hotărârii — după criterii numerice — a maojrităţii? De ce să nu ne aducem aminte că însuş Rousseau care numai o cultură solidă şi organică nu a avut, dar care era desigur atins de aripa geniului, însuş Rousseau preconiză dreptul individului de a protesta împotriva hotărârilor majorităţii (cu ce spirit de consequenţă, rămâne de cercetat!)

Sau poate e plausibil spectacolul unei masse de intelectuali oameni culţi, trăind *şi* lucrând după normele şi principiile democratice.

Nu, cultura este în esenţa şi urmările ei hotărît aristocratică. Confratele nostru a călcat cu stângul.

...Sau face o uşoară confuzie. Căci e adevărat, în regimul democratic se poate identifica o mai mare răspândire a culturii. Dar cultura aceasta a masselor nu este cultură; ci, aşa cum stabileam, mai degrabă instrumentul technic al unei forme speciale — foarte aproximative — de civilizaţie. Este cultura al cărui summum se atinge în aşa numitele universităţi populare, plagă paralizantă a adevăratei culturi. Cultura stearpă, îndrăzneaţă şi mărginită a mentalităţii anchilozată în cl. VI de liceu. *Docta ignorantia* la propriu, nu în înţelesul de îndoială metodică a lui Nicolaus Cusanus. Dacă de aceasta vorbeşte confratele nostru, are dreptate. Dar o asemenea cultură o lăsăm democraţiei.

Institutul Românesc optează hotărît pentru celalt fel de cultură; care de sigur nu va aduce la întărirea ideilor democrate.

11 Sept. 1926.

LICHIDAREA

...Desigur mai sunt încă două zile până Duminecă, data când se adună în congres cele două partide democratice ale ţării. Dar ce însemnătate mai poate avea acest eveniment! Sorţii au

căzut. Naționalii și țărăniștii, rezervele suprême ale nevindecabililor iluzioniști sau iluzionați politici, cari trebuiau să dea țării, „marele partid democrat", ultima nădejde europenizantă, va veni la „Dacia" — dacă vor mai veni — sfârticați, reduși, neputincioși, rușinați de ei înșiși până la gândul dispariției.

Este, fără îndoială, cel mai mare dezastru moral pe care l-a înregistrat viața noastră publică; cea mai rușinoasă și mai definitivă desagregare a unor organisme politice. A mai murit pe vremuri la noi un partid: cel socialist; dar a murit de moarte violentă; strâns de gât. „Marile partide democratice" mor însă de păcatele lor proprii. Și ce e mai grav pentru ele, se sting în indiferența plictisită și desgustată a publicului.

Criză de oameni? Nu. Criză de regim spiritual. Trei luni, o vară întreagă, am afirmat-o zi de zi în această foaie: democrația lichidează. A, ce gâlgăială de ironie și de dispreț savant în gâtlejurile democrate! Și acum?

Partidul național, o serie de grupuri și grupulețe fiecare cu „libertate de acțiune": Grupul Maniu, grupul Goldiș, grupul Vaida, grupul tinerilor, grupul Iorga, grupul Argetoianu, grupul foștilor takiști, și pe urmă disidențele: Petrică Dragomirescu, Derică Ioanițescu... et j'en passe. Socotindu-se unii să se retragă sub cortul lui Ahile, ochind alții spre liberali, spre averescani, spre țărăniști.

Iar țărăniștii? D. Stere se retrage din viața

politică. Dr. Lupu a înfrânt pe d. Mihalache: dar în Basarabia d. Cazacliu amenință pe dr. Lupu. Cum se vor desfășura și aci evenimentele? Cari sunt perspectivele țărăniștilor? In orice caz incomparabil mai puțin strălucite de cât în 1919!

Situația aceasta noi o numim lichidarea partidelor democrate. Ea verifică pas cu pas punctul nostru de vedere, care a afirmat constant că unul din corolarele democrației este formarea partidelor politice în solda feudalității bancare. Intărirea partidului liberal, care neapărat va câștiga din dezastrul național-țărăniștilor, va fi încă o dovadă a dreptății noastre. Celelalte partide cari se vor forma și câte se vor forma de aci înainte, vor trăi fatalmente la remorca liberalilor.

...Afară numai dacă chiar acest partid, în fond el însuși de ideologie marxistă, nu va sucomba sub noile realități ale vremii. D. Ion Brătianu știe în această privință ceva. *Știe* anume că înjghebarea politică îi e amenințată de statul corporativ, care e în mers; și simte că astăzi inițiativa nu mai stă la d-sa.

Lichidarea partidului liberal prin statul corporativ este un proces istoric pe care unele întâmplări îl pot cel mult grăbi; de împiedicat nu-l mai poate împiedica nimic. Elementele politice militante cari ar putea interveni activ pentru grăbirea acestei ultime lichidări a regimului

spiritual jacobin sunt două: Partidul țărănesc și d. Iorga.

Partidul țărănesc, dacă printr'un act de desmeticire și de violent curaj, ar trece cu buretele peste toată falșa ideologie democrată pe care — spre nefericirea lui și a țării — a adaptat-o dela 1921 încoace; și dacă s'ar putea reîntoarce la adevăratele lui rosturi, care se rezumă în ceeace pentru inițiați aș numi *programul de la Mânăstirea Dealu*. Noi, și cu noi unii membri ai partidului țărănesc, am mai afirmat-o aci. Dar era pe vremea când se pregătea actuala ...fuziune, și „Aurora" era foarte măreață; „avea treburi mai serioase". Treburile acestea „mai serioase" le-am văzut. Nu sunt nici măcar de râs...

Al doilea element ar fi d. Iorga. Nu am uitat nici odată intuitiva d-sale antipatie pentru regimul artificial, contrafăcut și dizolvant al democrației; precum nici încercările d-sale de concretizare în formule a viitorului stat corporativ; căruia de sigur d-sa îi zice altfel; dar crede în fond acelaș lucru ca noi. D. Iorga însă nu a insistat; și ar fi trebuit să o facă. Să nădăjduim că o va face de aci înainte, și anume ridicând acest crez la rangul de idee centrală a întregei d-sale activități ideologic-politice.

Dar dacă nimic din acestea nu se va întâmpla? Va fi păcat pentru oamenii noștri politici. Realitățile cari au lichidat „marile partide democratice", vor lichida și statul liberal. Chiar fără

concursul țărăniștilor sau al d-lui Iorga. Statul corporativ e în marș; nimic nu-l mai poate opri.

8 Octombrie 1926

LASCĂR VOREL

Câți sunt, în marele public al Bucureștilor, cei cari își mai aduc aminte de pânzele frământate, chinuite, surprinzătoare de noutate și străbătute de o înaltă intelectualitate, pe care le expunea prin 1912 la expoziția „Tinerimii artistice" Lascăr Vorel?

Lascăr Vorel a fost. Sunt aproape nouă ani de la moartea lui, întâmplată la Muenchen unde se așezase de aproape douăzeci de ani. Și nu știu de ce în acest sfârșit de toamnă târzie mă gândesc mai stăruitor la el. Poate pentru că imagina aceasta a vieții agonizante, care încearcă să se împotrivească morții, smulgându-i o zi de soare mai mult, este într'un fel însuși simbolul trecerii lui prin această lume.

Un necunoscut pentru istoria noastră culturală, și totuși unul din cele mai strălucite exemplare de spiritualitate românească. Românească? Era pictor? De sigur. Dar ce viu era! Numele lui l-am cunoscut întâia oară la Noua Revistă Română. Prin 1911. Trimisese câteva schițe literare, cari au și apărut. Fine, nervoase, fruct mai de grabă al unei gândiri disciplinate și strecu-

rându-se sigură printre subtilităţi şi nuanţă; analist de o ascuţime aproape cazuistică, şi totuşi, în scris chiar, un ochiu plastic.

Personal, l-am văzut ceva mai târziu la Muenchen; în Schwabing, la Stefanie-Kaffée. Cine a trecut prin viaţa artistică şi intelectuală a Germaniei de Sud, şi nu a freuqentat pe d. Oberdörfer dela Stefanie-Kaffée! Cum şedea el închiondorat, vecinic mahmur şi prost dispus, uitându-se duşmănos la clienţii lui, care nu aveau alt cusur decât că-i consumau cafeaua — şi ce cerea! „Bliemchen!" — şi plăteau cinstit... Acolo l-am cunoscut şi pe Vorel. Seara târziu, şedea liniştit la o masă, făcea ochii mici ca să te privească prin fumul de ţigară; şi vorbea; potolit şi dulce, cu un glas cald şi învăluitor, cu mlădieri ciudate, uneori ca de femeie. Avea o frunte enormă, aproape monstruoasă, gata să plesnească par'că sub frământarea dureroasă a gândului pe care îl adăpostea. Gândul era activitatea lui de predilecţie; aş zice că o exercita incontinuu, cu o plăcere aproape sadică. Sadică, pentru că analiza spirituală permanentă la care se deda, dizolvase aproape, pentru el toate formele de manifestare ale geniului omenesc. Iar admiraţia pentru marile monumente de cultură îi era otrăvită de conştiinţa insuficienţei pentru generaţia noastră a tuturor vechilor forme de creaţie. Mi-aduc aminte cu ce zguduitoare emoţie vorbea odată de Rembrandt „din a doua perioadă"; cum îi diseca opera, cum îi desprindea elementele

noui, revoluţionare în luptă cu vechea manieră sigură şi „definitivă". Cu ce pasiune urmărea în viaţa contimporană temperamentele cu adevărat artistice!. Este emoţionantă în această privinţă o amintire, de un interes mai general. Primisem din ţară catalogul „Tinerimii". I-l arătasem şi îl cercetase cu atenţie. Seara l'a adus la cafenea. Era ca de obicei sobor mare: era şi Wedekind cu replicele lui scabroase şi violente, şi Nebelthan de la Schauspielhaus în perfecţiunea de „dandy", şi Galbranson şi Weissgerber timid şi totuşi sigur de el, şi Marc de la Blauer Ritter, ambii aceştia din urmă mari puteri ale picturei germane nimicite în războiu; Doro Maier, taciturn şi impasibil, Albert Bloch, Emsen sfios şi delicat ca o fată mare şi Bolz impetuosul. Aproape în unanimitate, toţi s'au oprit asupra unei reproduceri din Theodorescu-Sion: „Pescari". Bucuria reţinută şi totuşi emoţionantă a lui Vorel nu e uşor de uitat nici acum, după cincisprezece ani. Şi el tot la Sion se oprise, nu ca la un artist cristalizat, ci ca la unul ce căuta.

De sigur prin connaturalitate. Căci toată viaţa lui, asta a făcut Vorel: a căutat. Ceasuri şi zile întregi l-am urmărit în faţa planşetei sau a chevalcului. Nu picta; rezolva probleme. Suprafeţe de culoare lângă alte suprafeţe. Linii lângă linii, sau deacurmezişul, în ritmuri noi, mai adesea formale decât plastice, dar întotdeauna interesante şi surprinzătoare. Toată înfrigurarea novatorie a cubismului, el a trăit-o printre cei

dintâi. Am un portret în ulei lucrat de el. Problemele cubismului sunt deja puse. Expresionismul s'a frământat în mintea lui, ca în capul unui novator. Procedeul întrebuinţat de Kokoschka, şi anume prezentarea unei figuri „de face" şi de „trois quarts" în chip public. Şi câte alte probleme puse şi rezolvate în acest spirit adânc în vecinic neastâmpăr şi în frământare.

De pe urma lui au rămas puţine lucruri: câteva uleiuri risipite pe la prieteni, şi resturile unei expoziţii pe care o făcuse împreună cu Heckel la Golz. Mai ales acestea din urmă sunt de cea mai mare însemnătate. Se găsesc în ţară. la Piatra Neamţ; nu le cunoaşte nimeni, şi e păcat.

Domnul Bunescu ,care are atâtea merite în organizarea vieţii noastre artistice, nu ar voi să se gândească la o „expoziţie retrospectiva Lascăr Vorel?".

24 Octombrie 1926.

FASCISM ŞI FRANCMASONERIE

Pe editorialul nostru de ieri Pamfil Şeicaru a pus problema raporturilor dintre Biserica Verde şi Fascism, înfăţişând ultimile frământări din Italia ca un atac în stil mare întreprins de spiritul egalitar şi laicisant împotriva noului regim roman, creştin şi diferenţiat.

Tema e vastă şi comportă explicaţiuni. Mai ales pentru ţara noastră, în care francmasoneria, inexistentă prin împrejurările speciale în care ne-am desvoltat, este mai degrabă motiv de curiozitate a spiritelor semi-docte amatoare de iniţieri senzaţionale, sau obiect de glumă a unor sceptici cari nu se pot entusiasma de o mişcare secretă, ce stă în toate formele posibile, sub controlul statornic al siguranţei generale.

Baza ideologică a francmasoneriei este „religiunea naturală", sau dacă vreţi, religiunea ştiinţifică; adică religia curăţită de toate elementele ei mistice, supranaturale, divine, şi transformată într'un sistem de morală terestră, în care principiul fundamental este: iubeşte pe aproapele tău.

Precum se vede, nimic senzaţional, nimic nou şi nimic primejdios. Până aci. Numai că, după cum biserica creştină este o organizaţie militantă, cu acţiune directă asupra publicului, tot astfel această nouă religie, care în fapt numai religie nu e, a sfârşit prin a se organiza ca o unitate de luptă. Nu însă pentru a câştiga de partea ei cât mai mulţi adepţi, ci pentru a distruge organizaţia oarecum „concurentă", deşi de mai veche existenţă, a bisericii.

Dar biserica nu este — mai ales în apus — o asociaţiune cu program şi statute, inventată de un ideolog, fie el chiar şi de geniu; ci un organism puternic ancorat în structura spirituală a

ţărilor respective, formulând o disciplină individuală şi politică, ridicată din însăş natura intimă culturii. Distrugerea bisericei nu se poate face, în asemenea împrejurări, decât prin subminarea substratului spiritual corespunzător, şi nu prin atacarea de front a însăş instituţiei. Să recunoaştem că problema e primejdios de bine pusă; iar metoda de lucru excelentă.

* * *

Dacă, urmărind lucrurile în ultimele lor resorturi, înţelegem că *francmasoneria este expresiunea religioasă a filozofiei iluminării* ajunsă la formularea definitivă în veacul al XVIII, putem să ne dăm seama că ea e corelată cu democraţia, cu pozitivismul şi cu protestantismul. Este însă constatat, pentru motive ce nu urmează a fi expuse aci, că formele protestante de gândire şi de acţiune nu au putut pătrunde în ţări de mentalitate ortodoxă. Aceasta explică într'un fel de ce francmasoneria nu s'a putut împământeni la noi.

Mai este însă un al doilea fapt. La noi biserica nu a fost nici când un element activ în treburile politice; organizaţia erarhică religioasă nu s'a amestecat direct în conducerea ţării, iar motivul religios nu a fost în viaţa publică destul de diferenţiat, pentru ca să apară tinerilor noştri jacobinizanţi ca un obiectiv precis de combatere. De aceea organizaţiile francmasone au şi

fost la noi în ţară considerate ca inutile. Şi probă că e aşa, e faptul că începuturile democraţiei româneşti, aşa numiţii „cârvunari", având să lupte cu biserica noastră, greacă pe acele vremuri şi destul de aprinsă în apărarea poziţiilor ei materiale, — au stat sub egida francmasoneriei. A fost însă numai un episod. In general întinderea spiritului democratic nu a întâmpinat rezistenţa disciplinei bisericeşti, şi ca atare „biserica verde" nu a fost chemată să-şi dea contribuţia.

Nu tot aşa în apus. Acolo organizaţiile francmasonice sunt formidabile. Ele impun aparatului de conducere a unui stat o *sub structură* secretă, cu planuri de lucru nemărturisite, şi isbutesc adesea să facă valabilă ierarhia *lor* înaintea ierarhiei oficiale. Pentru a sensibiliza aceste afirmaţii: gândiţi-vă că există cazuri în justiţie sau în armată, când un superior trebue să cedeze unui subaltern, pentru că acesta din urmă are în „lojă" un rang mai înalt; şi gândiţi-vă că nu arare ori lojile acestea sunt active, pentru a înţelege ce poate realiza o asemenea disciplină într'o organizaţie cu ramificări mondiale.

Se afirmă acum că cea mai straşnică opoziţie dusă împotriva fascismului porneşte din lagărul francmason. Nimic mai plausibil decât aceasta. Fascism şi francmasonerie sunt două concepţii fundamental opuse. Ele trebue să vină în conflict. Atacul l-a început Mussolini, care mai acum trei

ani a desfiinţat asociaţiile secrete. Biserica Verde păşeşte probabil astăzi la contraatac.

Cine va învinge, nu e prea greu de prevăzut. Dacă democraţia, pozitivismul, protestantismul, raţionalismul ştientist sunt astăzi în lichidare, — poate avea oare francmasoneria alte perspective? Soarte ei este pecetluită.

13 Noembrie 1926.

UN EROU DE TRAGEDIE

Lespedea care se va coborî asupra gropii lui Ion Brătianu, închide de fapt o epocă în istoria ţării româneşti.

Ultimul şef al partidului liberal a fost un om tare. Ceva din dârzia liniştită a munteanului, perzista în atitudinea lui chiar atunci când convingerea se schimbă în patimă. A stăpânit destinele ţării timp de aproape trei decenii, dar nu a fost nici odată omul politic care sintetizează şi reprezintă în domeniul înfăptuirii practice nevoile şi aspiraţiunile unui neam; — ci personalitatea puternică şi absorbantă care se realizează pe ea, aşa cum a fost plămădită în tradiţia ei familială.

Ridicat pe scut, — şef al liberalilor, de către tinerimea partidului său, Ion Brătianu nu a fost niciodată tânăr, ca înţelegerea realităţilor. Desvoltarea lui politică s'a făcut în cadrele stricte

ale liberalismului românesc dela sfârşitul veacului XIX, în care a fost ancorat până la moarte.

Aceasta explică de altfel şi conflictul permanent în care s'a aflat cu opinia publică, şi sterilitatea activităţii lui în materie de gospodărire a ţării.

Partidul liberal a reprezintat întotdeauna în politica ţării un punct de vedere centralizator şi autoritar. Democraţia nu a fost pentru el, atunci când a dorit-o efectiv, decât un fel de „berbece de asalt" împotriva boierilor şi a stăpânitorilor de pământuri.

Stăpâniţi, instinctiv aproape, de metoda materialistă în interpretarea istoriei, liberalii au urmărit constant disoluţia formei de producţie agrară şi înlocuirea ei cu economia capitalistă. E adevărat că au avut o înţelegere lipsită de elasticitate pentru acest proces, şi — cedând unor necesităţi mai degrabă politic-sociale decât economice — au iniţiat reforma agrară şi exproprierea, întârziind prin aceasta procesul de industrializare al agriculturii. Dar asta este excepţia. Linia mare a politicei lor a fost urmată constant. Acesta este de altfel şi rolul istoric pe care acest partid l-a jucat în viaţa noastră poblică.

L'A JUCAT. Căci peste el a trecut răsboiul. Din acest eveniment de proporţii aproape cosmice, partidul liberal nu a înţeles nimic. Nu a înţeles că structura politică a Europei, intrată mai de mult în descompunere lentă, a fost fun-

damental şi în chip precipitat schimbată prin această universală încleştare în luptă.

Şi împreună cu partidul liberal nu a înţeles nimic Ion Brătianu, moştenitorul şi reprezentantul autentic al generaţiei dela 148.

Dacă şeful liberalilor ar fi fost un om slab, l-ar fi răsturnat evenimentele. (Cari, evident, l-au depăşit, dar nu l-au debordat). Puternica lui personalitate însă a rezistat tuturor atacurilor cari erau purtate mai mult de vreme de cât de adversarii lui politici. Credincios sie-şi şi idealurilor generaţiei tatălui său, Ion Brătianu a rămas până la sfârşit pe poziţie, apărând un steag care nu mai reprezintă nimic, dar care era totuşi steagul său.

Aci stă şi tragedia vieţii lui. Omul acesta care şi-a iubit neamul cu elanuri aproape mistice, şi care se socotea trimis de Dumnezeu să conducă această ţară chiar peste capul şi împotriva conducătorilor ei de sânge regal, a intrat, prin ancorarea lui rigidă în tradiţia familial-politică, în conflict cu ţara nouă pe care nu o cunoştea şi pentru care nu avea nici un fel de înţelegere.

Sfârşitul vieţii i-a fost întunecat. Conflictul acut în care intrase cu toată ţara prin persistenţa cu care ţinea să-şi impună până la sfârşit o voinţă ce nu a cunoscut obstacole, se apropia de desnodământ. Toate greşelile pe care le făcuse înfruntând şi înfrângând realitatea conjurau ispăşirea.

Intr'o tragică încordare de voinţă omul care nu a ştiut nici odată să asculte evenimentele, a încercat asupra lor o supremă siluire. Dar mijloacele lui obicinuite, prestigiul lui necontestat nu mai erau suficiente. A recurs deci la mijloace desperate: cenzură, stare de asediu, teroare exercitată în tot cuprinsul ţării.

Moare ca un tiran, iar trecerea lui la cele veşnice este simţită ca o uşurare de întreaga ţară.

Soarta a fost nedreaptă cu el; atâta iubire de neam şi atâta devotament pentru treburile obşteşti ar fi meritat o mai recunoscătoare recompensă. Căci a fost totuş un om mare, chiar când a făcut răul.

26 Noembrie 1926

BĂTRÂNEŢE

Un prieten, întors dintr'o scurtă călătorie de cercetări din străinătate, nu mai osteneşte povestind şi entusiasmându-se de minunata operă modern-constructivă întreprinsă de vecinii noştri. La Sârbi, la Unguri, la Cehoslovaci, spiritul ştiinţific organizator pătrunde viaţa publică până în cele mai intime încheieturi. dându-i o supleţă, o putinţă de acomodare şi un avânt creator necunoscut până acum.

O hărnicie, care nu are nimic din agitaţia noastră neliniştită şi stearpă; un spirit practic şi

aplicat, care nu mai consimte să se piardă zadarnic în consideraţiuni teoretice şi principale; o preocupare constantă de amănunt concret şi viu, singurul în stare a interesa energiile constructive şi a promova o viaţă publică modernă.

Opuneţi acestei atmosfere de bucurie creatoare scepticismul nostru superior şi obosit, hiperrafinamentul nostru critic şi estetizant, care vrea să-şi apropie forme noui de creaţie spirituală, nu creând condiţiile de viaţă corespunzătoare din cari aceste forme isvoräsc în chip natural, ci importând de aiurea formele gata făcute, — şi veţi avea, într'un isbitor şi descurăjător contrast, imaginea unei naţiuni îmbătrânite înainte de vreme.

De ce să ne înşelăm pe noi înşine, — sau cât să ne mai înşelăm pe noi înşine? In Bucureşti s'au întrunit săptămâna trecută câţiva oameni de energie şi de vederi largi, ca să pună la cale înfiinţarea unui institut pentru organizarea ştiinţifică a muncii. Este o îndatorire elementară pentru orice stat modern, care vrea în adevăr să-şi pună în valoare puterile. A fost cineva contra; şi anume conducătorul unei mari instituţii de credit. E penibil să o constatăm, — şi anume cu precizare sângeroasă, ca să ne cunoaştem în adevăr halul şi oamenii; să ştie deci toată lumea că la 1927 inginerul Ghiţă Popescu, directorul general al societăţii naţionale de credit industrial, s'a pronunţat categoric con-

tra organizării ştiinţifice a muncii! O să spuneţi: nu e decât d-l Ghiţă Popescu! Nu e conducătorul creditului industrial, deţinătorul industriei româneşti.

De unde toată această stare de lucruri — e simplu şi clar. Dela 1916 până la 1919 nu au trecut decât trei ani. Dar sub raportul desvoltării noastre e o deosebire de aproape două generaţii. Alt spirit pulsează în arterele ţării, alte raporturi s'au stabilit între forţe. La locurile de răspundere, de iniţiativă şi de creaţie au rămas însă pretutindeni tot bătrânii; cu vechile lor apucături şi obiceiuri, cu rutina lor în judecată, cu incapacitatea lor organică de a se adapta unor împrejurări nouă.

Nu este aşa în politică? Nu au isbutit oamenii şi obiceiurile vechi să strânguleze singurul organism politic răspunzând nevoilor de după războiu, partidul ţărănesc, transformându-l într'o formaţiune obicinuită, după vechile tipare ale partidelor politice? Nu domneşte peste tot aceiaşi neîncredere măruntă şi geloasă, spiritul de combinaţie ocultă, oroarea aproape fizică de a ataca problemele de front, groaza de răspundere şi incapacitatea creatoare? Nu a rămas la noi în ţară, chiar acum după războiu, politica, cea mai însemnată activitate? Şi nu e asta un semn de iremediabilă bătrâneţe?

Şi acelaş lucru în ştiinţă. La toate răscrucile cari comandă drumurile activităţii s'au instalat bătrânii; sterpi, neputincioşi, cu mentalitatea de

vagmistru, umil cu cei mari, tiranic cu cei mici; invidioşi, lipsiţi de generozitate, neştiind ce însemnează bucuria de a avea un elev; alegându-şi creaturile dintre toţi cei lipsiţi de demnitate şi de libertate de spirit; nevăzând în tinerii învăţaţi decât „negri" de muncă, buni a le scoate reviste pe cari bătrânii le „diriguesc", a le purta geanta, a le organiza conferinţe, a le face reclamă în gazete, sau a scrie studii pe care „bătrânii" le iscălesc. (Aş vrea să mi se spună că am calomniat!).

Aşa e! Incapacitatea de adaptare a bătrânilor la nouile condiţiuni de viaţă, neputinţa lor încreatoare, înăbuşe viaţa noastră publică şi închirceşte energiile naţiunii. *Nu există astăzi* — decât cu disparent de rare excepţii — *în ţara românească om trecut de 50 de ani, care să nu ocupe locul unuia mai tânăr şi mai capabil.* Cei mai mulţi dintre ei o simpt. Dar cine este aşa de nebun încât să renunţe la „drepturi câştigate"?

Stau deci. Stau şi fac şcoală tinerimii. Şcoala *lor:* a rutinei şi a ruginei, a lipsei de curaj şi de demnitate personală, a „cuminţeniei" şi lipsei de generozitate. Şi aşa creştem cu toţii; în mentalitatea oamenilor de casă, a lipsei de personalitate, a laşităţii de gândire şi de creaţie. Suntem prudenţi — şi îmbătrâniţi înainte de vreme. Şi cum suntem noi, — aşa ne este şi ţara.

Să ne mirăm că popoarele din jurul nostru

duc viaţa în cu totul alt ritm, în ritmul victorios al creaţiei?.

Alte neamuri au avut norocul ca în războiu să le moară şi bătrânii. Nouă ne-au murit numai tinerii...

9 Fevruarie 1927.

KEYSERLING

Una din cele mai fluide întruchipări omeneşti. Nu ştii niciodată cine îţi stă în faţă; dacă te gândeşti la scriitor, de sigur îţi apare mai însemnat cugetătorul; dar tot aşa dacă încerci să-ţi fixezi pe gânditor, simţi că centrul de greutate al acestei ciudate înjghebări spirituale trebue să fie undeva în altă parte. Infăţişarea lui nu-ţi încurajează deloc ironia; ci e mai degrabă straniu. „Unheimlich"! Prea îţi scapă printre degete; prea te deconcertează — şi totuşi fără a te obosi.

Şi mai ales par'că ai vrea să ştii ce crede el despre el însuşi; poate că asta ar făcea mai sigură metoda pentru a-l înţelege. Dar aşează-te în faţa lui, uită-i-te în ochii cari nu privesc decât în afară, şi vei pierde curajul de a-l întreba; căci ce se întâmplă dacă nici el nu ştie ce vrea, şi încotro merge?...

Ce a voit odată, acum aproape cincisprezece ani, e mai uşor de spus. In aparenţă. Căci

a scris-o. Dar asta nu înseamnează nimic. El te poate şi se poate desminţi oricând. Gândirea este valabilă numai pentru momentul în care s'a născut. Atât. Pe atunci era metafizician, adică om care se interesa nu de cum este lumea în realitate, — ci numai de posibilitatea ei. Şi pe atunci urmărea *auto-realizarea*. Autorealizarea era un fel de înfăptuire a eului metafizic; graţie căruia omul poate vedea orice fenomen, din punctul de vedere al lui Dumnezeu; specialul privit sub prisma esenţialului, aşa cum o face Dumnezeu graţie numai naturii Lui.

Îndumnezeire? A, nu! (A fi Dumnezeu nu e decât o... neomenime spiritualizată). Ci mai degrabă de personalizare. E tragedia tragediilor metafizicianului, că el nu-şi poate nici odată depăşi complect în sine, pe individ. Şi totuş nici un om evoluat nu poate cinsti personalitatea ca pe un ideal.

Căci toate puterile adevărate ale vieţii sunt supraindividuale; *ele* dau întâmplărilor sens şi direcţie. Iar conştiinţa metafizicianului îşi trage rădăcinile direct din ele. Şi în altă parte: Cunoştiinţa adevăratei libertăţi îşi are corelatul în simţământul solidarităţii cu toate creaturile.

Nu precisăm şi nu catalogăm. Mai ales nu definim. L-am supăra — şi poate nu ar mai veni pe la noi. Ceea ce ar fi un păcat. Dar din toate frânturile de idei înşirate mai sus, fie care poate reconstitui o fizionomie aproximativ exactă. Keyserling nu e german; pentru asta,

îi lipseşte simţul de sistemă şi de personalitate, de individualizare. Keyserling e un balt. Om din ţinuturile Estoniei, poarta prin care Europa a pătruns de sigur în Rusia, dar pe care aceasta din urmă a plămădit-o spiritual. In viziunea metafizică a lui Keyserling, atitudinile ruseşti foiesc. Kirejewski, Chomiakow, Solowjew sunt prea des întâlniţi la toate răscruciurile gândirii. Fără ca totuşi ei să se întregească într'o unitate sistematică şi fundată, dacă nu altfel, cel puţin printr'un echilibru interior de construcţie. „Sub raportul metafizic nici o formulă nu poate fi cea mai bună; fie care nu reprezintă decât o expresie posibilă a absolutului". Misticism rusesc şi „conciliarism" antipersonalist, da! Ontologism, cunoştinţă absolută, nu! Ci din potrivă înlocuirea inebranlabilului dogmatism rus, cu un fel de relativitate istorică. Nici măcar unitate de atitudine în acelaş individ; căci „diversele suflete, pe cari le-am căpătat, mi-au rămas; ca orientări posibile ale persoanei mele..."

Nu mai e prea mult de adăugat. De obiectat... nu e în orice caz nimic. Amintesc, însă, odată, la ţară la el în Estonia, şedea el singur şi cânta din Bach. Toată minunata arhitectonică de catedrală a muzicei acesteia se desfăşura solemnă într'o profunzime de note profunde; şi Keyserling gândea: „Când voiu ajunge să cuget aşa, cum a compus omul ăsta, când conştiinţa mea va oglindi funduri aşa de adânci, cum o face muzica lui, atunci de sigur voi fi ajuns la ţel".

Au trecut de atunci mai mult de zece ani. Pot să asigur, asta nu s'a întâmplat. Ştiu, de atunci Keyserling a deschis, în felul lui, o şcoală a înţelepciunii. Ceea ce gândea pe vremuri este, după împrejurări, sau nu este perimat. El primeşte lume şi dă reţete. Dar înţelepciunea lui nu e înţelegere, ci mai de grabă atitudine.

Intr'un ceas şi jumătate a pomenit de trei ori pe Christos, în chestiuni de metodă. Da, se poate. Dar Christos, chiar pentru un istoricizant, dădea *soluţiuni*. Şi pe urmă ni-l închipuim vorbind potolit, rar, sugestiv, dar liniştitor. Keyserling vorbeşte prea repede; aşa nu se poate comunica de la suflet la suflet; în acest domeniu căile sunt ceva mai puţin... cursive. Omul răsuflă la urcuşuri, şi îşi ia timp să mai gândească. Şi porneşte iarăşi la drum.

Vi se pare riscată apropierea? Mă rog de iertare; dar nu am făcut-o eu...

18 Februarie 1927

JUXTA CRUCEM

...Pe vremea aceea altarul lui Grünewald băjenărea pe la Muenchen. Gonit din Colmarul alsacian de urgia răsboiului; sau pus la adăpost, în potriva unor pretenţiuni de peste hotare — cari nici nu au întârziat să se valorifice. Sorţii căzuseră. In primăvara spălăcită a lui

1919, Germania lichida, într'o dureroasă înfrângere morală, nenorocul armelor sale. Şi în cetatea de pe malurile Isarului, grea de mândrie şi de amintiri, neamul germanic îşi lua adio dela tripticul crucificării, cerut înapoi, la locul de baştină în Colmar.

La vechea pinacotecă din Barerstrasse, unde fusese expus panoul, era un pelerinaj. De dimineaţa începeau să curgă şcoalele cu profesorii lor; şi oameni de toată mâna, simpli — sau mai evoluaţi, solidari cu toţii, ca descendenţi spirituali direcţi, cu meşterul Grünewald care în acele ceasuri grele întrupa încă şi mai mult par'că sufletul vechei Alsacii germane. Perindarea tuturor în faţa crucificatului, căpăta de sigur un alt sens, mai adânc şi mai tragic decât plângerile periferic-sentimentale şi intonarea vechiului cântec de mişcătoare aducere aminte

O Strassburg, o Strassburg...

Am fost să-l văd. O durere aproape fizică; covârşitoare în ori ce caz. Crucea cu trupul Domnului proectată pe un cer de cositor. Nu e un simbol; nici o adâncire transcendentă; nu e nici resemnare, nici nu se deschid zările mântuirii ca o nădejde. Pe cruce spânzură un biet trup de *om,* frânt de durere; cu degetele crispate de suferinţă ca picioarele unui păianjen în agonie; — cu carnea plină de vânătăi, ca şi cum descompunerea ar fi început deja; — cu două picioare informe, umflate de înfiorarea cuiului, peste cari se prelinge o dâră băloasă de sânge.

In stânga crucii, Maria. O Marie cu faţa mai degrabă un stârv; dacă nu ar fi în ea desnădejdea ochilor halucinaţi şi roşul strident al gurii, într'un văl de un alb crud, de cretă. Iar în dreapta, Ioan. Nu Ioan pe care îl cunoaştem noi, metafizicianul prăpăstios şi pasionat; ci un Ioan rece, impasibil aproape, impersonal. Mâna cu arătătorul întins, un arătător subţire, lung, precis cu indicaţiunea unui istoric, arată înspre Cel spânzurat pe cruce: ECCE HOMO!

Da, iată OMUL. Răstignirea este un fapt istoric, şi un simbol. Ea închipue suferinţa acumulată, de proporţii enorme, a omenirii. Pe lemn atârnă EL, pentrucă numai el putea purta pe umeri toată durerea trupului, câtă s'a îngrămădit de la săvârşirea păcatului. Iar crucea a fost înfiptă sus pe Golgota. Dacă şi aceasta are un sens — Golgotha, quod est *Calvariae* locus (Matei 27. 33) — nu ştiu. Dar că jertfa a trebuit să se împlinească acolo *sus*, nu e fără nici un rost. Sus, adică în văzul întregii lumi antice, care într'o desperată stăruinţă încercase excluderea, sau cel puţin ignorarea suferinţei câtă este ea în univers.

Aci stă marea întoarcere, mare semnificaţie omenească a creştinismului: durerea este un fapt; care nu străbate în încheieturile lui cosmosul, ci neamul omenesc. Creştinismul nu ia faţă de această durere atitudini protivnice; nu o ignorează, nu o combate; ci înşelată în nă-

dejdile ei de mântuire, prin Cristos-omul omenirea se doreşte după dreptul şi libertatea de a-şi plânge înfrângerea.

Omul este cel care se svârcoleşte în chinuri sus la locul Căpăţânii. Nu Cristos-Dumnezeu. Ştiu, şi Dumnezeu poate să sufere; şi Dumnezeu suferă. Când fiecare din noi îşi întoarce faţa dela EL, şi lasă drum iubirii sale către vadurile întunecate ale diavolului, Dumnezeu plânge. Îmi aduc aminte cât de puternic e în L. Blois sentimentul acesta pentru Dumnezeu care suferă pentrucă e părăsit de oameni. Pe cruce însă a fost părăsit durerii sale *omul,* de către Dumnezeu. Plângerea Celui răstignit nu o spune oare destul de categoric? „Dumnezeul meu, Dumnezeul meu, pentru ce m'ai lăsat?" (Matei 27. 46). Şi nu este caracteristic că în isbucnirea suferinţei Lui, Christos găseşte *exact* aceleaşi cuvinte ca şi psalmistul?: „Deus, Deus meus... quare me dereliquisti?" (Psal. 21. 2). Ca şi psalmistul care nu a fost decât om.

Fără retorism, fără pathosul eroic al Grecilor, de care nu a putut scăpa nici o personalitate aşa de măsurată, adânc cumpănită şi sinceră ca a lui Socrates, gemătul acesta este plânsul simplu, umil şi necontrafăcut, expresiunea veridică a sufletului închircit de dureri sub gesturile teatrale şi inutile ale lumii vechi. E recunoaşterea pur şi simplu a unui fapt; şi anume fără comentarii.

Toată metafizica creştină e dominată de aceastǎ trăsătură fundamentală. Ceea ce există nu are nevoe de justificare, nici de fundare teoretică. Nici măcar de explicare. Răul e; ca o stare, de fapt. Păcatul originar, de la care derivă *în timp*, răul, nu reprezintă o demonstrare a *necesităţii* răului, care există, aş zice, ontologic. Primul om a păcătuit atunci *când* s'a îndreptat înspre cunoştinţă. Dar nu întâmplător, prin intervenţia unui principiu *exterior* al răului, diavolul; ci în virtutea unei slăbiciuni existând chiar *în* om. Căci diavolul când a voit să ispitească, nu s'a întors către Adam, ci către femeie. De ce? Pentru că el *ştia* că femeia nu va rezista ispitei. Ea era deci mai slabă; iar dacă a greşit, *trebuia* să greşească; propter imbecilitatem sexu. Posibilitatea păcatului preexistă deci în om căderii, în acelaş fel în care firul de iarbă e închis în sământă. Profund realistă, metafizica creştină este lipsită de dialectică.

Este adevărat, istoria gândirii şi a suferinţei omeneşti cunoaşte şi alte soluţiuni; cari din punct de vedere al arhitectonicei filosofice pot apărea unora ca mai complicate şi mai impunătoare. Budhismul de pildă, aşează durerea la chiar baza realităţii, fundând prin aceasta teoretic caracterul ei de necesitate absolută. Mă gândesc însă dacă toată această subtilă şi confuză dialectică, înfăţişată în forma unei exuberante cosmogonii, este în adevăr mai impunătoare decât

recunoaşterea simplă, dar tragică, a faptului, aşa cum o face creştinismul.

Şi pe urmă, unde duce o asemenea dialectică? Dacă existenţa este înfrăţită cu durerea, evasiunea din suferinţă trebue să echivaleze cu smulgerea din realitate. Prescripţiuni technice precise indică — în adevăr — înţeleptului, calea pe care trebue să o urmeze pentru ca să se poată desprinde din existenţă, trecând în Nirvana. Dar pe deoparte soluţiunea aceasta — care nu e decât prea radicală — nu rezolvă problema decât suprimând individul; iar pe de alta, acolo unde această suprimare — din diferite motive — nu este posibilă, singurul drum, care mai rămâne deschis, este calea pasivă şi întunecată a resemnării. Plecând de la faptul concret al durerii individuale, budhismul hipostazează suferinţa într'un fel de durere cosmică. O frumoasă şi cutezătoare construcţie de gândire, — sigur. Din nefericire însă, trecerea în Nirvana nu e decât... saltul în gol.

Mai este lumea greacă, pe care nu o putem ignora. Pe care însă prea ni-o închipuim senină, însorită, entusiastă, mergând cu pieptul deschis înspre victoriile vieţii. S'a observat, cu drept cuvânt, că trăsătura fundamentală a întregei antichităţi este hedonismul, urmărirea stăruitoare a bucuriei, în accepţiunea ei largă; cuprinzând, de la plăcerea brutală a trupului până la cea spiritualizată a contemplării realităţii ul-

time, toate formele, cele mai variate și mai complexe ale bucuriei. Erosul grec, vehicul sau metodă, el însuș proteic și nesfârșit de diferențiat, este oarecum expresiunea tipică a structurii spirituale antice, a idealurilor acestei lumi. Foarte puțini sunt însă acei cari au înțeles că în spatele acestei vecinice saturnale pe care o imaginează închipuirea noastră, cam grăbită întru generalizare, stă tocmai desamăgirea și durerea unor sforțări făcute în zadar; că hedonismul nu este formularea unei realități care stă la baza vieții grecești; nu e răsfrângerea teoretică a unei stări de fapt; ci mai degrabă, *tocmai din potrivă*, expresiunea unei dorințe, crescută și împuternicită de golul rece al durerii. Dincolo de sfârșitul temut al bucuriei atât de stăruitor dorit, stă prăpăstios deschisă „moira".

Cinismul grec, cu toate formele lui, este o sfidare, dar nu o înfrângere a suferinței; o încercare mai mult retorică, fără adâncime sufletească; o atitudine care își găsește răsplata mai adesea în admirația superficială și neînțelegătoare a mulțimii, de cât în adevărata liniște sufletească a înțeleptului, care înainte de orice este echilibru. Cinicul este un orgolios, și deaceea un singularizat între semenii lui. Punctul lui de reazăm e în afară; dar nu într'un absolut transcendent, ci în respectul temător al celorlalți. Formula lui de viață nu are valoare circulatorie; nu trebue să aibă, pentru că satisfacția lui stă tocmai în prestigiu, și nu poate da prestigiu decât tocmai ceea ce nu se poate realiza de toți oamenii. Este prea puțin ca cucerire pozitivă în problematica bucuriei, nu? Prea puțin și prea.... epidermic.

Insăși vestita „ataraxia" a lui Epicur, care este una din consecințele istorice ale cinismului — cealaltă consecință este îndemnul la sinucidere, practicat de întunecatul Hegesias — înseamnă, față de pretențiunea permanentă a hedonismului — de a-ți procura, anume, un maxim de plăceri — un jalnic faliment. Căci nici înțelepciunea aceasta epicureică nu este o atitudine pozitivă, de afirmare a individualității, ci trecerea într'o defensivă fricoasă în fața realității recunoscute a durerii, care cel mult ar putea fi neutralizată. Dincolo de anestesiantul epicureic, nu mai e nimic.

Și tot așa cu diversele variante ale doctrinei stoice. Cari până la urma urmelor nu duc de cât la o mutilare a vieții noastre afective, prin reducerea voită a facultăților de cunoaștere.

Ce deosebit este tabloul acesta așa de întunecat și desnădăjduit, — de bucuria vecinică și isbăvitoare pe care ne-o închipuim domnind perpetuu sub cerul albastru al Eladei. Din el se resfrânge desigur altceva; și anume: convingerea că ceia ce vechii Greci urmăreau mai stăruitor — isgonirea durerii din omenire — era o imposibilitate de fapt; că suferința se strecoară pretutindeni acolo unde *nevoia* fericirii se face simțită; iar dumnezeiasca bucurie împăciui-

toare este cu atât mai greu de cucerit, cu cât mai însetat şi mai stăruitor alergi după dânsa...

Se poate vorbi aşà dar, după aceste scurte indicaţiuni, de un faliment al metafizicei antice. Terapeutica greco-indiană a dat greş; nihilism de-oparte; resemnare de alta. Ambele altoite pe voinţa stăruitoare, dar neputincioasă, de a negà durerea. Creştinismul lichidează idealurile lumii antice; între altele şi prin aceea că recunoaşte nu numai existenţa de fapt a suferinţei, dar — atitudine fundamental nouă — şi *drepturile* ei la existenţă.

Nietzsche a crezut că poate arunca suprema insultă creştinismului, considerându-l drept o morală a sclavilor. E o eroare; chiar dacă ea vine dela un om de netăgăduit geniu. Mai întâiu creştinismul nu este o morală; el depăşeşte cu mult limitele unor asemenea preocupări. Chiar desbrăcat de esenţa lui adânc religioasă, le depăşeşte; încadrând toată existenţa într'o interpretare metafizică. Nietzsche nu avea de unde să o ştie: într'o familie de pastori protestanţi, tradiţia metafizică a creştinismului trebuià să fie de mult pierdută.

In al doilea rând, de sclavi nu putea fi vorba atunci când se cumpăneşte structura intimă a evangheliei; căci recunoaşterea drepturilor la existenţă a durerii nu duce la luptă în potriva ei, — e drept; dar nu duce nici la resemnare.

Ştim de unde vine această falşă apreciere.

Nietzsche era prea adânc îndrăgostit de idealurile lumii antice şi de imaginea unei forţe în continuă acţiune, pentru ca să-şi poată însuşi noua perspectivă care singură face cu putinţă înţelegerea creştinismului. Om de geniu, de sigur — dar... filolog clasic; şi cu atât mai ancorat în antichitatea elină şi mai legat de idealurile ei, cu cât era mai de geniu.

Nu există, nici din punct de vedere istoric, punţi de legătură între lumea creştină şi cea greco-indiană. Asemănările sunt superficiale şi valabile numai pentru incompetenţi. Stoicismul — formă premergătoare evangheliei? In nici un fel. Dela Zenon la Cristos sunt deosebiri fundamentale nu numai de natură şi de inspiraţie, dar şi de atitudine. Stoicismul acordă un caracter negativ bucuriei, şi caută să o provoace înlăturând durerea. Creştinismul primeşte durerea ca o realitate, dar nu o neagă, ci O VALORIFICĂ.

Dela răstignire, lumea ştie că nu durerea sau bucuria ca atare sunt hotărîtoare pentru suferinţa sau fericirea noastră; ci atitudinea pe care personalitatea noastră spirituală o păstrează în faţa lor. Astfel durerea însăş poate deveni isvor de nesfârşită bucurie, dacă ea îndeplineşte un rost şi îşi capătă un sens în încorarea noastră înspre mântuire.

Această înaltă semnificaţie morală a durerii, creştinismul a găsit-o; ea stă în acţiunea purificatoare asupra sufletului. Askeză. Suferinţa nu

poate fi pedeapsă trimisă nouă de Dumnezeu întru ispăşirea păcatelor; ci tovarăş iubit şi fericitor, prin care sufletele noastre se desprind de contingenţele concretului, înălţându-se în sferele fericite ale libertăţii adevărate, — focul în care ele se lămuresc, binecuvântarea unui Dumnezeu îndurător care nu ne poate lăsa pradă năclăielii. Creştinismul este deslegarea dumnezeiască a problemei lui Iov, pe care lumea antică nu o puteà primi de cât cu revoltă legitimă, dar în potriva căreia nu erà în stare să întreprindă nimic...

Cristos a fost spânzurat pe lemn; şi a suferit; omeneşte; dar nu atât pentru ca prin suferinţa lui să ne mântuiască; ci pentru ca prin pilda lui să ne înveţe a ne mântui. Cristos a fost răstignit — şi a înviat. CU MOARTEA PRE MOARTE CĂLCÂND, — prin suferinţa lui înfrângând suferinţa.

Pilda este lămurită. Durerea e drumul mântuirii, — calea pe care ne putem câştiga pe noi înşi-ne; minunile sunt la îndemâna ori cui; numai să ştii a te înţelege, şi a cere dela tine.

Mişcarea lumilor nu s'a săvârşit încă. Legea nouă e legea iubirii şi a suferinţei; dar ea nu e decât un drum. Cuvântul Apocalipsei stă încă neîmplinit; deci cată a pătrunde înţelesurile Crucii, şi pregăteşte-te întru marea innoire care va să vină.

1927.

FUGA IN EGIPT

(Articol cu tâlc, care ocoleşte noul proiect de lege al Presei)

...Ingerul Domnului s'a arătat deci, şi a poruncit cele ce trebuiau făcute: Maria să ia Pruncul şi să fugă în Egipt. Pruncul nu era altul decât Iisus. Ca să scape de urgia urmăritorilor, Maica Domnului s'a supus poruncii. Pruncul Sfânt ar fi putut invoca pentru El protecţia Tatălui Ceresc; ar fi putut găsi în El puterea de a deslănţui minunea, şi de a se păstra nevătămat în mijlocul iureşului sângeros după Cel Nou născut.

Nimic din toate astea nu s'a întâmplat. Primul act al vieţii lui, a fost de umilinţă şi de supunere. Şi-a recunoscut natura pământească, atâta vreme cât nu-i sosise încă ceasul; şi a acceptat legea firii în care se întrupase; înţelegând că ceeace era dumnezeesc în el, abia mai târziu trebuia să lucreze.

Iată deci că a înfrunta primejdia, în potriva căreia nu poţi face omeneşte nimic, nu e o dezerţiune. Să fii Dumnezeu şi să te pleci înaintea urgiei oamenilor, nu însemnează asta să renunţi la dumnezeirea ta? De bună seamă că nu, de îndată ce Iisus însuş a acceptat fuga, — şi de îndată ce funcţiunea dumnezeirii era în acel moment numai virtuală în el.

A nu te opune răului, ci a te feri din drumu-i,

se dovedeşte, astfel, a fi pentru noi, omeneşte, o indicaţie necesară. A te feri din drum, tocmai pentru a pune la adăpost, pentru ceasul în care se va plini vremea, puterile pe cari Dumnezeu ţi le-a hărăzit, ca să le faci rodnice întru ajutorarea celor ai tăi.

Maria a luat pe Pruncul Iisus şi a fugit în Egipt. Minunată pildă de supunere şi de prevedere. Pruncul Iisus nu a stat să înfrunte pe ucigaşi. E aşa de firesc. Dar ascultaţi totuş pe închinătorii romantici ai eroismului cu orice preţ: cum, era fiul lui Dumnezeu, şi nu a pregetat să fugă? A acceptat să se declare înfrânt în faţa oamenilor şi nu a deslănţuit asupra lor fulgerele mâniei Dumnezeiescului Său Părinte. Vedeţi, nu. Şi nici Părintele lui nu a hotărât altfel. Ci a poruncit fuga la adăpostul din ţara Eghiptului, impunându-I acest pas de umilinţă. Spre mai marea slavă a Lui de mai târziu.

Să fi stat pe loc, să moară? Frumos. Cel mult frumos adică. In fapt, nici măcar atât. Căci frumuseţea aceasta îndoielnică ne ridica nouă putinţa mântuirii, pe care aşa de îmbelşugat ne-a pus-o la îndemână mai târziu.

A fugit. Dar nu ca să rămână acolo, în pază bună şi în căldură. Ci ca să se păstreze pentru ceasul pe care Dumnezeu I-l hotărâse; pentru ca să se reîntoarcă la ai săi, unde trebuia să înceapă minunatele Lui isprăvi; între cari nu cea mai lipsită de însemnătate a fost când a luat biciul, şi a isgonit pe negustorii cari spurcau cu larma lor provocatoare casa Tatălui Său.

A, există — vedeţi — şi un eroism al umilinţei; eroismul cotidian, fără gesturi şi fără pathos, ignorat de toţi, răstălmăcit de toţi, batjocorit de toţi. Răscolitorul, tragicul eroism al celui care-şi simte chemarea, care-şi ştie îndatoririle grele ale acestei chemări, şi care îşi impune aspra disciplina de a aştepta, întreg, ceasul în care trupul şi sângele lui se vor frânge cu folos pentru iertarea păcatelor noastre.

Când steaua Betleiemului se arată deasupra capetelor noastre noi ne gândim că după arătarea ei a urmat fuga în Egipt, şi intonăm, în încordarea tuturor nădejdilor vechiul îndemn vecinic nou: „iată, mirele vine la miezul nopţii, şi fericită e sluga pe care o va afla priveghind".

25 Decembrie 1929

„ERICH MÜHSAM, SCRIITORUL DE REPUTAŢIE MONDIALĂ..."

Telegramele din Berlin anunţă că între comuneştii arestaţi în legătură cu pârjolu din clădirea Reichstag-ului, se află şi Erich Mühsam, „scriitorul de renume mondial". Bietul Erich Mühsam; cred că la toate se va fi aşteptat în viaţa lui necăjită, numai la un mondial renume scriitoricesc nu!

Scriitor de renume mondial? Să vă spun o parte cel puţin din povestea lui. Pe acest Erich Mühsam eu l-am cunoscut deaproape între 1914 şi 1919. Eram „Stammgast" la Stefanie Caffée în Muenchen; şi petreceam aproape în fiecare seară între 11 jum. şi 1 jum. — singurele ore pe cari mi le îngăduia programul meu de lucru — cam vreo două ore cu Erich Mühsam la acelaş „Stammtisch". Ne oblăduia, pe noi doi şi pe ceilalţi de la masă, privirea adormită şi protector respectuoasă a d-lui Oberdörfer patronul — ştia el ceva! — şi ne îndestulau diligenţele lui Iulius, „Ober" vienez oploşit pe malurile Isarului.

Eram deci aproape zilnic cu el la aceeaş masă, — dar nu ştiu să fi vorbit de cinci ori cu el. De altfel, nu ştiu dacă vreme de atâţia ani, l-am auzit deschizând gura de zece ori. Era un tip nepieptănat şi sburlit; cu nişte ochi mici şi puchinoşi în dosul unor ochelari cari nu serveau la nimic, pentru simplul motiv că Mühsam nu se uita nici odată la cineva sau ceva; şi cu o barbă roşie-sură, făcută par'că artificial din nişte peri de bidinea mâncată de molii. Venia întotdeauna grăbit şi stângaciu, frecându-şi în mers genunchii unul de altul, se aşeza neîndemănatec răsturnând un scaun, un pahar, sau turtind o pălărie, — şi pe urmă tăcea.

Nu ştia nimeni nici unde stă, nici din ce trăieşte. Prietenul meu Diro Maier, care pe vremuri editase revista umoristică „Der Komet" ca

să „distrugă" pe Gulbranson şi pe Heine cu „Simplizissimus"-ul lor, îmi spusese că e scriitor. Dar toată „opera" literară a lui Erich Mühsam se reducea la *o singură* poezie, care se intitula „der Revoluzer". Nu o cetise nimeni, deşi fusese pe vremuri publicată într'un fel de foaie de ceapă. Dar o puteai auzi ori când spusă de însuşi autorul la cabaret la „Simplizissimus" în Türkenstrasse, unde amicul nostru găsea oricând la Käthe Kotbus (patroana-fată bună) o marcă pentru Vortrag-ul lui.

Am auzit-o deci şi eu. Şi îmi aduc aminte şi acum primele două versuri:

Es war ein Revoluzer
Ein armer Lampenputzer...

Adică: a fost odată un biet lampagiu, revoluţionar. Care mergea la toate adunările, striga şi se răzvrătea, şi cerea răsturnarea ordinei stabilite; iar când venea vremea, îşi ştergea felinarele, le îngrijea şi le aprindea. Până într'o zi, când veni şi revoluţia. Porni, deci, lampagiul nostru împreună ca toţi tovarăşii de luptă, devastă case, răsturnă tramvae, arboră steagul roşu şi omorî oameni. Dar iată, cineva lângă el sparse... un felinar. Cum? Felinarul *lui,* spart? *Pământul* se învârteşte; lampagiul urlă şi se sbate: trec de partea cealaltă!

Nu e rău — de sigur. Ca satiră. Dar ca satiră antirevoluţionară. Când în primăvara lui

1919 s'a instalat în Muenchen a patra revoluţie — roşie, de data aceasta — am aflat din gazete că între comuniştii cari se agtă este şi unul Erich Mühsam. Erich Mühsam al nostru. Au fost numai guri căscate. Diro Maier pretindea că e imposibil, — şi anume pentrucă Erich Mühsam ar fi cretin. Şi aducea şi dovadă: că anume odată, apucându-l de barbă şi dându-i barba înapoi, a constatat cu jenată surprindere că Erich nu ar avea bărbie; semn netăgăduit de degenerare.

Aventura revoluţionară a lui Erich Mühsam a făcut multă vreme veselia mesei noastre dela Stefanie-Kaffée. Numai la „Simplizissimus" Käthe era furioasă: auzi, cui să dea ea o marcă! Mai erau personagii surprinzătoare în revoluţie, de sigur. Unterleitner Hans ajunsese de pildă ministru de răsboiu; dar ăla era, cel puţin, tinichigiu! Erich Mühsam însă, — ce era el? Nimic. Decât doar autorul lui „Der Revoluzer", şi ca atare transfug.

Pe urmă a venit colonelul Epp, au venit Prusacii, a căzut fabrica dela Dachau care făcea hârtie pentru bancnote şi a căzut deci şi revoluţia roşie. Represiunea a fost sălbatecă. Zăceau oamenii executaţi, pe stradă. Ca să fie pildă. Pe Erich Mühsam nu l-a executat nimeni. Tocmai pe el era să-l execute! Şi-a reluat, deci, intimidat şi stângaciu locul la Stammtisch-ul lui Oberdörfer.

După vreo două luni am plecat din Muenchen; şi am pierdut de atunci contactul cu oamenii

de acolo. Erich Mühsam a făcut, se pare, totuş carieră. De îndată ce telegramele vorbesc astăzi de arestatul fruntaş comunist „Erich Mühsam — scriitor de reputaţie mondială".

...Aşa o fi, însă ce vreţi? dacă o mai veni o telegramă ca asta — n'o să mai cred nici în revoluţie!

4 Martie 1933.

1 8 3 2 — 1 9 3 2

Entbehren sollst, du sollst entbehren

Opera scrisă a lui Goethe se întinde pe trei sferturi de veac: dela 1757 până la 1832; dela „urarea", în versuri, închinată de anul nou bunicilor lui, până la „Anatomia Plastică". Viaţa lui, abia cu opt ani mai mult: dela 1749 până la 1832. Asta spune tot. Căci asta înseamnează că în fiecare moment al vieţii el s'a realizat. Şi s'a realizat, după mensiunile fiinţei lui din fiecare moment, *complet*. Fără rămăşiţă; fără cenuşă. Se poate, deci, vorbi de o „evoluţie" a operei lui şi a fiinţei lui din punct de vedere al amplitudinei; nu se poate vorbi însă de o evoluţie a lui din punct de vedere a împlinirii. Căci împlinindu-se în fiecare moment, ele ar fi fost din punctul de vedere al realizării fiinţei lui lăuntrice, tot aşa de „perfect", — ori când

ar fi încetat să trăiască: la 8, la 25 sau la 80 de ani. Asta înseamnează un om fără evoluţie.

Dar tocmai de aceea un OM. Istoria vieţii spirituale a omenirii nu cunoaşte o mai deplină şi mai fără de păcat realizare a omului aşa cum l-au creat nouile idealuri ale renaşterii, de cum a fost Goethe. Eu am încercat pe vremuri — şi încercarea merită a fi reluată de oameni cari cunosc şi mai multă cabală, dar mai ales şi mai multă ebraică decât mine — să găsesc cheia dramei lui Faust în cabala iudaică; luând ca punct de plecare vestitul *Hexeneinmaleins* din Faust I. Ce voiam eu să obţin — şi *intuitiv* sunt sigur mai mult ca oricând astăzi că am obţinut — era să găseşc drumul în spre rădăcinile acelui om al renaşterii, cu care noi, răsăritenii nu ne-am putut identifica nici odată, şi către care mă îndemna să merg, în afară de structura pronunţat eroică, „daemonică" a lui Goethe, texte precise în legătură cu predilecţia lui pentru Spinoza — singurul „european" pe care nu numai că nu-l asimilez, dar nici nu-l „înţeleg" — şi pentru francmasonerie *(Rosenkraenzlertum)*.

Astăzi ştim *ce este* acest *om:* parte a cosmosului, dar în acelaş timp centru al lui, pentru că îl resfrânge. Astăzi ştim *ce vrea* acest OM: unitatea vieţii lui şi celei a cosmosului. Pentru ca el însuş să se realizeze în ceea ce este el ca parte a cosmosului: devenire. Nu devenire către ceva; ci, aşa cum e cosmosul, vecinică

devenire, devenire în sine, devenire pură. Acest OM, care poate fi *tot* ce poate fi ca *om,* pentru că nu cunoaşte nimic afară de cosmos, a fost realizat de Goethe în toată plinătatea lui. In fiecare moment al vieţii; cu fiecare „creaţie" literară sau altfel a lui; mai exact cu fiecare imagine a fiinţei lui, răsfrântă, numai, în scris.

Realizare desăvârşită şi convinsă a Omului Renaşterii, Goethe a fost totuş mai mult decât atât. Desigur: dacă

Des Menschen Leben...
...hat wohl einen Anfang, hat ein Ende,
Allein ein Ganzes ist es nicht,
(Pandora)

ea poate totuşi participa la TOT. Goethe ştia însă că TOTUL acesta nu e tot. Că dincolo de acest TOT mai e CEVA, către care însă natura noastră omenească mărginită, ne interzice accesul. Poate că a aflat-o târziu, căci Faust e deja bătrân când ne-o spune; o spune însă categoric:

Nach *drüben* ist die Aussicht uns verrant;
Tor, wer dorthin die Augen blinzend richtet,
Sich über Wolken seines gleichen dichtet.
Er stehe fest und sehe hier sich um.

Clar. Dar şi dramatic.

„Er stehe fest, und sehe hier sich um" este un program. Când însă acelaş Faust ştie că

Dämonen... wird man schwerlich los,
Das geistig strenge Band ist nicht zu trennen

atunci programul lui Goethe închide în el o renunţare. Iar în această renunţare stă toată tragedia Omului Renaşterii.

Kant avea, desigur, în fond, aceleaşi convingeri. Şi el om al Renaşterii, *închizând* (alături cu Goethe) o perioadă a spiritualităţii omeneşti şi *nu*, cum se pretinde, *deschizând* una, recunoştea existenţa unei lumi închise puterilor noastre. Dar Kant este mai puţin uman. Fiinţa lui sângeră mai superficial. Drama lui îl apasă aşa de puţin, în cât îşi permite să escamoteze dificultăţile. Prin *„Critica Raţiunii Practice"*.

Atitudinea, înainte de toate, comodă; leneşă; şi prostească. Pentru că îşi închipuia că poate sugruma frământarea metafizică, ridicând ea singură, printr'o simplă hotărîre, păcatul care prin voia lui Dumnezeu apasă asupra noastră dela începutul lumii.

Goethe nu. Goethe este eroic dar şi umil. Goethe este OM al Renaşterii; şi ca Om al Renaşterii va face tot ce îi cade în sarcină şi în putinţă. Nici chiar cutezanţa de a înfrunta pe Dumnezeu sau de a deveni el Dumnezeu, aşa de caracteristică acestei structuri spirituale, nu-i e străină („Prometheus").

Dar Goethe care cunoaşte limitele omului, devine — vă aduceţi aminte! — un fel de ministru la curtea unui Mare Duce, iar Faust — adică tot Goethe — sfârşeşte mântuit de „das ewig Weibliche", sfânta cuvântare înspre Dumnezeu.

...Acum o sută de ani Goethe a deschis o poartă căreia noi abia astăzi ne îndemnăm a-i trece pragul.

23 Martie 1932.

FEMEI ŞI FEMINISTE

„D-ra Văcărescu a ţinut un mare discurs"
(Ziarele)

Acum de curând — doi ani de la catastrofa aeronavei engleze R-101, în care şi-au găsit moarte năpraznică Lordul Thomson, fost ataşat militar englez la Bucureşti, şi în urmă ministru al aerului. Răsfoiesc din nou, la acest prilej de reculegere, magnificul panegiric scris de Principesa Marta Bibescu, *Le destin de Lord Thomson of Cardington,* şi recetesc *Smaranda,* acele simple şi mişcătoare pagini de jurnal, în cari colonelul de pe atunci Thomson „îşi mărturiseşte — după discreta indicaţie a lui Mac Donald — dragostea lui pentru România". His love for Roumania! Da — da, iată, eu îl cred pe Mac Donald, pentru că îl înţeleg pe colonelul Thomson.

...Căci sunt sigur — Smaranda nu a rostit nici un discurs. Cel mult dacă va fi deschis ochi

mari, peste cari va fi lăsat, apoi, să cadă gene lungi şi negre, „crengi de salcie atârnând peste faţa unui lac"; cel mult dacă se va fi mişcat în nobilă euritmie; ca un exemplar omenesc, rezumativ în înfrăţirea lui cu văzduhurile şi cu pământul nostru; cel mult dacă va fi lăsat să curgă isvorul glasului nostalgic — tânguitor, ca acel cântec al Smarandei în cadenţă picardiană, pe care l-am auzit, pe vremuri, cântat de o fată la un seceriş în Muscel.

Şi încă „cel mult" nu e bine zis. Mai ales faţă de un discurs. Căci când e vorba de cunoaştere a unei realităţi care nu ţi se dă ochilor minţii tale decât sintetic, simbolic, aşa cum e o ţară şi un neam de pildă, amănunte ca cele pe cari le-am indicat mai sus sunt totul — iar un discurs nu e nimic.

Eu am văzut multe feministe în viaţa mea. Şi mi-a fost dat să surprind şi resortul intim al mişcării acesteia: *feminismul decurge din lipsa de feminitate.* Incercarea — ridiculă în pretenţiile ei şi generatoare de milă în lipsa ei de mijloace — de a expropria pe bărbat din funcţiunile lui politic-sociale, în beneficiul femeilor, nu a fost nici odată întreprinsă de femei propriu zise; ci, în chip normal, de biete fiinţe aruncate, printr'o lipsă sau alta, în afară de putinţa acţiunilor lor fireşti, scoase, printr'o deformaţiune sau alta, de sub raza de valabilitate a legilor lor fireşti.

Veleităţile de stăpânire ale femeilor? Nimeni nu ar avea, la urma-urmelor, dreptul să le nege sau să le duşmănească. Căci nu ar însemna decât să ne facem iluzii. Stăpânirea aceasta a fost întotdeauna un fapt. Ea e mai slabă astăzi, decând femeile au încercat să o exercite direct, la egalitate cu bărbaţii, după aceleaşi norme şi poziţii ca şi bărbaţii — şi, evident, au fost înfrânte. Ceia ce şi explică, de altfel, lipsa oricărei femei ca element hotărîtor de declanşare a acţiunii, în toate marile prefaceri actuale. Dar întâmplările istorice au stat prea întotdeauna şi prea mult sub stăpânirea — adesea dură şi tiranică — a femeilor, pentru a se putea nega acesteia drepturile la existenţă.

A fost o stăpânire deci, — însă s'a exercitat altfel. După legile fireşti ale femeii. Care, orice ar spune feministele, este totuş altceva decât un bărbat. Altceva, nu numai ca organism şi sensibilitate; ci altceva ca structură spirituală. Mai aproape de realităţi, — în contact mai nemijlocit cu viaţa. Mai identificate cu ea. Nedepăşind-o cu gândul; dar *fiind* această viaţă. Şi redând-o. Intr'un gest sau într'o vorbă. Incercarea noastră conceptual-analitică de a despica realităţile după liniile lor fireşti, de a le grupa şi sistematiza pentru a le cunoaşte, se dovedeşte a fi o penibilă trudă pe lângă îndemânarea instinctivă, de animal aproape, cu care o femeie, mai mult jucându-se, fixează elementele esenţiale ale unei situaţii, precizează punctele nevralgice, ignorează într'o problemă tot ce e lipsit de revelanţă.

Pe această linie, deci, a vieţii, şi mai departe a resfrângerii vieţii, a reprezintării ei simbolice, şi nu pe cea a cunoaşterii şi acţiunii analitic-discursive trebue să se mişte activitatea feminină — dacă vrea să fie rodnică. Pe linia feminităţii adică, şi nu a feminismului.

„In cartea aceasta — Smaranda — Brigadierul General Lord Thomson şi-a mărturisit dragostea lui pentru România". Dragostea lui pentru România; pe care a iubit-o pentru că a înţeles-o, şi pe care a înţeles-o pentru că a cunoscut-o în Smaranda. A, dacă filozofii ar fi mai aproape de realităţi — toată ştiinţa barbară şi lemnoasă a aşa-zisei teorii a cunoaşterii ar trebui refăcută. Şi s'ar aşeza atunci, poate, în centrul acestui nou efort de înţelegere al procesului cunoaşterei omeneşti, ca un stâlp de sprijin, axă a întregei clădiri, marele adevăr întrevăzut de unii odată, că nimic nu cunoaştem cu adevărat prin referire directă la obiect. Căci fapt e, cunoaştem întotdeauna o realitate IN ceva. Prin mijlocirea, adică, a altceva decât această realitate însăş; a ceva, însă, care odată e rost, resort şi justificare, iar altă dată rezumat sintetic, esenţial — nu abstracţie analitică deci — a acestei realităţi.

Lordul Thomson ne-a cunoscut pe noi toţi, cu toate cele ale noastre, în Smaranda;

...poate aşa cum, în alte vremi, marii inspiraţi cunoşteau şi trăiau cosmosul IN Dumnezeu.

E poate cea mai însemnată din marile funcţiuni metafizice ale iubirii.

Dar cu asta procesul între femei şi feministe e închis.

19 Octombrie 1932.

TRISTIA

...Apoi au venit la un loc împrejmuit al cărui nume este Ghetsemane şi acolo a zis către ucenicii săi: şedeţi aci până ce mă voiu ruga.

Şi a luat cu el pe Petru şi pe Iacov şi pe Ioan, şi a început să se înspăimânte şi să se sbuciume.

Şi le-a zis lor: Prea întristat este sufletul meu până la moarte. Rămâneţi aici şi privegheaţi.

Apoi mergând puţin mai înainte a căzut la pământ şi se rugă că de este cu putinţă să treacă dela el ceasul acela.

Şi zicea: Abba, toate sunt ţie cu putinţă; depărtează dela mine paharul acesta. Insă nu ce voiesc eu, dar ceeace tu voieşti.

Şi a venit la ucenici şi i-a găsit dormind, şi a grăit către Petru: Simone, dormi? N'ai avut tărie să veghezi un ceas?

Fiţi treji şi vă rugaţi, ca să nu cădeţi în ispită. Căci duhul este nepregetător, dar trupul — neputincios.

Şi iarăş s'a dus de s'a rugat, spunând aceleaşi vorbe.

Dar întorcându-se, i-a găsit pe ei din nou dormind, căci ochii lor erau îngreuiaţi de somn, şi nu ştiau ce să-i răspundă.

Aşa Marcu (14, 32—40). „A început să se înspăimânte şi să se sbuciume, şi le-a zis lor: prea întristat e sufletul meu până la moarte". Iar Luca (22, 44): „Şi fiind în sbuciumul durerii cu mai mare stăruinţă se ruga. Iar sudoarea lui, ca picături mari de sânge, picura pe pământ".

Aşa dar, a suferit. A suferit însă Christos-omul sau Christos-Dumnezeu? A suferit pentru că mergea spre împlinirea soartei lui — spânzurarea pe cruce —, sau pentru că se făcea gol în jurul lui, pentru că Iuda îl trădase, pentru că Simon-Petru era să se lapede de el, pentru că aî lui n'au avut tărie să vegheze nici măcar un ceas, ci au adormit în chiar vremea agoniei lui? Teamă mi-e că a suferit Dumnezeu şi nu omul, că suferinţa e chiar în Dumnezeu, că prin aceasta tragedia existenţei e mai adâncă şi mai cutremurătoare.

De ce nu? Căci Dumnezeu a creat cerul şi pământul, — şi asta însemnează că Dumnezeu însuş era în lipsă. In lipsă de ceva, pe care a căutat să-l împlinească prin ceea ce a creat. Să *se* împlinească. Să se împlinească — prin *actul* de creaţie, sau prin *creatură,* asta e deocamdată indiferent. Fapt e că se afla în lipsă, în dezechilibru. Căci unde este echilibru, nu e creaţie; pentru că unde e echilibru nu e nimic; e nemişcare. Dumnezeu s'a mişcat însă când a creat lumea — a eşit din el însuş; şi creând ceva, a făcut un efort; iar efortul e suferinţă; şi instituind existenţa a ceva, a instituit existenţa efortului, existenţa fiind întotdeauna un efort asupra nefiinţei.

Din lipsa şi din suferinţa lui a ieşit deci lumea; şi trăieşte numai ca suferinţă. Atât cât trăieşte în ea. Deosebită de el. Să tindă însă din nou către el, să se destrame în el, să renunţe în el la fiinţa ei, şi totul intră din nou în echibru, în plenitudine. Şi omul la fel.

Dumnezeu are deci nevoe de creaţiune. Are nevoe de iubirea ei. De actul de iubire prin care creaţiunea se doreşte către isvorul ei. Căci dacă, odată creată, lumea devine de sine stătătoare, atunci actul de creaţie a mers în sec, Dumnezeu tot neîmplinit a rămas, iar actul trebue să se repete în infinitum — cât ar dura, de altfel, şi suferinţa lui Dumnezeu.

Pentru om e încă mai uşor. El nu are nevoie decât de el însuş, pentru a ajunge din nou în Dumnezeu. Plato cunoştea deja funcţiunea erosului, ascensiunea fericitoare înspre Dumnezeu, la capătul căreia stă pacea şi împăcarea — *storghè* ziceau grecii—.

Pentru Dumnezeu însă — nu. Căci Dumnezeu are nevoe de actul liber de iubire al omului, pentru ca toate să se întoarcă în El. Astfel încât tragediei omului dela care Dumnezeu şi-a întors

faţa, îi răspunde, mai înfricoşătoare încă, tragedia lui Dumnezeu dela care îşi va fi întors faţa omul. Am amintit-o şi altă dată, Léon Bloy a avut o prăpăstios de adâncă intuiţie, atunci când a vorbit de suferinţa lui Dumnezeu, cel singur şi părăsit de oameni.

„Simone, dormi?” De trei ori s'a întors Iisus către ucenicii lui, cei mai de aproape ai lui, şi le-a cerut să vegheze cu el. Şi de trei ori ei l-au părăsit — adormind întru osteneala lor: şi nu ştiau ce să răspundă, că erau ochii lor îngreuiaţi de somn.

De ce le-a cerut să vegheze? Ca să-l păzească? Să-l păzească — contra cui? Contra slugilor mai marilor bisericii? De aceştia s'ar fi putut feri ieşind din Ierusalim. Nu a făcut-o. Pentrucă el mergea la moarte — voia să meargă. In ceasul în care însă soarta lui se împlinea, el le cerea să privegheze — *să fie cu el.* Iar ei au adormit. *Nu au fost.* Deşi iubirea lui pentru ei avea să sfarâme şi porţile iadului.

Simon Petru doarme. Şi noi toţi — ca el. Şi de aceea până şi iubirea e suferinţă. Lumea se răsuceşte în durere ca o râmă pusă pe jăratec. — Şi Dumnezeu odată cu ea.

...„Iar sudoarea lui, ca picături de sânge, picură pe pământ”.

16 Aprilie 1933

...ŞI UN CUVÂNT AL EDITORULUI

Acum, la sfârşitul acestei cărţi bogate — a cărei tipărire a însemnat una din cele mai neaşteptate bucurii din câte mi-a dăruit tinereţea — îmi este foarte greu să scriu aşa cum se cuvine despre gândirea şi fapta învăţătorului meu, profesorul Nae Ionescu, despre intervenţia sa hotărâtoare în cultura şi viaţa civilă a României de după războiu. Nădăjduiesc s'o fac într'o zi — cât de curând — şi pe îndelete. Prezenţa lui Nae Ionescu a fost, şi continuă să fie, atât de copleşitoare, încât numele său s'a întins dealungul ţării transfigurat de mit sau însângerat de veninul magnific al urii. Pretutindeni unde se vorbeşte de Nae Ionescu, e prezentă legenda sau ura; şi una şi alta mărturisind, cu aceeaşi prisosinţă, tăria de poveste a acestui om care de cincisprezece ani preface şi clădeşte o ţară. Puţini bărbaţi se pot mândri că au fost cinstiţi cu atâta ură, câtă a adunat gândul şi fapta profesorului Nae Ionescu. Dar, deasemenea, nici un cărturar — dela Nicolae Iorga încoace —

ple, elementare". Marea revoluţie adusă de Nae Ionescu în scrisul cotidian românesc — a fost tocmai această familiaritate cu adevărurile elementare, cu faptele simple, această excesivă modestie a lui de a nu vorbi decât despre lucrurile la mintea oricărui om sănătos; modestie care i-a creiat, într'o cultură „complicată" ca a noastră, celebritatea „gazetarului paradoxal". Este drept că pentru mulţi oameni vioi celebritatea aceasta le-a oferit o agreabilă clasificare: Nae Ionescu este un „filozof" în gazetărie — şi un „gazetar" în filozofie. Intr'adevăr, judecată mai de aproape, clasificarea această lămureşte o sumă de lucruri încurcate. Lămureşte mai întâi„singularizarea" lui Nae Ionescu în toată activitatea sa publică. In al doilea rând, explică „simplitatea" aproape indiscretă a lecţiilor sale universitare....

Aparţine poate destinului lui Nae Ionescu această permanentă obligaţie a lui de a învăţa pe oameni lucrurile simple şi metodele elementare. Acest mare învăţător al neamului său îşi merită cu drept cuvânt titlul; căci este într'adevăr un „învăţător", care îţi aminteşte necontenit că ai deprins anapoda alfabetul, că nu ştii tabla înmulţirii şi că priveşti prost o hartă. Nimic mai surprinzător pentru un om cult — cum este deobiceiu românul — să fie întrerupt într'o erudită discuţie geografică şi politică, amintindu-i-se — de către paradoxalul Nae Ionescu, fireşte! — că nu ştie cum curg apele

într'o ţară şi cum se 'ntinde o graniţă. Acest bărbat care a străbătut atâtea culturi şi s'a luptat cu atâtea filozofii, n'a găsit încă timpul să ne întreţină asupra lor — ocupat fiind şi-acum să îndrepte greşelile de tabla înmulţirii cu care voiau să pornească la drum şi la discuţie academică unii dintre contemporanii săi.

Fireşte, lucrând cu metode simple, cu adevăruri elementare, cu realităţi — Nae Ionescu a fost continuu acuzat de „sofisme". Pentru structura lui socratică, acesta este încă un titlu de glorie. Cineva ar putea studia într'o zi cu ce tragică precizie s'au împlinit, spre pedeapsa noastră, toate „sofismele" lui Nae Ionescu. Lista tuturor dezastrelor prevăzute şi împlinite nu i-ar face, în nici un caz, plăcere; ea ne-ar putea folosi numai nouă — şi unora dintre contimporanii lui. Dar cercetarea întregei opere scrise a lui Nae Ionescu — din care noi n'am publicat, între copertele cărţii de faţă, decât o infimă parte — ar putea folosi oricărui tânăr doritor de a cunoaşte temeinic metoda de gândire şi de lucru a profesorului. Vorbesc, fireşte, de acei dintre tineri care n'au urmărit cursurile universitare ale lui Nae Ionescu. De aceia care n'au luat contact cu gândirea lui Nae Ionescu *decât prin articole — admirabile, aşa cum nu s'au mai scris în presa românească dela Hasdeu şi Eminescu — dar totuşi numai fragmente din vasta operă de gând şi faptă spirituală a profesorului. E ciudat că influenţa lui Nae Ionescu*

s'a exercitat în medii diferite, mai ales prin coloanele ziarului Cuvântul, *dar că adevărata sa „învăţătură" a rodit mai repede şi mai bogat la Universitate. Deşi Nae Ionescu este unul dintre foarte rarii gânditori pe care scrisul — chiar scrisul de gazetă — nu-i trădează,* opera *sa a crescut totuşi în faţa celor câteva mii de studenţi care i-au audiat cursurile în ultimii cincisprezece ani. Aici „învăţătorul" a fost întotdeauna ascultat...*

* * *

...Incepând din anul 1922, studenţimea bucureşteană trăieşte sub influenţa spirituală a profesorului Nae Ionescu. Influenţă care se exercită şi dincolo de zidurile Facultăţii de Litere — la început prin cursurile la care participau foarte mulţi studenţi dela Teologie şi Ştiinţe, apoi prin A. S. C. R., mai târziu prin articolele din ziarul Cuvântul, *iar acum în urmă prin cursul de logica colectivelor. Nu avem a ne ocupa aici de răsunetul pe care l-a avut şi de rezistenţele pe care le-a întâmpinat gândirea şi acţiunea profesorului Nae Ionescu, în viaţa civilă a României moderne. Paginile de faţă sunt închinate numai profesorului, omului care a condus de pe catedră, timp de cincisprezece ani, orietarea spirituală a tineretului. Este însă uşor de ghicit — şi tot aşa de uşor de verificat — cât de mult datoreşte profilul actual al României, prezenţei*

profesorului Nae Ionescu. Critica anumitor forme economice şi politice româneşti intrate în descompunere — critică exercitată de profesorul Nae Ionescu zece ani în urmă, este astăzi verificată de o serie întreagă de fapte, şi acceptată de un număr impresionant de tehnicieni şi oameni politici. Formele noi, de viaţă economică şi civilă, pentru care militează profesorul Nae Ionescu — încep a fi presimţite şi dorite de masse compacte, dinamice, româneşti. Fără a fi popular, Nae Ionescu a câştigat întotdeauna de partea sa elementele dinamice, creiatoare, eroice. Structura influenţei sale se recunoaşte în toate planurile în care s'a exercitat, oricât ar fi ele de diverse.

In viaţa universitară, profesorul Nae Ionescu se situiază dela început ca un urmaş direct a lui Nicolae Iorga, şi se recunoaşte ca unul din elevii săi cei mai „puri"; crescuţi adică în realismul istoric, *fenomen românesc dinamizat de N. Iorga. Cronologic, Nae Ionescu apare totuşi ca un „moştenitor" al lui Vasile Pârvan. Căci, dela 1926 încoace el are în faţa sa o massă de studenţi care crescuseră sub magia lui Pârvan şi care nu-şi mai găseau acum nici un sprijin viu, nici un maestru spiritual. O generaţie de studenţi nu se apropie întotdeauna de profesorul cel mai erudit sau de pedagogul cel mai eficace. Studenţii nu caută la Universitate numai o bună şi precisă învăţătură. Caută, mai ales, o metodă de viaţă şi de gândire; un maestru spiritual, adică un*

om destul de sincer ca să nu şovăie lămurindu-le zădărnicia ştiinţelor omeneşti, şi destul de viu ca să nu piară el însu-şi, copleşit de conştiinţa acestei zădărnicii. Nu este deloc întâmplător că cei trei profesori care au condus generaţiile de studenţi dela 1900 încoace — Nicolae Iorga, Vasile Pârvan. Nae Ionescu — au mărturisit toţi trei o conştiinţă tragică *a existenţei, şi au găsit totuşi un sens* eroic *acestei existenţe, care trebuie acceptată şi rodită. Nu este întâmplător că tocmai în jurul acestor trei dascăli s'au adunat tinerii. Fiecare din ei au mărturisit un aspect al conştiinţei tragice. Nicolae Iorga, el, muncitorul — a vorbit despre blestemul muncii, despre durerea nesfârşită a omului, silit să lucreze neîncetat, ca să ţină lumea vie şi rodnică. Vasile Pârvan, el, solitarul — a vorbit despre blestemul singurătăţii. Nae Ionescu n'a tăinuit ascultătorilor, nici unul dintre paradoxele, blestemele şi dramele condiţiei umane. Şi cu toate acestea, în lecţiile şi conferinţele acestor trei mari învăţători ai neamului nostru — au aflat generaţii întregi de studenţi adevărata lor hrană spirituală, şi fundamentarea teoretică a unei vieţi autentice şi creiatoare. Este una din caracteristicile culturii româneşti moderne această conştiinţă tragică a existenţii (Eminescu, Hajdeu—Iorga—Pârvan—Nae Ionescu), conştiinţă care nu se neagă pe sine, totuşi, în desperare sau scepticism. Toţi aceşti creiatori de valori româneşti au acceptat condiţia umană, au muncit, şi au in-*

tervenit în istoria neamului românesc, aducând prin scrisul şi vorba lor o extraordinară capacitate de nădejde. Nimeni n'a văzut mai glorioasă soarta neamului românesc decât aceşti „tragici".

Situarea lui Nae Ionescu, în viaţa Universităţii bucureştene, ca elev al lui Nicolae Iorga şi ca moştenitor spiritual al lui Vasile Pârvan — nu e lipsită de o anumită semnificaţie istorică. După momentul profetic şi dionisiac al lui Nicolaie Iorga, şi după momentul metafizic şi apolinic al lui Vasile Pârvan — funcţiunea socratică pe care o exercită profesorul Nae Ionescu încă din primele sale cursuri, îşi capătă o valoare foarte precisă în evoluţia culturii româneşti. Intr'adevăr, Nae Ionescu se mărturiseşte dela început ca un tip socratic: împotriva oratoriei, împotriva profetismului, împotriva unei metafizicei exterioare. El readuce metafizica la punctul ei iniţial: cunoaşterea de sine. Dela prima sa lecţie de metafizică — problema fiinţei va rămâne centrul de preocupări teoretice al profesorului Nae Ionescu. Structură anti-oratorică, el introduce în Universitate tehnica socratică — a lecţiilor familiare, calde, dramatice. Creiază repede un stil, pe care îl imită studenţii: vorbire directă, fraze scurte, exemple frivole. Elev al lui N. Iorga şi continuator al lui Pârvan — profesorul Nae Ionescu se deosebeşte totuşi hotărât de aceşti doi mari învăţători. Ironic în loc să fie profetic, familiar în loc să fie solemn — Nae Ionescu nu domină ca un o-

racol, nici nu emoţionează ca o Pythie. Vorba lui cucereşte — şi gândirea lui turbură.

Cea dintâi etapă, şi cea mai fascinantă, din influenţa pe care profesorul Nae Ionescu a exercitat-o asupra studenţimii — a fost această tehnică a neliniştirii. *Unii au şi văzut în ea o mare „primejdie teoretică". Serii întregi de studenţi au fost învăţaţi sistematic cum să nu creadă în cărţi, în teorii generale, în dogme. Dimpotrivă, paradoxul şi aventura era încurajată; deznădejdea şi exasperarea erau privite cu simpatie; sinceritatea era promovată pretutindeni. La Universitate, pe stradă, în redacţia „Cuvântului" — profesorul Nae Ionescu păstra totdeauna ochiul viu asupra tânărului care se apropia de el, nelămurit, neliniştit, desperat. Nu respingea decât două categorii de tineri — pe cei nesinceri, şi pe cei înţelepţi. A manifestat întotdeauna panică sau prudenţă faţă de tinerii care îşi aveau sistemul lor de filozofie la 19 ani. O vorbă pe care o spunea adesea, era aceasta: „Ca să poţi nădăjdui că vei înţelege ceva în viaţă, trebuie să-ţi dai seama 7 ani că nu înţelegi nimic".*

Momentul spiritual — pe care l-a formulat, dacă nu chiar l-a creiat. Nae Ionescu — cerea o ieşire din formule, din cărţi, din lucruri învăţate. Războiul pusese din nou problema omului — a libertăţii şi mântuirii lui. In România întregită, această problemă se încadra în acea gravă şi surdă luptă de regăsire a sufle-

tului românesc, autentic. Nicolaie Iorga luminase, cel dintâi, această intuiţie fundamentală a unor virtuţi româneşti, prin care există istoria neamului nostru, şi fără de care creaţia e mincinoasă şi viaţa zădărnicie. Vasile Pârvan căutase mai departe, în protoistoria thracă, izvorul unor virtuţi mai eroice şi mai universale. Momentul spiritual pe care îl alimentează necontenit lecţiile şi articolele profesorului Nae Ionescu — aparţine unui alt ciclu. Se cere, înainte de toate, o totală sinceritate faţă de sine şi faţă de ai tăi. Nu ştii decât ceiace trăieşti tu; ***nu rodeşti decât în măsura în care te descoperi pe tine. Orice drum e bun, dacă duce în inima fiinţei tale, dar mai ales drumurile subterane, marile experienţe organice, riscurile, aventura. Un singur lucru e esenţial: să rămâi tu, să fii autentic, să nu-ţi trădezi fiinţa spirituală.***

Socratismul profesorului Nae Ionescu se integrează, astfel, de minune momentului spiritual 1922—1930. Tot ce a dezbătut „generaţia tânără" în acea vreme — „experienţa", „aventura", „ortodoxia", „autenticitatea", „trăirea" — îşi găseşte rădăcinile în ideile profesorului Nae Ionescu. Sufletul românesc nu se putea găsi pe sine fără drame fără eşuări, fără „experienţe". Nu te puteai întâlni cu tine prin cărţi, prin metode, prin ideile altuia. Ca să poţi ajunge undeva, oriunde, trebuie înainte de toate să fii tu însuţi, să fii autentic. In această dramatică şi necesară luptă pentru autenticitate —

fără de care nimic nu se poate creia — profesorul Nae Ionescu a jucat rolul de frunte. In timp ce alţi cărturari şi scriitori se grăbeau să „sistematizeze" — el îşi continua conversaţiile, lecţiile, fragmentele.

Pe Nae Ionescu nu-l interesa decât un singur lucru: să fii tu însu-ţi. Problema sufletului românesc este o problemă ontologică înainte de a fi una istorică. Deaceia în lecţiile pe care le-a făcut studenţimii — profesorul Nae Ionescu a stăruit 12 ani asupra problemei fiinţei, ca să poată trece, deabia în ultimul timp, la problema fiinţei româneşti. Nu putem vorbi despre ceiace nu suntem încă. Nu putem desbate realităţile româneşti *— până ce nu întâlnim realul. Drumul către real — a fost ţinta tuturor cursurilor profesorului Nae Ionescu. Şi pentrucă ţinta aceasta fusese atacată profetic şi „mistic" de către N. Iorga şi Pârvan — Nae Ionescu şi-a ales o altă metodă, metoda personală, socratică.*

Nae Ionescu a refuzat multă vreme să publice cărţi de filozofie, şi e foarte probabil că va refuza şi de aici înainte. S'au adus felurite şi isteţe explicaţii acestor ciudate singularizări. S'a spus bunăoară, că lecţiile profesorului Nae Ionescu nu sunt „originale", şi ca atare nu îndrăzneşte să le dea la tipar. Intr'o cultură filozofică atât de origiginală" ca a noastră, unde oricine poate face o carte de filozofie cu alte zece cărţi înainte — refuzul acesta de a publica pare într'adevăr ciudat. Cursurile profesorului Nae Ionescu sunt

totuşi litografiate în 16 mari volume, şi nimeni nu e împiedicat să caute „influenţe" şi „lipsă de originalitate" în această rodnică activitate universitară. După câte ştim, nimeni n'a făcut totuşi până acum un asemenea examen. Profesorul Nae Ionescu a răspuns anticipat oricăror bănueli, publicând stenograma cursurilor sale. Dar continuă să refuze publicarea lor în volum.

Este oare atât de greu de înţeles de ce? Tip socratic, Nae Ionescu nu crede într'o filozofie făcută de departe, prin cărţi. Cursurile sale sunt litografiate numai pentru folosul acelora care l-au auzit, care au stat de vorbă cu el: sunt scheme mnemonice, pentru orientarea într'o lungă conversaţie avută acum un an, sau acum cinci ani. Studenţii care îi urmăresc lecţiile alcătuiesc laolaltă o mare comunitate de dragoste şi gândire, şi numai pentru această comunitate folosesc la ceva cursurile. Nae Ionescu, prin tot ce este şi ce gândeşte el, nu poate invita lumea să dezbată problemele fiinţei şi ale gândirii, departe de el; şi-ar trăda, altminteri, însă-şi structura sa socratică. Departe de el, departe adică de „gândirea care se naşte", cetitorul e în primejdia să creadă prea repede, să accepte prea repede, să devină dogmatic, primind un adevăr din afară, întorcându-se, deci, la „pre-socratici"...

Dacă influenţa lui Nae Ionescu este atât de fertilă, dacă în loc de a face „elevi" el şi-a făcut

prieteni şi colaboratori de toate vârstele — miracolul se datoreşte tocmai acestei tehnice socratice, care nu influenţează automat, din afară, prin cuvânt scris, prin maieutică. De aceia se şi explică de ce foştii „elevi" ai lui Nae Ionescu sunt atât de personali, atât de rotunjiţi sufleteşte, chiar atât de deosebiţi între ei. Toţi au câteva note comune: realişti, anti-oratorici, anti-democratici. Dar ce deosebire între un Mircea Vulcănescu, bunăoară, şi un Emil Cioran — între un G. Racoveanu şi Mihail Sebastian!..

In istoria culturii româneşti moderne, o singură mare personalitate a avut o influenţă asemănătoare asupra contemporanilor mai tineri. A fost Mihai Eminescu. In timp ce, însă, Eminescu a creiat un curent de simţire şi gândire eminesciană prin opera sa scrisă — Nae Ionescu exercită o influenţă socratică, de la om la om, dela suflet la suflet. Deaceia, nu se mai repetă rigiditatea şi idolatria vulgară a eminescienilor şi eminescolzilor. Influenţa prin operă, prin cărţi, are marile ei primejdii — mai ales într'o cultură tânără, ca a noastră, lipsită de influenţe paralele. Cartea, cât ar fi ea de bună, e numai o gândire moartă; ea exprimă un lucru care a fost viu într'un anumit ceas, faţă de anumite probleme, alături de anumţi oameni. O influenţă exercitată prin cărţi riscă să creeze tipuri în serie; riscă mai ales, să se exercite la întâmplare. Poţi înţelege cum vrei tu cartea unui om; dar dacă omul acela este

permanent alături de tine, corectarea se face necontenit şi nesimţit. Nae Ionescu este un autor foarte ciudat pentru ţara românească: opera lui e vie, e alături de el, s'ar putea spune chiar că nu e încă desprinsă de el. Destinul său socratic îi domină şi justifică toate gesturile; venit să înveţe pe tineri drumul către ei înşişi, să-i înveţe dragostea pentru trăirea interioară — Nae Ionescu nu se putea contrazice „publicând" cărţi de filozofie, texte moarte pe care ei să gândească şi pe care să şi le însuşească.

Nu se putea contrazice — adică nu accepta să moară. Intr'o celebră lecţie de deschidere a sa, Nae Ionescu a vorbit despre „sistemul" filozofic ca despre piatra de mormânt a filozofului. Omul care a înţeles şi a justificat tot, care a izbutit să se împace cu lumea şi cu Dumnezeu — nu mai are nimic de învăţat de la viaţă. Viaţa nu-i mai poate aduce nici o surpriză, nici un risc; nu mai e nici dramă, nici îndoială. El a intrat în moarte, fiind încă în viaţă. Căci viaţa este continuă rodire, continuă prefacere. Nu e vorba de o „evoluţie" nesfârşită, şi nici de bergsoniana curgere în lume. Prefacerea şi ordinea în viaţă înseamnă înainte de toate, certitudinea suferinţii. Trăiesc, deci sufăr; sufăr, deci nădăjduiesc în mântuire, în odihna cerească. Drama omului are un rost: mântuirea lui. Şi experienţa suferinţii îngăduie omului să nădăjduiască în mântuire. Numai moartea are dreptul să oprească pe loc necontenita

curgere a durerii, experienţa umană. Numai murind omul îşi găseşte linişte. Dar e o linişte plină de nădejdi, această trecere dincolo. Liniştea de aici, împăcarea cu totul şi cu Dumnezeu fiind încă în viaţă — împăcarea aceia supremă pe care o aduce sistemul de filozofie — poate fi primejdioasă. Poate fi o ispitire a lui Dumnezeu. Pentrucă omul nu are dreptul, atât timp cât rămâne în condiţia lui umană, să se liniştească pe deplin, să ajungă asemenea lui Dumnezeu.

Verweile doch! *„Opreşte-te!" — aceasta este cea mai statornică poruncă, pe care Mephistopheles o adresează de mai multe ori lui Faust. Liniştirea filozofică, împăcarea cu lumea, este o ispită împotriva lui Dumnezeu. Oprirea pe loc, este o ispită împotriva vieţii. Atât timp cât eşti încă în viaţă, cât eşti viu — nimic nu este pierdut. Orice rigiditate, orice împietrire, poate fi însă fatală. Deaceia, groaza pe care o mărturiseşte Nae Ionescu faţă de orice fenomen de „moarte în viaţă", de oprire pe loc; fie el fenomen individual, trădat prin sterilitate fizică şi spirituală, fie fenomen social, trădat prin descompunerea formelor de viaţă civilă care i se subsumează. Nimeni, în afară de Mihai Eminescu n'a scris cu atâta emoţie şi atâta severitate despre „moartea în viaţă", despre blestemul nerodirii, ca Nae Ionescu. In lecţiile sale universitare, în articolele sale dela „Cuvântul", fenomenul de sterilizare, de împietrire, apare întotdeauna ca un destin tragic, care nu loveşte întotdeauna la nemereală. Cel care stă de partea vieţii împotriva morţii, de partea istoriei împotriva visului, îşi are rădăcinile fiinţei sale adânc înfipte în realitate, şi trăieşte sub semnul rodirei. „Organicul" înseamnă, pentru Nae Ionescu, nu numai a fi viu şi creiator — ci a fi integrat istoriei, comunităţii de dragoste din care faci parte, şi prin aceasta, de a putea nădăjdui în mântuire. Problema mântuirii este o întrebare gravă, la care creştinul poate răspunde după multă gândire şi experienţă. Dar un lucru este sigur: că problema mântuirii începe dela viaţă, şi se pune numai oamenilor vii...*

Vorbind de mântuire după ce am vorbit de „istorie", am rămas tot în cadrul problematicei profesorului Nae Ionescu. Două sunt chemările între care se zbate sufletul omului: sympathia *şi* soteria; *„simpatia", apropierea, contopirea cu oamenii — şi „mântuirea", distanţa de oameni, căutarea lui Dumnezeu, contopirea în Fiinţa divină. Pe deoparte, dragostea, istoria, drama; căci omul zadarnic se apropie de alt* om, singur: *zadarnic nădăjdueşte că se va putea pierde pe sine şi va putea trece în celalt, prin actul dragostei. O dragoste între oameni, în numele lor, opreşte viaţa pe loc — şi în cele din urmă, viaţa se răzbună. (Deaici, taina căsătoriei — care uneşte sufletele în absolut, căci în viaţă faptele se consumă, oamenii se prefac necontenit). Pe de altă parte*

soteria, adică ieşirea din istorie, umilirea vieţii (valorile ei trec pe un plan secundar), încercarea omului de a deveni centrul preocupărilor sale, neglijând orice alt instinct în afară de instinctul perfectei supravieţuiri, în viaţa mântuită de după moarte. (Au fost oameni care au osândit soteria, ca o preocupare „egoistă": în India buddhistă, aşa numiţii boddhisattva, *nu voiau să fie „mântuiţi", ca să nu părăsească lumea aceasta de durere şi ignoranţă, ca să poată ajuta mai departe pe oameni).*

S'ar putea reduce toate eforturile de viaţă şi de gândire ale profesorului Nae Ionescu, la aceste două fundamentale chepări: sympathia *şi* soteria. *Problematica aceasta, care e veche de când lumea, dar care a fost dramatic pusă pentru creştinătatea răsăriteană de către Origenes, şi pentru lumea laică occidentală de către Goethe, în* Faust *— profesorul Nae Ionescu a făcut'o vie în conştiinţa generaţiei al cărei învăţător spiritual este. In anii când domina problema* fiinţei, *în aceiaşi ani Nae Ionescu desbătea în faţa studenţilor drama mântuirii. Ontologie-*soteria *— primat al spiritualului. Era momentul căutării cu orice preţ al fiinţei, al realului, al vieţii spirituale autentice. Problema mântuirei, adică autonomia şi plinătatea fiinţei umane — trebuia să urmeze cu necesitate problemei ontologice. Ca să ajungi la fiinţă, Nae Ionescu te învăţa să te întorci la marile tale sincerităţi organice, să accepţi aventura, să*

nu fugi de deznădejde şi nelinişte. Ce început arzător şi dramatic pentru o inteligenţă tânără, pentru un suflet nedesfăcut! Şi cu toate acestea, adevăratele paradoxe şi nelinişti, nu se iveau în calea tânărului decât când îşi punea şi cealaltă problemă, a mântuirii. Aici se vedea şi mai bine profunda creştinătate a gândirii profesorului Nae Ionescu.

Se vorbeşti despre creştinism şi filozofie creştină în Universitate, era, prin 1921, o adevărată revoluţie.

Să vorbeşti despre „mântuire", „sfinţenie", „ortodoxism", „erezie" — în cursuri de metafizică şi logică, însemna să te abaţi dela o tradiţie bine stabilită de idealism şi pozitivism. Problemele de metafizică şi filozofie religioasă fuseseră de mult excluse din preocupările universitare. Profesorul Nae Ionescu a pus cel dintâi — cu competenţă şi originalitate — aceste probleme în centrul lecţiilor sale. Religia mai fusese menţionată de pe catedra de Filozofie, fără îndoială. Dar fusese menţionată ca o etapă de mult trecută a cunoaşterii omeneşti, ca o „falsă sau imperfectă filozofie". Vasile Pârvan, singur, a vorbit despre istoria religiilor cu simpatie, căldură şi înţelegere. Ca un adevărat precursor, profesorul Nae Ionescu nu s'a sfiit, însă, să-şi deschidă cel dintâi curs universitar cu o lecţie asupra dragostei. Au urmat, apoi, cursurile de Filozofia Catolicismului, de Filozofia Protestantismului, despre „Faust şi problema mântuirii",

etc. Mult mai târziu au aflat profesorii şi gânditorii noştri că problemele religioase se puneau din nou omului, că pozitivismul şi idealismul sunt poziţii de mult depăşite, că nu e deloc compromiţător să crezi în Dumnezeu, că filozofia creştină domină din nou veacul al XX-lea. Când se va scrie istoria problemelor filozofiei româneşti, se va vedea că vreme de 15 ani de zile, noi am fost contemporani Europei numai prin cursurile profesorului Nae Ionescu.

Este drept, numai profesorul Nae Ionescu îşi putea permite libertatea de a vorbi despre religie, creştinism, mistică şi dogmatică de pe catedra de metafizică. Pentrucă, era în acelaş timp un temut logician, şi făcea cursuri de fizofia ştiinţei, şi îşi trecuse teza de doctorat cu o problemă matematică. Solida sa pregătire ştiinţifică nu i-o putea contesta nimeni. Nu putea fi bănuit de patetism, de „misticism", de diletantism. Aşa că lecţiile sale de filozofie a religiilor au fost privite cu neîncredere — dar în acelaş timp cu timiditate.

Apărut în Universitate ca un revoluţionar. Nae Ionescu nu şi-a trădat misiunea, obligaţia pe care o avea faţă de elevii săi de a nu măslui realitatea, de a nu evita dificultăţile, de a nu şovăi în faţa adevărului. Revoluţionar a fost, şi a rămas profesorul Nae Ionescu, chiar prin turburătoarea lui sinceritate. Rareori un profesor îşi mărturiseşte în faţa studenţilor săi limita înţelegerii şi a cunoştinţelor sale. Când e atât

de uşor să trişezi, când e atât de încântător să improvizezi — Nae Ionescu îşi mărturiseşte cu tristeţe tot ceiace încă nu înţelege. Zarea acestei cunoaşteri nelămurite încă — obsedează şi farmecă pe studenţi. Gândul care se rotunjeşte în faţa lor, omul care se zbate în luptă cu un adevăr — invită mai mult la gândire decât orice filozofie complectă şi perfectă. Deşi permanent nemulţumit de sine — profesorul Nae Ionescu a izbutit totuşi să clădească cea dintâi filozofie originală românească.

Nu un sistem de filozofie — ci o filozofie; adică o metodă de a cunoaşte realitatea şi o tehnică de a formula această cunoaştere.

Preocupat zece ani mai ales de soteria — Nae Ionescu simte din nou încotro se îndreaptă istoria, şi în ultimii ani acordă o mai mare importanţă sympathiei, omului în lume. De fapt, niciodată nu uitase această chemare a sufletului către comuniune, către „pierderea în altul". In cursurile sale de metafizică, a vorbit adesea despre dragoste ca instrument de cunoaştere. Ori, ce este altceva dragostea decât cea mai perfectă formă a sympathiei?

Iar în activitatea depusă la A. S. C. R., a dovedit că ortodoxia încearcă să unească aceste două mari drumuri spirituale — căci mântuirea, în concepţia creştinătăţii răsăritene, se cucereşte înlăuntrul comunităţii de dragoste, laolaltă cu ceilalţi oameni. Atât de mult a fost pătruns profesorul Nae Ionescu de acest adevăr, încât une-

ori a vorbit de apokathastasis, *de acea înfiorată nădejde a lui Origen, că oamenii nu se pot mântui* decât *toţi odată...*

Prin ortodoxie, prin viaţa creştină — cu marile şi ascunsele ei îndoeli — a ajuns din nou Nae Ionescu la istorie, la această mare comuniune de dragoste şi destin care este neamul. Când spun „a ajuns din nou", înţeleg: a stăruit, *i-a acordat întâietatea preocupărilor sale. Pentrucă, întotdeauna a fost viu în conştiinţa profesorului Nae Ionescu sentimentul tragic al existenţii istorice, al participării la o anumită structură etnică şi spirituală. In ultimii ani, însă, a fost preocupat mai ales de problemele istorice, adică de destinul neamului românesc, de marile sale linii* de desfăşurare şi rodire. *A fi viu,* şi *a rodi — aceleaşi criterii care orientau problematica omului,, domină şi istoria unui neam. Omul se verifică prin viaţa şi capacitatea sa de rodire — şi poate nădăjdui mântuirea prin sinceritatea sa faţă de sine. Tot aşa, un neam supravieţuieşte prin sinceritatea faţă de sine, prin curajul său de a se cunoaşte aşa cum este; prin autenticitate. Dominantele gândirii lui Nae Ionescu sunt uşor de regăsit, în orice problemă pe care o dezbate. El rămâne, întotdeauna,* realist, organicist, „fatalist". *(Ceiace se numeşte „fatalismul" său este numai un excepţional instinct ontologic. Nae Ionescu ştie că ceiace este nu poate fi contestat prin dialectică, nici suprimat prin decrete). Deaceia, atunci când îşi pune problema neamului românesc, el ştie că acest neam nu există prin legi şi tratate, ci prin sinceritatea lui faţă de propriul său destin, şi prin capacitatea sa de rodire. Nu poţi opri un neam din drumul firesc al istoriei sale: poţi, cel mult, întârzia etapele de creştere, şi această întârziere se plăteşte întotdeauna. Ceiace se numeşte „politica" profesorului Nae Ionescu este numai un exerciţiu practic al eternei probleme ontologice: a vedea ceiace este, a prevedea destinul formelor istorice, care se nasc, a formula legile realităţii în termeni accesibili tuturora, a da o mână de ajutor celor care nu văd. Omul nu creiază nimic în istorie — această deznădăjduită şi eroică lege o repetă necontenit profesorul Nae Ionescu. Omul nu e creiator, înafară de limitele fiinţei sale. Un om poate face copii — şi încă, în măsura în care participă la viaţă, adică la o realitate care îl precede şi îl stăpâneşte. Dar un om nu poate face* legi — *legile există, în afara lui, în realitate, şi el doar le* vede *şi le formulează. Un om nu poate face* istorie — *căci istoria* se face, *sub semnul lui Dumnezeu sau al destinului, dar se face laolaltă de* toţi oamenii, *cu morţii care i-au precedat şi cu vii care vor veni.*

Este o lege deznădăjduită, aceasta. Dar este, înainte de toate, o lege creştină, antieuropeană (dacă ne referim la Europa care s'a organizat după Renaştere şi Reformă). Nicăiri nu întâlnim atâta umilinţă a omului singur, *a omului*

izolat, rupt din comunitatea de dragoste; nicăiri orgoliul — care a dus pe om în păcatul luciferic, al ispitirii lui Dumnezeu, al asemănării cu Dumnezeu, — nu e mai definitiv înfrânt ca în această concepţie creştină.

Drumul către fiinţă începe *printr'o mare căutare de sine, dar sfârşeşte dincolo de sine, în Dumnezeu* (soteria) *sau în istorie* (sympathia). *Autenticitatea, fără de care nimic nu e valabil, îţi cere să fii tu însuţi — dar realizând-o, te* recunoşti dincolo de tine *(dragostea, mistica, istoria). Caută-te pe tine însuţi — cu sinceritate, cu îndrăzneală — şi vei vedea că* tu *eşti în altă parte decât în tine; te vei găsi sub umbra lui Dumnezeu, sau adânc îngropat alături de morţii tăi. Fii sincer până la urmă, fii bărbat, nu te lăsa păcălit de iluzii, nu te lăsa — mai ales! — dus în ispită, şi vei vedea că în puţinătatea omului stă marea lui vrednicie, că în umilirea orgoliului lui se află nădejdea mântuirii sale. Viaţa omului e deznădăjduită, plină de primejdii, surpată de erori şi întâmplări — dar atât timp cât e* viu *şi* sincer, *omul se poate apropia de centrul fiinţei sale. Şi dacă în viaţa individuală libertatea omului este numai libertatea lui de a păcătui, există încă un fel de libertate, spirituală: aceia de a te integra legilor, de a alege* istoria *(comuniunea de dragoste) în loc de a alege moartea (oprirea pe loc, împietrirea; luxuria)...*

MIRCEA ELIADE.

NOTA.

Articolele reproduse în acest volum au apărut, **la datele indicate, în ziarul „Cuvântul"; cu excepţia eseului *Juxta Crucem*, publicat în „Gândirea" (anul VII, 1927, No. 4),** şi *Ce e predania?*, **apărut în revista de critică teologică „Predania" (anul I, No. 2; 1 Martie 1937).**

Majoritatea articolelor religioase din „Cuvântul" au apărut la rubrica săptămânală, *Duminica.* Titlurile din acest volum au fost date de editor.

Ţiu să mulţumesc şi pe această cale d-lui Gheorghe Constantin, care a transcris numeroase articole şi a cercetat o parte din corecturi şi prietenului meu Gh. Racoveanu, care mi-a fost de mare ajutor în alegerea articolelor religioase.

M. E.

CUPRINSUL

POLITICA EXTERNĂ

CULTURA POLITICĂ

FOILETOANE